

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شهرری

جزوه درس پول ، ارز و بانکداری

<u>صفحه</u>	<u>فهرست</u>
۲	۱. تاریخچه و سیر تحول پول
۹	۲. پول
۱۹	۳. بانکداری الکترونیک
۲۸	۴. روشهای تعریف و اندازه گیری پول
۳۴	۵. بررسی نظریات مربوط به عرضه و تقاضای پول
۴۱	۶. بازار ارز
۶۳	۷. بانک و بانکداری
۸۲	۸. صندوق بین المللی پول
۸۹	۹. پولشویی
۹۸	۱۰. بانکداری اسلامی

دانلود سوالات آزمون

تاریخچه و سیر تحول پول

(۱) تاریخچه و سیر تحول پول در دنیا

پیدایش پول را به چهار هزار سال قبل از میلاد مسیح در خاورمیانه، از تمدنهای سومری حوالی خلیج فارس و مصر قدیم نسبت می دهند. البته پیش از آن و مدتها پیش از آنکه پول بعنوان وسیله مبادله متداول شود مبادله وجود داشت و عمل مبادله بصورت مبادله مستقیم کالا با کالا و خدمات انجام می شد. بشر اولیه نیازمندیهای خود را در اقتصاد بسته و در محدوده خانواده یا قبیله تامین می کرد. بتدریج که زندگانی اجتماعی اقدام پیشرفت کرد نیاز به مبادله احساس گردید و مبادلات بصورت کالا با کالا انجام شد، یعنی هرکسی یا هر قبیله ای جنسی داشت که برای او حائز فایده کمتری بود آنرا با کالای دیگر مورد نیاز خود که فایده بیشتری برای وی داشت مبادله می کرد.

در جوامع اولیه و در زمانهای قدیمتر ابتدا پول شکل کالایی داشته است بدین ترتیب که کالای خاصی را بعنوان پول در نظر می گرفتند. البته اینکه چه کالای خاصی بتواند بعنوان پول مورد استفاده قرار گیرد تحت تأثیر عوامل مختلفی نظیر آب و هوا، محل استقرار جوامع و توسعه فرهنگی و اقتصادی آنها بوده است، بعنوان مثال جوامعی که در سواحل دریا و یا نزدیک به آن زندگی می کردند از صدف و یا قلاب ماهیگیری بعنوان واسطه مبادله استفاده می نمودند. در مناطق سردسیری نظیر سیبری یا آلاسکا پوست حیوانات بویژه پوست خز بعنوان واحد پول مورد استفاده قرار می گرفت. همینطور جوامعی که در مناطق گرمسیری زندگی می کردند از عاج فیل بعنوان پول استفاده می کردند. کالاهای که بعنوان پول در جوامع مختلف در نظر گرفته می شد به توسعه جوامع مختلف نیز بستگی داشت. از آنجایی که حیوانات مهمتری شکل ثروت تلقی می شدند در جوامع اولیه کشاورزی از احشام بعنوان پول استفاده می شد. تقریباً در همه مناطق معتدل اروپا، آسیا و آفریقا، گاو بعنوان یک واحد مبادله مورد قبول بوده است.

برای مدتهای طولانی در مناطق وسیعی از جهان و در جوامع اولیه، گاو گوسفند بعنوان واحد شمارش و واسطه مبادله بکار می رفت. در ایران قدیم پزشکان از بیماران خود برای دارو و خدمات مربوط مداوا، گاو و گوسفند مطالبه می کردند. رومیها نیز تا حدود چهار قرن پیش از میلاد مسیح، پرداختهایشان برحسب گاو و گوسفند بوده است. در هر حال استفاده از حیوانات بعنوان پول مشکلات متعددی را به همراه داشته است. اول آنکه حیوانات فاقد استاندارد بودند، دوم اینکه نه تنها ذخیره سازی حیوانات با مشکل همراه است بلکه دارای هزینه نیز می باشد. گذشته از این نوسانات قیمت، عدم تقسیم پذیری و نیز دشواری حمل و نقل آنها از دیگر مشکلات استفاده از حیوانات بعنوان پول تلقی می گردید.

در جدول ذیل برخی از مهمترین انواع پول که در طول تاریخ مورد استفاده ملل مختلف قرار گرفته شده است :

آهن	خوک	آئینه - شیشه	طلا
مس	بز	صدف	نقره
برنج	پوست لاک پشت دریایی	غلات	چاقو
چرم	دندان گراز	شیره	کاغذ
ذرت	دندان نهنگ	نیشکر	سیگار
نمک	عاج فیل	گوسفند	پر
اسب	پوست دارکوب	ابزار کشاورزی	

همانطور که ملاحظه می شود پولهایی که مورد استفاده جوامع مختلف واقع شده اند شکل کالایی داشته و به همین دلیل پول کالایی (Money Commodity) نامیده می شوند .

در رم قدیم نمک و احشام ، در هندوستان صدف ، در ایران غلات ، در حبشه بسته های فلفل و نمک ، در تبت بسته چای ، در ویرجینیا و مستعمرات آمریکا تنباکو ، در روسیه پوست سمور در حوالی مدیترانه گوسفند بعنوان پول مورد استفاده قرار می گرفته است .

با مشکلاتی که در جهت بهره گیری از پولهای کالایی مورد اشاره بوجود آمد که از آن جمله میتوان به متحدالشکل نبودن ، غیر قابل تقسیم بودن ، بی دوام بودن ، محدودیت در نقل و انتقال ، قابلیت ذخیره سازی پایین و فسادپذیری و بالاخره حجیم و جاگیر بودن اشاره نمود ، بشر را بر آن داشت که در جستجوی اقلامی بعنوان واحد ارزش باشند که ضمن داشتن حجم کم ، واجد ارزش بیشتر بوده و مشکلات فوق الذکر را کمتر داشته باشد که در نتیجه به استفاده از فلزات بخصوص طلا و نقره روی آورد .

سالها طول کشید تا پول فلزی بصورت سکه با وزن معین و عیار مشخص بوجود آمد و رواج یافت . « هرودت » مورخ مشهور یونان ، ابداع سکه فلزی را به پادشاهان « لیدی » نسبت داده است که حدود ۷-۸ قرن قبل از میلاد مسیح حکومت می کردند . هرودت می نویسد : « اینان نخستین مردمی هستند که طلا و نقره را بصورت سکه درآورده و در داد و ستد مورد استفاده قرار دادند . کوروش لیدی را تسخیر و پایتخت آن سارد را به آتش کشید و بالطبع به نظام پول پایه طلای لیدی پایان داد اما طلا دیگر بعنوان وسیله مبادله در خاورمیانه پذیرفته شده بود . کوروش از تجربه لیدی برا

ی ضرب سکه استفاده نکرد اما داریوش برای اولین بار در ایران باستان اقدام به ضرب سکه های طلا و نقره نمود . سکه طلا « دری » و سکه نقره « شکل » و سکه مسی « فلس » ، رابطه بین دری و شکل یک به ۱۳/۵ بود . ضرب سکه بعدها در یونان ، ایتالیا و سیسیل فعلی پیشرفت و توسعه زیادی یافت و بصورت نوعی هنر ظریف در آمد .

اگر چه سابقه ایجاد پول کاغذی (اسکناس) به مفهوم امروزی آن به اواسط قرن هفدهم باز می گردد . اما پول کاغذی خود سرگذشتی طولانی دارد بطوریکه در گذشته دور صرافان کاغذهایی بنام « رسپتا » (*Recepta*) که بعنوان « قبض رسید » معروف بود صادر می کردند . که بعنوان رسید پولی بود که نزد آنها بودیعه سپرده شده بود . این رسیدها در بیشتر اوقات در آن زمان دست بدست می گشت . لیکن باید توجه داشت مالکین اصلی ، هنگامیکه پول خود را نزد بانک به امانت می گذاشتند نه تنها بهره ای دریافت نمی کردند ، بلکه جهت حفظ و نگهداری آن ، مبلغی هم به بانک می پرداختند .

مبدع اسکناس پالمستروخ (*Palmstruch*) بانکدار سوئدی بنیانگذار بانک سوئد است . او در اواسط قرن هفدهم و در سال ۱۶۵۶ میلادی برای اولین بار نوعی اسکناس منتشر کرد که آن را به جای قبوض سپرده به جریان انداخت . او در واقع نخستین بانکدار بود که بیش از میزان موجودی سکه های مشتریان بانک رسید سپرده مسکوک صادر کرد و به عبارت دیگر اوراق اعتباری منتشر ساخت .

انتشار اسکناس در طول قرن هفدهم و هجدهم پیشرفت چندانی نداشت اما در قرن نوزدهم مسایل مربوط به انتشار اسکناس دوباره مطرح شد . در طول قرن نوزدهم و تا زمان شروع جنگ جهانی اول ، اسکناس در جریان که تقریباً در اکثر کشورها عمومیت یافته بود قابل تبدیل به فلز قیمتی بود و اسکناس منتشره در کشورهای مختلف قابلیت تبدیل به طلا ، نقره یا هر دو فلز را داشتند . بعبارت دیگر از قرن نوزدهم اسکناس تابع مقرراتی گردید و در چارچوب مقررات و قوانین بانکی و پولی ، پول رایج عمومی در اقتصاد سرمایه داری شد .

از این به بعد بود که در واقع عملیات بانکی اغلب سازمان یافت و به موازات اسکناس ، پول دیگر ومعروفی بنام « پول تحریری » یا « پول بانکی » یا « پول ثبتي » و یا « پول اعتباری » ایجاد شد . این نوع پول همان موجودیهای افراد در حسابهای جاری است که دارنده حساب ، تمام یا قسمتی از موجودی خود را بوسیله چک به دیگری انتقال می دهد . استفاده از این نوع پول در اواخر قرن نوزدهم متداول گردید .

اما با توجه به ابداع و پیشرفتهایی که در زمینه علوم رایانه ای و بخصوص اینترنت در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم ایجاد شده است . ظهور پول الکترونیکی بعنوان نسل جدیدی از پولها در مقطع حاضر و بخصوص مقاطع آتی اقتصاد بانکی را متحول خواهد ساخت .

۲) تاریخچه و سیر تحول و سیستم های پولی در ایران

موقعیت خاص ایران از نظر جغرافیایی و نیز قرار گرفتن آن در مسیر شرق و غرب موجب عبور و مرور کاروانهای مختلف و آزادی تجارت و ورود پولهای مختلف و رواج آن در کشور گردیده بود .

در داخل ایران نیز از زمانهای قدیم مسکوکات طلا و نقره بطور آزاد ضرب می گردید و قانون عرضه و تقاضا در تعیین قیمت آنها و نیز رابطه بین طلا و نقره حاکم بود . تا زمانی که راههای دیگری بین شرق و غرب گشوده نشده بود همین رونق و رفت و آمد های تجار در کشور ادامه داشت و یک نوع آزادی اقتصادی بر اقتصاد کشور حاکم بود . اما با پیدایش راههای جدید و تغییر مسیر کاروانهای تجاری ، ایران موقعیت قبلی خود را از دست داد و فشارهای اقتصادی را متحمل گردید . در چنین شرایطی برای مقابله با موقعیت بوجود آمده لازم بود سیاستهای پولی خاصی اتخاذ گردد .

در نیمه اول قرن گذشته (سالهای ۱۲۵۰ - ۱۲۰۰) هجری شمسی ، پول در ایران بر اساس سیستم دو فلزی (طلا و نقره) رایج بود . در این سالها به لحاظ وفور طلا در ایران قسمتی از آن بصورت مسکوک به نام « تومان طلا » که ارزش آن تقریباً برابر یک لیره استرلینگ و برابر ۵۰ عباسی نقره بود پول اصلی راتشکیل می داد .

در سال ۱۲۰۶ هجری شمسی « قران نقره » به ارزش تومان طلا ضرب و در جریان گذاشته شد . همینطور ارزش « شاهی » که کوچکترین جزء پول ایران بود به میزان قران نقره تعیین گردید . در ابتدای سلطنت ناصر الدین شاه قاجار سکه های طلا و نقره و مس همچنان بطور آزادانه در ضربخانه های شهرهای تهران ، تبریز ، رشت ، همدان ، کرمانشاه ، کاشان ، اصفهان ، شیراز ، یزد ، کرمان ، مشهد و مازندران ضرب می شد و رواج داشت .

باتوجه به تنزیل متعدد عیار سکه های طلا و نقره در طی سالهای مورد اشاره در سال ۱۲۳۶ هجری شمسی جدولی برای یکسال کرده عیار سکه های تهیه و به تمام ضربخانه ها ابلاغ گردید که بصورت جدول ذیل بوده است :

از حدود سال ۱۲۵۰ هجری شمسی کشورهای اروپایی و آمریکا تدریجاً به لحاظ مشکلاتی که سیستم دو فلزی (طبق قانون گرشام که بعداً توضیح داده خواهد شد) بر ایشان فراهم کرده بود پایه نقره را کنار گذاشته و به سیستم تک فلزی طلا روی آوردند که در چنین شرایطی ایران نیز برای جلوگیری از صدمات احتمالی بوجود آمده ناشی از خروج

طلا، روی به سیستم تک فلزی نقره آورد. لذا بر اثر کاهش پی در پی قیمت نقره و بالاتر بودن قیمت رسمی آن نسبت به قیمت کلایی اش، بتدریج قران نقره جانشین تومان طلا (اشرافی) و سایر مسکومات طلا نظیر تومان (پنجهزاری) و غیره گردید. لذا فلز طلا از جریان خارج و در بازار به قیمت فلز خود یعنی بیش از قیمت رسمی تعیین بفروش می رسید. در نتیجه این اقدام، قیمت نقره نسبت به تومان طلا و همچنین نسبت به پول کشورهای دیگر که پایه طلا را اختیار کرده بودند پایین آمد و بر اثر این تنزل، خرید طلا و صدور آن از کشور ایران سود آور شده و هر روز شدت می یافت. برای جلوگیری از فرار طلا و اختلال در بازرگانی خارجی در سال ۱۲۵۴ هجری شمسی با دعوت از یک صاحب نظر پولی از کشور اتریش بنام «پشان» سعی در ارائه راهکارهای لازم جهت این مشکل نمودند بطوریکه در راستا جهت پایان دادن به رواج مسکوکات متنوع و با عیارهای مختلف کلیه ضربخانه های ولایات تعطیل و ضربخانه ای مجهز به ماشینهای جدید در تهران احداث شد.

در ادامه این روند از یکطرف با اقدام دولت جهت جمع آوری و ذخیره سازی طلای در دست مردم و از طرف دیگر به دلیل تنزل بهای مس که سکه های مسی ارزش خود را بعنوان پول خرد از دست دادند موجب گردید نقره به تنهایی عهده دار وظیفه پول در کشور گردد. و سیستم پولی ایران به تک فلزی تبدیل شود.

در سال ۱۲۷۸ روش اجاره ضربخانه از بین رفت و دولت خود رأساً و بطور مستقیم ضرب مسکوکات را به عهده گرفت. بدین ترتیب پس از قرنهای آزادی ضرب سکه از بین رفت.

اما از آنجا که پول ایران همچنان بر پایه نقره قرار داشت و قیمت نقره نیز در بازارهای جهانی دائماً در نوسان بود لذا مانع تثبیت قران ایران می گردید. در چنین شرایطی دولت ایران به فکر تغییر پایه پولی از نقره به طلا افتاد. بطوریکه بموجب قانونی که در ۲۷ اسفند سال ۱۳۰۸ در مجلس تصویب شد، ریال طلا واحد پول ایران قرار گرفت و میزان طلای خالص آن ۳۶۶۱۱۹۱ / گرم تعیین شد. اما در ۲۲ اسفند ۱۳۱۰ بدلیل مشکلاتی که برای دولت انگلستان بوجود آمد و موجب گردید لیره غیر قابل تبدیل به طلا اعلام گردد و بالطبع همین عامل بر کلیه پولها از جمله ریال نیز تاثیر گذاشت قانون دیگری تصویب شد که به موجب این قانون از اول فروردین ماه سال ۱۳۱۱ «ریال طلا» به وزن خالص ۰/۰۷۳۲۲۳۸ گرم واحد پول ایران تعیین شد که تقریباً مقدار طلای خالص ریال ۱/۵ ریال در قانون ۲ سال پیش از آن بود بعبارت دیگر از اول فروردین ماه ۱۳۱۱ قران که بیش از یکصد سال رواج داشت جای خودش را به ریال داد.

اگر چه اولین پول رسمی کاغذی (اسکناس) به وسیله بانک شاهنشاهی در سال ۱۲۶۷ هجری شمسی در ایران متداول گردید، اما سابقه پول کاغذی در ایران بسیار قدیمی تر از این تاریخ می باشد.

در اواخر قرن هفتم هجری قمری (اواخر قرن سیزدهم میلادی) حکومت ایران در دست ایلخانان مغول بود. در این زمان که سلطنت در دست کی خاتوایلخان نوه هلاکوخان بود، خزانه دولت مغول تهی گشت. ایلخان مغول با وزیرش صدر جهان به فکر چاره بودند. از آنجایی که عزالدین مظفر از نزدیکان صدر جهان از وجود پول کاغذی به نام «چاو» در چین اطلاع داشت، لذا به راهنمایی وی ایلخان مغول دستور داد که مردم باید کلیه طلاها و نقره ها را به چاوخانه تحویل دهند و در عوض پول کاغذی به نام «چاو» دریافت دارند. بدین ترتیب در سال ۶۹۳ هجری قمری پول کاغذی به نام چاو در تبریز در جریان قرار گرفت.

اما این دستور موجب ناراحتی شدید مردم گردید و چنان عدم تعادل و آشوبی در اوضاع اقتصادی مملکت به وجود آورد که در همان ابتدای کار، ایلخان مغول فرمان دیگری دایر بر لغو رواج چاو صادر نمود و به طریق اولین اسکناس ایران بدون اینکه جریان کامل پیدا کند، متوقف گردید.

بعد از این تاریخ با توجه به تجربه تلخی که از انتشار اولین اسکناس در ایران به وجود آمده بود، برای مدتهای طولانی دیگر سخنی از پول کاغذی به میان نیامد.

در دوره ای از معاملات تجاری و در سالهای قبل از ۱۲۶۶ هجری شمسی، بیجک که در میان صرافان و تجار رواج داشت، در حقیقت نقش یک نوع پول کاغذی را در ایران بازی می کرد. «بیجک عبارت از سندی بود که صراف ضمن آن وصول مبلغی را اعلام داشته و به وعده کوتاه یا اکثراً عندالمطالبه تعهد پرداخت می نمود و معمولاً در مقابل بروات تسلیمی تجار صادر می شد و برحسب میزان معروفیت و اعتبار صراف، در بازار رواج می یافت». بیجک ابتدا به مبلغ مشخص و معینی صادر نمی گردید و هر یک نام متفاوتی داشتند، اما پس از مدتی، بعضی از مؤسسات در شیراز و اصفهان بیجک هایی با ارزش مساوی در جریان گذاردند که نسبتاً رواج یافت، اما به دلیل امتیاز انحصاری بانک شاهنشاهی در چاپ و نشر اسکناس متوقف گردید.

نخستین پول رسمی کاغذی در ایران در تاریخ ۱۲۶۷ هجری شمسی از طرف ناصرالدین شاه قاجار، امتیاز تأسیس بانک شاهنشاهی و نیز نشر انحصاری اسکناس در ایران به مدت شصت سال به یک نفر تبعه انگلیس به نام بارون جولپوس دورویتر اعطا گردید. در امتیازنامه بانک درباره نشر اسکناس چنین آمده است «بانک شاهنشاهی چون بانکی است دولتی حق مانع الغیر نشر بلیط های بانک بی اسم خواهد داشت که بمحض رؤیت قابل الادا خواهد بود».

بانک شاهنشاهی از همان نخستین سال فعالیتش یعنی سال ۱۲۶۸ هجری شمسی، قطعات ۱، ۲، ۳، ۵، ۵۰، ۲۰، ۱۰۰، ۱۰۰، ۵۰۰ و ۱۰۰۰ تومانی را به جریان گذاشت و مجموع اسکناسهای در گردش به پنجاه هزار لیبره انگلیس (تقریباً معادل یکصد و پنجاه هزار تومان) بالغ گردید. در سالهای بعد، مقدار اسکناس افزایش یافت و در سال ۱۳۰۸ هجری شمسی به حداکثر آن یعنی ۳،۰۲۱،۸۸۳ لیبره (تقریباً معادل ۱۷۵۰۰۰۰۰ تومان) رسید.

نکته حائز اهمیت این است که وجوه اسکناسهای بانک شاهنشاهی فقط در شعبه های محل صدور آن (که روی آن ذکر گردیده بود)، قابل پرداخت بود. اگر چنانچه یکی از شعب بانک قادر به تبدیل اسکناسهای منتشره به قران نبود، طبق امتیازنامه از نشر اسکناسهای بانک در تمام مملکت جلوگیری می گردید.

در دوران رواج اسکناس، بانک شاهنشاهی چندین بار در رابطه با تبدیل آن به قران مواجه با مشکلاتی گردید، از آن جمله در سال ۱۲۹۳ یعنی در زمان جنگ جهانی اول، وقتی که مردم برای تبدیل اسکناسها به قران به بانک هجوم آوردند، بانک به اندازه کافی قران برای پاسخگویی به مراجعین نداشت و لذا طبق امتیاز نامه، اجازه نشر اسکناس به خطر افتاد. در چنین شرایطی مجلس شورای ملی با توجه به بحرانی بودن اوضاع مملکت و با وساطت دولت انگلیس، قانونی مبنی بر رواج اجباری اسکناسهای بانک شاهنشاهی به مدت شصت روز تصویب نمود.

بانک ملی و انحصار نشر اسکناس

پس از تأسیس بانک ملی ایران وبا توجه به علاقه توده مردم مبنی بر انتقال حق انحصاری اسکناس از بانک شاهنشاهی به بانک ملی، دولت وقت برای بازخرید حق انتشار اسکناس، با بانک شاهنشاهی وارد مذاکره گردید و نتیجه آن تصویب ضمیمه پنجم امتیازنامه توسط مجلس و مبادله آن بین دولت و بانک مزبور بود. بر اساس بخشی از مواد ۱ و ۲ قانون مذکور، بانک شاهنشاهی از حق انحصاری نشر اسکناس در ایران صرف نظر کرد و متعهد گردید که تحت نظارت مأمور عالی رتبه دولت، تا آخر خردادماه ۱۳۱۰ وجه اسکناسهای خود را به مراجعین و در صورت عدم مراجعه دارندگان، به دولت ایران بپردازد.

پس از آنکه اسکناسهای بانک شاهنشاهی از جریان خارج شد، به موجب شرایط مواد ۲، ۵، ۶، ۸، ۹، ۱۰ و ۱۱ قانون «اصلاح قانون واحد و مقیاس پول» مصوب ۲۲ اسفند ماه ۱۳۱۰ هجری شمسی، انحصار چاپ و انتشار مبلغ ۳۴۰۰۰۰۰۰ ریال اسکناس در ایران به قطعات ۵، ۱۰، ۲۰، ۵۰، ۱۰۰ و ۵۰۰ ریالی به مدت ده سال به بانک ملی ایران واگذار گردید و مقرر شد که پس از انقضای ده سال در صورتی که این حق ملغی نشود، ده سال دیگر به خودی

خود تجدید شده و به همین ترتیب برای دوره های ده ساله بعد عمل شود. بدین ترتیب، پس از قریب نیم قرن که انحصار انتشار اسکناس در اختیار بیگانگان قرار داشت، در اختیار یک بانک ایرانی قرار گرفت.

حق انحصاری چاپ و نشر اسکناس توسط بانک ملی که از اسفندماه ۱۳۱۰ در اختیار این بانک قرار گرفته بود، تا تأسیس بانک مرکزی در خردادماه ۱۳۳۹ ادامه داشت. در این سال با تصویب قانون بانکی و پولی کشور، بانک مرکزی ایران تشکیل گردید و کلیه امور مربوطه به چاپ و نشر و پشتوانه اسکناس به این بانک محول شد.

➤ پول

تعریف پول :

اقتصاددانان « پول » یا معادل آن عرضه پول را بدین صورت تعریف نموده اند : « هر چیزی که در ازای کالاها یا خدمات یا برای باز پرداخت بدهیها مورد قبول واقع شود » .

جان هیکس اقتصاددان انگلیسی در تعریف پول می نویسد : « پول چیزی است که وظایف پول را انجام می دهد » .

به اعتقاد جان مینارد کینز (۱۹۴۶ - ۱۸۸۳) اقتصاددان شهیر انگلیسی پول دارای سه وظیفه است عبارت دیگر هر چیزی که بتواند سه وظیفه مورد نظر این اقتصاددان را انجام دهد پول است . بنظر کینز سه وظیفه پول عبارتست از :
(۱) وسیله مبادله (۲) وسیله اندازه گیری ارزشهای اقتصادی (۳) وسیله پس انداز ارزشهای اقتصادی . ژان مارشال در تعریف پول آنرا وسیله مبادله و پس انداز ارزشهای اقتصادی می داند . به عقیده پل ساموئلسون پول دارای دو نقش یا دو وظیفه اساسی است که هم وسیله مبادله و هم معیار واحد ارزش و محاسبه ارزشهای اقتصادی است ایشان علاوه بر دو وظیفه فوق دو وظیفه ثانوی دیگر یعنی ذخیره ارزشهای اقتصادی و وسیله پرداختهای آتی را هم مد نظر قرار می دهد .

با توجه به نظریات بالا و با در نظر گرفتن وظایف پول میتوان آن را بدین صورت تعریف نمود :

« پول هر پدیده و یا عاملی که عموماً بعنوان وسیله ای برای مبادله و معیاری برای محاسبه ارزش اقتصادی بوده و در جهت ذخیره ارزش اقتصادی و ابزاری برای پرداختهای آتی مورد استفاده قرار گیرد » .

اهمیت پول :

پول بعنوان یکی از مهمترین اختراعات بشری منصوب می گردد . این پدیده موجب از میان برداشته شدن مشکلات بوجود آمده از طریق مبادلات پایاپای شده و در جهت تسریع و تسهیل مبادله بسیار تأثیر گذار بوده است . همچنین پول موجب تسریع و تسهیل گردش فعالیتهای اقتصادی و بخصوص گردش درآمد هرچه آسانتر عوامل تولید و بالطبع باعث توزیع سریعتر و آسانتر کالاها و خدمات تولید شده . بین مصرف کنندگان می گردد . امروزه با توجه به ارتباط بین پول و فعالیتهای اقتصادی ، سطح عمومی قیمتها ، تولید ناخالص ملی و سایر پارامترهای کلان اقتصادی نقش انکارناپذیر آن در تغییر شاخصهای کلان اقتصادی مانند تورم ، رکود ، اشتغال ، در آمد سرانه و غیره بسیار حائز اهمیت است .

وظایف پول :

بطور کلی برای پول چهار وظیفه اصلی در نظر گرفته می شود :

۱) واسطه مبادله ۲) وسیله سنجش ارزش (واحد شمارش) ۳) وسیله حفظ ارزش ۴) وسیله پرداختهای آتی

اینک در ادامه بحث ، هر یک از موارد مذکور توضیح داده میشود:

۱- پول به عنوان واسطه مبادله :

موقعی که مبادلات پایاپای بوده کالا می دادند و در مقابل کالا می گرفتند . یعنی به طور همزمان دو معامله صورت میگرفت ولی وجود پول آن را به دو معامله مستقل تبدیل کرد . یعنی تولید کننده و یا فروشنده یک بار کالا را میفروشد و پول دریافت می کند (فروش) و آنگاه را پول را میدهد و کالای مورد نیازش را می خرد (خرید) بنابراین معاملات از شکل اولیه یعنی کالا - کالا بصورت کالا - پول - کالا تبدیل گردیده است . فرضاً معلم و یا قاضی که به ترتیب خدمات آموزشی و قضاوت خویش را می فروشند و پول دریافت می کنند می توانند با پول دریافتی ، کالاهای مورد نیاز شان را تهیه نمایند . بنابراین ، بیان اینکه پول نقش واسطه مبادله را دارد ، به این معنی است که خریداران و فروشندگان آن را به عنوان وسیله پرداخت می پذیرند . به عبارت دیگر همه ما در مقابل کاری که انجام می دهیم پول دریافت می کنیم ، آنگاه با پول دریافتی ، کالا ها و خدماتی که دیگران تولید کرده اند را خریداری می نمائیم . این خصوصیت پول به عنوان واسطه مبادله بودن نامیده شده و یکی از مهم ترین وظایف پول را تشکیل میدهد . زیرا با این خصوصیت پول ، تقسیم کار و تخصص امکان پذیر میشود اصولاً تقسیم کار و تخصص برای هر اقتصاد کار آمدی ضروری میباشد زیرا با این عمل افراد این امکان را می یابند که در بخشهایی که دارای منفعت نسبی است متخصص شده و با

فروش محصولاتشان ، پول دریافت نموده و این پول را با محصول کار دیگران که مورد نیازشان است معاوضه کنند . حال هر چه حجم تجارت و میزان کالاها و خدمات در دسترس افزایش یابد ، پول نقش مهمتری را در اقتصاد بازی میکند .

۲- پول به عنوان معیار سنجش ارزش (واحد شمارش) :

همانطوری که قبلاً گفته شد، در اقتصادهای تهاتری چیزی که امروزه ما به عنوان قیمت می شناسیم وجود نداشت . در چنین اقتصادهایی ، کالاها با یکدیگر سنجیده می شوند : مثلاً اگر در این اقتصادها سه کالای گاو ، گوسفند و ذرت وجود داشت ، گاو با گوسفند و ذرت ارزش گذاری می شد (مثلاً هر گاو ۲ گوسفند و یا ۵۰ کیسه ذرت) . مشکل دیگر در مبادلات پایاپای عدم تقسیم پذیری واحدها به اجزا، (نظیر وقتی که یک گوسفند نصف ارزش گاو است) می باشد . اما وقتی که پول وجود دارد ، ارزش همه کالاها به پول بیان شده و ما این ارزش پولی را قیمت می نامیم . در هر حال انتخاب یک معیار سنجش ارزش و قیمت گذاری ، باعث صرفه جویی بسیار در وقت و انرژی برای نگهداری قیمت‌های نسبی و یا ارزش کالاهای مختلف شده و مسئله تبدیل واحدها به یکدیگر را حل میکند . وقتی قیمت پولی تعدادی از کالاها شناخته شد به آسانی قیمت نسبی آنها با توجه به قیمت پولی قابل محاسبه است . برای مثال اگر قیمت هر واحد کالای x ، ۳۰۰ ریال و قیمت هر واحد کالای y ، ۱۵۰ ریال باشد ، در این صورت قیمت هر واحد کالای x بر حسب کالای y دو می باشد . با استفاده از قیمت‌های پولی نه تنها می توان قیمت نسبی x را به نسبت به y ، بلکه با کالاهای دیگر نیز سنجید . به بیان دیگر پول به عنوان واحد شمارش ، معیار ارزشی است که معادله کنندگان اقتصادی امکان مقایسه ارزش نسبی کالاها و خدمات را می دهد .

۳- پول به عنوان وسیله حفظ ارزش :

وظیفه دیگر پول آن است که از آن می توان به عنوان حفظ ارزش نیز استفاده نمود . این خصوصیت پول به تولید کننده این امکان را می دهد که تولیداتش را بفروشد و آنگاه هر موقعی که تمایل داشت کالای مورد نظرش را خریداری نماید . در حقیقت این خاصیت پول به آنها یک نوع اختیار و آزادی انتخاب زمانی را می دهد . به عبارت دیگر تا زمانی که افراد پول را نزد خود نگه دارند ، می توانند در هر زمان از آن به منظور خرید کالای مورد نظر استفاده نمایند . این وظیفه پول به طرق مختلف می تواند برای جامعه مفید واقع شود . به عنوان مثال مردمی که به طور ماهیانه حقوق می گیرند و یا بخش مهمی از درآمد سالیانه خود را یک بار در سال دریافت می کنند ، این امکان برایشان فراهم می شود که مخارج خود را حتی به طور روزانه تنظیم نمایند . همین طور افراد می توانند برای بازنشستگی ، تحصیلات فرزندانشان ، خرید

کاشانه و... پول را ذخیره نمایند. در حالی که اگر پول نباشد، مردم می بایستی همین کار را با ذخیره کالاها انجام دهند. اما ذخیره کالاها نه تنها همراه با هزینه (مثلاً انبارداری و...) است، بلکه خطر فاسد شدن را نیز به دنبال دارد. به عنوان مثال اگر مرد ماهیگیری بیش از نیازش ماهی صید نماید، و اگر در نظر بگیریم که ماهیها پس از چند روز فاسد می شوند (البته ممکن است آنها را منجمد کرده و نگه دارد که این کار هم همراه با هزینه انبارداری و غیره است)، ملاحظه می گردد که ماهیها برای ذخیره سازی ارزش مناسب نمی باشند. حتی اگر ماهیگر تلاش کند که ماهیها را با کالای دیگر معاوضه نماید. باز هم ممکن است در فاصله مبادله و معاوضه با کالاهای مورد نظر، بعضی از ماهیها فاسد شوند. این در حالی است که با فروش ماهیها می تواند پول دریافتی را به سادگی ذخیره سازد.

البته پول تنها وسیله ذخیره ارزش و لزوماً بهترین آنها نیست؛ زیرا چنانچه قیمت کالاها و خدمات افزایش یابد، قدرت خرید پول کاهش پیدا می کند. همین طور از آنجایی که به دارندگان پول بهره ای پرداخت نمی شود، لذا پول به عنوان ذخیره ارزش برای دارنده آن با مقداری هزینه همراه است.

۴- وظیفه پول به عنوان معیاری برای پرداختهای آتی:

در حقیقت استفاده از پول به عنوان معیار پرداختهای آتی مستلزم وجود دیگر وظایف پول است. در اقتصادهای مدرن امروزی بسیاری از کالاها برای تولید، به زمان قابل ملاحظه ای نیاز دارند و معمولاً پس از سفارش تولید می شوند. به عنوان مثال تولید کالا برای دولت و یا اشخاص معمولاً مستلزم قراردادهایی است که در آن پرداختها بابت آن معمولاً در آینده صورت می گیرد. بعضی مواقع هم کالاها بلافاصله تحویل خریدار می گردد، اما پرداختها با تأخیر انجام می گیرد. برای مثال شخصی ممکن است فرش، تلویزیون و یا دیگر وسایل زندگی را طبق قرارداد به صورت قسطی خریداری نماید. اهمیت پول به عنوان معیار پرداختهای آتی در قراردادهای بزرگتر، حتی مدت طولانی تری را می پوشاند. برای مثال خریداران کاشانه ممکن است طبق قرارداد مبلغ معینی را ماهیانه و به مدت ۱۰ سال و یا بیشتر پرداخت نمایند. در هر حال قرض دادن یک میلیون ریال برای ۱۰ سال معقولتر از قرض دادن یک اسب برای ۱۰ سال است. گذشته از این وقتی که شما پولی را قرض می دهید، می دانید که چه چیزی بازپرداخت خواهد شد، اما وقتی که شما یک اسب را قرض می دهید، چیزی که دریافت می کنید ممکن است خیلی متفاوت از آن باشد.

خواص مطلوب پول:

هر چیزی برای اینکه بتواند پول باشد می بایستی حداقل دارای پنج خصوصیت بشرح ذیل باشد:

۱- قابل حمل بودن: پول می بایستی به آسانی به اطراف قابل حمل و نقل بوده و بتواند به راحتی و به منظور خرید در مکانهای مختلف منتقل شود. اگر پول قابلیت انتقال نداشته باشد، در این صورت امکان استفاده وسیع از آن فراهم نمی شود

۲- بادوام بودن: پولی که از نظر فیزیکی بادوام نباشد، در اثر گذشت زمان ارزش خودش را از دست می دهد برای مثال ذرت بوداده نمی تواند به عنوان پول در نظر گرفته شود؛ زیرا حفظ شکل آن به صورت اولیه مشکل است و در اثر گذشت زمان کهنه، شکسته و بی ارزش میشود. در هر حال پول همیشه نمی تواند با دوام باشد، زیرا به سربازان رومی نمک که در هوای مربوط با دوام نیست پرداخت میشد (گفتنی است در آن زمان برای مردم روم نمک یک نوع پول بود).

۳- قابلیت تقسیم پذیری: پول می بایستی به آسانی قابلیت تقسیم به واحدهای برابر و کوچکتر را داشته باشد، تا اینکه امکان معاملات با قیمتهای پائین تر نیز فراهم گردد. به هر حال بعضی از پولها فاقد چنین خصوصیتی بوده اند. در کشورهای آفریقائی، علی رغم آنکه گاو قابلیت تقسیم پذیری را نداشته و بخشی از آن با خود (کل) گاو متفاوت می باشد در زمانهای مختلف به عنوان پول مورد استفاده قرار گرفته است.

۴- یکسان و متحدالشکل بودن: برای مفید بودن، پول می بایستی استاندارد شده باشد، یعنی واحدهایش دارای کیفیت برابر و از نظر فیزیکی نیز از یکدیگر قابل تشخیص نباشند فقط در صورت استاندارد بودن پول است که افراد در موقع دریافت پس از معامله میتواند احساس اطمینان نمایند. زمانی کشورهای آمریکای لاتین از تنباکو به عنوان پول استفاده میکردند اما تنباکو هرگز نمیتواند استاندارد باشد؛ زیرا برابری وزن بسته ها به لحاظ تفاوت احتمالی در کیفیت تنباکوها بیان کننده برابری ارزش آنها نیست.

۵- قابلیت تشخیص: پول می بایستی به آسانی شناخته شده و قابل قبول باشد (مقبولیت عام داشته باشد) اگر پول این خاصیت را نداشته باشد در آن صورت افراد در تعیین اینکه آنها با پول سروکار دارند و یا با یک دارائی کم ارزش تر با مشکل مواجه خواهند شد.

طبقه بندی پیدایش انواع سیستمهای پولی

۱. سیستم مبادله پایاپای

قبل از پیدایش پول، داد و ستدها بصورت مبادله پایاپای و یا تهاتری صورت می گرفت یعنی یک کالا در قبال کالای دیگری مبادله می شده است.

مبادله پایاپای دارای خصوصیات ذیل بود :

الف) در مبادله پایاپای طرفین معامله هم تولید کننده وهم مصرف کننده بودند.

ب) درمبادله پایاپای انبار کردن تولیدات برای مدت طولانی بعلت فسادپذیری کالاها و نیاز تولید کننده به تولیدات دیگران امکان نداشت .

ج) تولید از مصرف جدا نبود و مبادله بدون تولید وجود نداشت . لذا مبادله ثروت آفرین نبود بلکه این تولید بود که خالق ثروت بحساب می آمد .

د) رابطه خدمات و تولید نظیر رابطه تولیدات با یکدیگر بطریق مستقیم و پایاپای صورت می پذیرفت .

معایب و دشواریهای مبادلات پایاپای :

۱) نیاز متقابل موجب می شود ارائه کننده یک کالا بایستی فردی را بیابد که اولاً به کالای او نیاز داشته باشد و ثانیاً کالای مورد احتیاج او را نیز عرضه کند که بروز این وضعیت بسیار دشوار است .

۲) تعدد مبادلات غیر لازم موجب می گردید جهت رسیدن به کالای مورد نظر اقدام به مبادلات متعدد نماید .

۳) حمل و نقل کالاها بدلیل پیشرفته نبودن وسائط به دشواری صورت می گرفت لذا مبادلات از حیث جغرافیایی در سطح محدودی باقی می ماند .

۴) غیر قابل تقسیم بودن برخی کالاها مثلاً اگر یک رأس گاو معادل صد کیلوگرم برنج ارزش داشته باشد حال اگر شخصی به ۵۰ کیلوگرم برنج نیاز داشته باشد نصف کردن گاو دشوار خواهد بود .

۵) دشواری مبادله برخی خدمات نیز یکی دیگر از مشکلات بود بطوریکه مثلاً یک معلم بدشواری می توانست خدمت خود را با کالاهای مورد نیاز خود مبادله نماید .

۶) فسادپذیری برخی کالاها که نیاز اکثریشان زمان بود مانند گندم ، برنج ، احشام بدلیل عدم امکان ذخیره سازی طولانی مدت از جمله اشکالات بود.

از دیگر اشکالات سیستم مبادله پایاپای میتوان به موارد ذیل اشاره نمود :

(۷) محدودیت در تقسیم کار و تخصیص کار (۸) محدودیت تولید و بازار (۹) محدودیت در مبادله نسبه

۲. سیستم پول کالایی

پس از دوران مبادلات پایاپای یا تهاتری و مشکلات ناشی از آن بتدریج کالاهائی نقش واسطه مبادلات را ایفا کردند .

از خصوصیات پول کالایی میتوان اولاً به عامه پذیر بودن و ثانیاً سهولت در نگهداری و ثالثاً به پذیرفتن آن به جهت ارزش ذاتی و اصلی بعنوان پول نام برد . در مجموع پول کالایی ، پولی است که ارزش ذاتی آن مساوی با ارزش اسمی آن است .

در حالیکه شکل مبادله پایاپای بصورت کالا و خدمت - کالا و خدمت بود در سیستم پول کالایی شکل آن بصورت کالا و خدمت - پول کالایی - کالا و خدمت تغییر یافت در بخش تاریخیچه و سیر تحول پول تعدادی از پولهای کالایی اشاره شده است .

۳. سیستم پول فلزی

همراه با پیشرفت اقتصاد ، کالاهای که نقش پول را در جامعه به عهده داشتند جای خود را به پولهای فلزی و بویژه طلا و نقره دادند .

از خصوصیات و ویژگیهای مهم پول فلزی میتوان به موارد ذیل اشاره کرد :

(۱) این فلزات کمیابند و ذخایر معدنی آنها فراوان نیستند . (۲) همه مردم خواهان آنهاند و بصورت زیور آلات از آن استفاده می کنند . (۳) خاصیت چکش خواری و تورق آن بالاست . (۴) برخلاف برخی از فلزات مثل آهن و مس فاسد شدنی نیست و در برابر شرایط جوی مقاوم است . (۵) اینکه بر خلاف برخی از کالاها نظیر الماس بدون از دست دادن ارزش قابل تقسیم است .

بطور کلی نظام پولی کشورهای مختلف بر حسب نقشی که پول فلزی در اقتصاد ایفا می کرده است به دو نظام « سیستم پولی دو فلزی طلا و نقره » و سیستم پولی تک فلزی پایه طلا یا پایه نقره « تفکیک شد .

الف) سیستم پولی دوفلزی طلا و نقره

این سیستم پولی به دو صورت وجود داشته است. در یک شکل سکه های طلا و نقره بدون اینکه رابطه قانونی تبدیل بین آنها موجود باشد بعنوان پول اصلی در جریان بوده اند . در شکل دوم بین سکه های طلا و نقره یک رابطه تبدیل قانونی حاکم بوده است .

نظام یا سیستم پایه دو فلزی از اواخر قرن نوزدهم به بعد، به سبب کشف معادن نقره و افزایش روز افزون عرضه آن رفته رفته منسوخ گردید زیرا بر اثر افزایش عرضه ، ارزش آن بشدت تنزل پیدا کرد و لذا به قلم « قانون گرشام که همان قاعده « پول بد پول خوب را از جریان خارج می کند » این نظام منسوخ گردید .

قانون گرشام :

در سال ۱۵۵۸ میلادی سر توماس گرشام (Gresham Sir Thomas) که مشاور مالی ملکه انگلیس بود به این نکته پی برده است که وقتی دو پول با هم در جریان باشند ، پولی که توسط عموم مردم بر پول دیگر رجحان داده می شود بتدریج از جریان خارج می شود . گرشام این قانون را چنین بیان نمود : « پول بد پول خوب را از گردش خارج می کند » . آنچه از قانون گرشام استنباط می شود این است که در حالت سیستم دو پایه ، طلا و نقره نه تنها دارای یک نسبت رسمی تبدیل بعنوان واحدهای پولی می باشند بلکه دارای یک نسبت غیر رسمی تبدیل به هم ، بعنوان کالا نیز هستند .

وقتی که این دو نسبت یکی باشند ، هیچ مشکلی بوجود نمی آید اما وقتی که این نسبتها برابر نباشند مسائلی مطرح می شود . برای مثال فرض کنید که نسبت نقره به طلا را در بازار غیر رسمی (آزاد) ۱۵ به یک باشد ودولت نیز بطور رسمی نسبت نقره به طلا را ۱۵ به یک در نظر گرفته و تثبیت نماید . حال اگر در چنین شرایطی نقره در بازار فراوانتر شده و نسبت نقره به طلا در بازار غیر رسمی (آزاد) به ۱۶ به یک تغییر یابد در چنین شرایطی شما می توانید با خرید سکه های طلا بوسیله سکه های نقره و با نسبت ۱۵ به یک از دولت و آنگاه ذوب سکه های طلا و بالطبع خرید ۱۶ اونس شمش نقره به ازای یک اونس شمش طلا در بازار غیر رسمی ، یک اونس نقره سودببرید . این روند بالطبع موجب تقاضای زیاد جهت سکه های طلا و کمیابی آن در بازار خواهد شد . بعبارت دیگر پول بد (همان نقره که قیمت رسمی آن بیش از قیمت کالایی آن می باشد) پول خوب (همان طلا که قیمت رسمی آن کمتر از قیمت کالایی آن است) را از جریان خارج می کند .

اصل گرشام نه تنها در سیستم دو فلزی بلکه در صورت رواج اسکناس و مسکوک و در مورد ارزها و حتی در مورد یک نوع اسکناس نیز صادق است . مثلاً اگر ما در جیب خود دو اسکناس نو و کهنه یکصد ریالی داشته باشیم طبیعی که اول اسکناس کهنه و پاره را خرج می کنیم و سپس اسکناس نو و دست نخورده را به مصرف می رسانیم .

ب) سیستم پایه پولی تک فلزی طلا و نقره

در این سیستم در واقع یک فلز طلا و نقره با وزن و عیار معین بعنوان واحد پول کشور انتخاب شده است . در واقع مشکلاتی که نظام دو فلزی ایجاد کرده بود اقتصادهای بزرگ آن روزگار مانند انگلستان و فرانسه را واداشت که به نظام تک فلزی روی بیاورند . انگلستان از سال ۱۸۱۶ میلادی رسماً نظام تک فلزی طلا را انتخاب کرد و لیره طلای انگلیسی ، تنها واحد پولی می شود که برای ضرب پذیرفته می گردد . البته کشورهای ایران ، چین و هندوستان در همین مقطع دارای سیستم پولی تک فلزی نقره بودند . اما با توجه به مشکلات مربوطه به افزایش استخراج نقره و عرضه آن در نیمه دوم قرن ۱۹ که به نحو بی سابقه قیمت نقره کاهش داد موجب گردید در اواخر قرن ۱۹ تقریباً کلیه کشورها سیستم تک فلزی طلا را انتخاب نمایند . کشور آمریکا نیز از سال ۱۹۰۰ میلادی سیستم پولی پایه طلا را رسماً اتخاذ کرد .

۴. نظام پول کاغذی و اعتباری

اگر چه سابقه ایجاد پول کاغذی (اسکناس) به مفهوم امروزی آن به اواسط قرن هفدهم باز می گردد . اما پول کاغذی خود سرگذشتی طولانی دارد بطوریکه در گذشته دور صرافان کاغذهایی بنام « رسپتا » (Receipta) که بعنوان « قبض رسید » معروف بود صادر می کردند . که بعنوان رسید پولی بود که نزد آنها بودیعه سپرده شده بود . این رسیدها در بیشتر اوقات در آن زمان دست بدست می گشت . لیکن باید توجه داشت مالکین اصلی ، هنگامیکه پول خود را نزد بانک به امانت می گذاشتند نه تنها بهره ای دریافت نمی کردند ، بلکه جهت حفظ و نگهداری آن ، مبلغی هم به بانک می پرداختند .

مبدع اسکناس پالمستروخ (Palmstruch) بانکدار سوئدی بنیانگذار بانک سوئد است . او در اواسط قرن هفدهم و در سال ۱۶۵۶ میلادی برای اولین بار نوعی اسکناس منتشر کرد که آن را به جای قبوض سپرده به جریان انداخت . او در واقع نخستین بانکدار بود که بیش از میزان موجودی سکه های مشتریان بانک رسید سپرده مسکوک صادر کرد و به عبارت دیگر اوراق اعتباری منتشر ساخت .

انتشار اسکناس در طول قرن هفدهم و هجدهم پیشرفت چندانی نداشت اما در قرن نوزدهم مسایل مربوط به انتشار اسکناس دوباره مطرح شد. در طول قرن نوزدهم و تا زمان شروع جنگ جهانی اول، اسکناس در جریان که تقریباً در اکثر کشورها عمومیت یافته بود قابل تبدیل به فلز قیمتی بود و اسکناس منتشره در کشورهای مختلف قابلیت تبدیل به طلا، نقره یا هر دو فلز را داشتند. عبارت دیگر از قرن نوزدهم اسکناس تابع مقرراتی گردید و در چارچوب مقررات و قوانین بانکی و پولی، پول رایج عمومی در اقتصاد سرمایه داری شد.

از این به بعد بود که در واقع عملیات بانکی اغلب سازمان یافت و به موازات اسکناس، پول دیگر و معروفی بنام « پول تحریری » یا « پول بانکی » یا « پول ثبتی » و یا « پول اعتباری » ایجاد شد. این نوع پول همان موجودیهای افراد در حسابهای جاری است که دارنده حساب، تمام یا قسمتی از موجودی خود را بوسیله چک به دیگری انتقال می دهد. استفاده از این نوع پول در اواخر قرن نوزدهم متداول گردید.

اما با توجه به ابداع و پیشرفتهایی که در زمینه علوم رایانه ای و بخصوص اینترنت در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم ایجاد شده است. ظهور پول الکترونیکی بعنوان نسل جدیدی از پولها در مقطع حاضر و بخصوص مقاطع آتی اقتصاد بانکی را متحول خواهد ساخت. همانطور که قبلاً گفته شد بعد از اینکه نقش پول به کالاهای مختلف و در نهایت به طلا و نقره داده شد. از اواسط قرن هفدهم میلادی نظام مبادلات در اروپا متحول شد و استفاده از پول کاغذی در اروپا رایج گردید.

در ارتباط با پول کاغذی « پل ساموئلسون » اقتصاددان آمریکایی معتقد است استفاده از پول کاغذی بعنوان وسیله مبادله متضمن تسهیلاتی است. پول کاغذی را با سهولت بیشتری می توان اینطرف و آنطرف برد. با چاپ کردن چند صفر زیادتر یا کمتر ارزش این وسیله سبک (اسکناس) و قابل حمل با حجم کوچک خود زیاد و یا کم می شود. با یک گراور دقیق ارزش پول را میتوان سهولت تشخیص ساخت و آنرا از تقلب و تنزل در امان داشت. بعلاوه هر شخصی نمی تواند به میل خود پول کاغذی را به مقادیر نامحدود چاپ نماید. در این نظام پولی، پول برای اینکه پول است نه برای اینکه کالا است مورد تقاضا می باشد. به موازات اسکناس پول بانکی یا پول تحریری (چک) در اواخر قرن ۱۹ توسعه یافت امروزه در کشورهای پیشرفته بیش از ۹۰ درصد کلیه معاملات از لحاظ ارزشی از طریق چک انجام می شود.

در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن ۲۱ با پیشرفته های بسیار زیادی که در زمینه دانش رایانه ای ایجاد شده فرهنگ استفاده از « پول الکترونیکی » چشم انداز بسیار روشنی بر تحول و توسعه نظام پولی ایجاد کرده است.

بانکداری الکترونیک

چکیده :

رشد و گسترش روز افزون فناوری ارتباطات، انقلابی را در ابعاد مختلف زندگی انسانها و عملکرد سازمانها ایجاد کرده است. این فناوری روشهای کارکرد و نگرش افراد، سازمانها و دولتها را دگرگون ساخته و باعث ایجاد صنایع نوین، مشاغل جدید و خلاقیت در انجام امور شده است. ظهور پدیده‌هایی چون کسب و کار الکترونیک، تجارت الکترونیک و بانکداری الکترونیک از نتایج عمده نفوذ و گسترش فناوری اطلاعات در بعد اقتصادی است. کشور ما در عرصه حضور و به کارگیری تجارت و بانکداری الکترونیک، کشوری جوان است و تا رسیدن به وضعیت مطلوب راه درازی در پیش رو دارد. در زمینه بانکداری الکترونیک تاکنون فعالیتهای گسترده‌ای صورت گرفته، لیکن نبود برخی زیر ساختها در ابعاد مختلف موجب کندی این فعالیتهای شده است. در این مقاله سعی شده تا ضمن ارائه مفاهیم و تعاریف، ویژگیها و الزامات بانکداری الکترونیک، ابزارها و کانال های بانکداری الکترونیک معرفی شود و وضعیت هر یک به صورت اجمالی مورد بررسی قرار گیرد .

مقدمه :

یکی از ابزارهای ضروری برای تحقق و گسترش تجارت الکترونیک، وجود سیستم بانکداری الکترونیک است که همگام با سیستمهای جهانی مالی و پولی عمل و فعالیت‌های مربوط به تجارت الکترونیک را تسهیل کند. در حقیقت می توان گفت که پیاده سازی تجارت الکترونیک، نیازمند تحقق بانکداری الکترونیک است. استفاده از سیستمهای الکترونیک در موسسات مالی و اعتباری جهان به سرعت رو به گسترش بوده و تعداد استفاده کنندگان از خدمات بانکداری الکترونیک روز به روز در حال افزایش هستند.

براساس گزارش تحقیقاتی موسسه Data Monitor از مراکز برجسته تجزیه و تحلیل اطلاعات بانکداری در اروپا، آمار استفاده کنندگان از سیستمهای بانکداری الکترونیک در هشت کشور فرانسه، آلمان، ایتالیا، هلند، اسپانیا، سوئد، سوئیس و انگلیس از ۴/۵ میلیون نفر در سال ۱۹۹۹ به حدود ۲۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۴ رسیده است. در سال ۲۰۰۵ بیش از ۷۵ درصد شرکت‌های فعال در کشورهای توسعه یافته حداقل از یکی از خدمات بانکداری الکترونیک استفاده می کنند

تعریف بانکداری الکترونیک:

بانکداری الکترونیک را می‌توان استفاده از تکنولوژی پیشرفته شبکه‌ها و مخابرات، جهت انتقال منبع (پول) در سیستم بانکداری معرفی کرد.

ویژگی‌های بانکداری الکترونیک:

از ویژگی‌های بانکداری الکترونیک آن است که لازم نیست تا مشتریان برای دریافت و پرداخت وجه خود صف طولی در شعبه تشکیل دهند. (کاهش بروکراسی بانکی). هدف بانکداری الکترونیک به حداقل رساندن حضور مردم در بانک است.

مزایای بانکداری الکترونیک

مزایای بانکداری الکترونیک را می‌توان از دو جنبه مشتریان و موسسات مالی مورد توجه قرار داد. از دید مشتریان می‌توان به صرفه‌جویی در هزینه‌ها، صرفه‌جویی در زمان و دسترسی به کانال‌های متعدد برای انجام عملیات بانکی نام برد.

از دید موسسات مالی می‌توان به ویژگی‌هایی چون ایجاد و افزایش شهرت بانک‌ها در ارائه نوآوری، حفظ مشتریان علیرغم تغییرات مکانی بانک‌ها، ایجاد فرصت برای جست‌وجوی مشتریان جدید در بازارهای هدف، گسترش محدوده جغرافیایی فعالیت و برقراری شرایط رقابت کامل را نام برد.

بر اساس تحقیقات مؤسسه **Data Monitor** مهم‌ترین مزایای بانکداری الکترونیک عبارتند از: تمرکز بر کانال‌های توزیع جدید، ارائه خدمات اصلاح شده به مشتریان و استفاده از راهبردهای تجارت الکترونیک.

البته مزایای بانکداری الکترونیک از دیدگاه‌های کوتاه‌مدت، میان مدت و بلندمدت نیز قابل بررسی است. رقابت یکسان، نگهداری و جذب مشتری از جمله مزایای بانکداری الکترونیک در کوتاه‌مدت (کمتر از یکسال) هستند. در میان مدت (کمتر از ۱۸ ماه) مزایای بانکداری الکترونیک عبارتند از: یکپارچه‌سازی کانال‌های مختلف، مدیریت اطلاعات، گستردگی طیف مشتریان، هدایت مشتریان به سوی کانال‌های مناسب با ویژگی‌های مطلوب و کاهش هزینه‌ها. کاهش هزینه پردازش معاملات، ارائه خدمات به مشتریان بازار هدف و ایجاد درآمد نیز از جمله مزایای بلندمدت بانکداری الکترونیک هستند.

سیستم‌های بانکداری الکترونیک:

بانکداری الکترونیک شامل سیستم‌هایی است که مشتریان موسسات مالی را قادر می‌سازد تا در سه سطح اطلاع رسانی، ارتباط و تراکنش از خدمات و سرویس‌های بانکی استفاده کنند.

الف - اطلاع رسانی: این سطح ابتدایی ترین سطح بانکداری اینترنتی است. بانک اطلاعات مربوط به خدمات و عملیات بانکی خود را از طریق شبکه‌های عمومی یا خصوصی معرفی می‌کند .

ب - ارتباطات: این سطح از بانکداری اینترنتی امکان انجام مبادلات بین سیستم بانکی و مشتری را فراهم می‌آورد. ریسک این سطح در بانکداری الکترونیک بیشتر از شیوه سنتی است و بنابراین، برای جلوگیری و آگاه ساختن مدیریت بانک از هرگونه تلاش غیر مجاز برای دسترسی به شبکه اینترنتی بانک و سیستم های رایانه‌ای به کنترل‌های مناسبی نیاز است .

ج - تراکنش: این سیستم متناسب با نوع اطلاعات و ارتباطات خود، از بالاترین سطح ریسک برخوردار است و باید سیستم امنیتی قوی بر آن حاکم باشد. در این سطح مشتری در یک ارتباط متقابل قادر است تا عملیاتی چون پرداخت صورتحساب، صدور چک، انتقال وجه و افتتاح حساب را انجام دهد .

شاخه های بانکداری الکترونیک :

انواع مختلف بانکداری الکترونیک عبارت‌اند از:

بانکداری اینترنتی- بانکداری مبتنی بر تلفن همراه و فناوری‌های مرتبط با آن - بانکداری تلفنی - بانکداری مبتنی بر نامبر - بانکداری مبتنی بر دستگاه‌های خودپرداز - بانکداری مبتنی بر پایانه‌های فروش - بانکداری مبتنی بر شعبه‌های الکترونیکی

کانال‌های بانکداری الکترونیک :

برای ارائه خدمات بانکداری الکترونیک کانال های متعددی وجود دارد که برخی از آنان عبارت‌اند از:

رایانه‌های شخصی - کیوسک - شبکه‌های مدیریت یافته- تلفن ثابت و همراه- دستگاه‌های خودپرداز - پایانه های فروش

در روش شبکه‌های مدیریت یافته، بانک‌ها برای ارتباط با مشتریان خود از شبکه‌هایی که ایجاد شده؛ استفاده می‌کنند. در روش اینترنت با رایانه‌های شخصی، بانک از طریق ایجاد یک پایگاه اینترنتی و معرفی آن به مشتریان با آنها ارتباط متقابل برقرار کرده و ارائه خدمت می‌کند. در روش بانکداری تلفنی، تلفن (اعم از تلفن ثابت و همراه) وسیله ارتباطی بانک با مشتریان خود بوده و از این طریق خدمات بانکی عرضه می‌شود. با استفاده از ماشین‌های خودپرداز نیز بانکها می‌توانند خدمات متنوعی از قبیل ، ، انتقال وجوه، پرداخت صورتحساب، قبوض و غیره را به مشتریان خود ارائه دهند .

تاریخچه بانکداری الکترونیک در ایران :

سابقه فعالیت‌های بانکداری الکترونیک در ایران به سال ۱۳۵۰ برمی‌گردد. در آن موقع بانک تهران با در اختیار گرفتن بین ۷ تا ۱۰ دستگاه خودپرداز در شعبه‌های خود نخستین تجربه پرداخت اتوماتیک پول را تنها در همان شعبه نصب شده بر عهده داشتند. اواخر دهه ۱۳۶۰ بانک‌های کشور با توجه به کاربرد کامپیوتر شخصی و احساس نیاز به اتوماسیون عملیات بانکی به رایانه‌ای کردن عملیات بانکی پرداختند. طرح جامع اتوماسیون بانکی پس از مطالعه و بررسی‌های گوناگون در قالب پیشنهادی برای تحولی جامع در برنامه‌ریزی فعالیت‌های انفورماتیکی بانک‌ها به مسئولان شبکه بانکی ارائه شد که با مصوبه مجمع عمومی بانک‌ها در سال ۷۲ طرح جامع اتوماسیون سیستم بانکی شکلی رسمی به خود گرفت. طی سال‌های ۷۲ و ۷۳ جرقه‌های ایجاد سوییچ ملی جهت بانکداری الکترونیکی زده شد و در همان راستا شبکه ارتباطی بین بانک ملی و فروشگاه‌های شهروند ایجاد شد. در خرداد ۱۳۸۱ مجموعه مقررات حاکم بر مرکز شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی موسوم به شتاب به تصویب رسید. بدین سان اداره شتاب بانک مرکزی در ۱۳۸۱/۴/۱ تأسیس و با هدف فراهم کردن زیر ساخت بانکداری الکترونیکی آغاز به کار کرد .

شتاب :

شتاب با ایجاد ارتباط بین دستگاه‌های خودپرداز سه بانک رسماً متولد شد (بانک‌های کشاورزی، توسعه صادرات و صادرات ایران) (در حال حاضر بیشتر بانک‌های ایران بطور مستقیم طرح‌های بانکداری الکترونیکی خود را پیش برده و می‌برند. بانک ملی با طرح سیبا، بانک تجارت با طرح SGB، بانک صادرات با طرح سپهر، بانک رفاه با طرح جاری همراه، بانک کشاورزی با طرح مهر، بانک ملت با طرح جام و بانک‌های خصوصی با طرح بانکداری ۲۴ ساعته و به صورت مجزا و منفرد، بانکداری الکترونیکی را در حوزه تحت پوشش خود تجربه کرده و می‌کنند .

اجزای بانکداری الکترونیک در ایران :

۱- انواع کارت ها

-کارت های اعتباری و بدهی : در حال حاضر بیش از ۸/۲ میلیون کارت از سوی بانکهای تجاری صادر شده است.
-کارت های غیر بانکی : برخی موسسات غیر بانکی اقدام به انتشار کارت های خرید مانند ثمین و سایپا کارت نموده اند.

۲- شبکه شتاب

این یک شبکه Online ملی است و خدمات مربوط به کارت های بدهی را انجام می دهد و کارت های بدهی داخلی را بین بانک ها تسویه می نماید .

۳- سیستم تسویه بین بانکی مبادلات ارزی

این سیستم با استفاده از سوئیفت روی خط بین شعبه مرکزی بانکهای تجاری عمل می کند و بانک مرکزی نقش تسویه کننده را بر عهده دارد .

۴- شبکه سوئیچ عملیات خرد بانکی و بین بانکی

این سیستم از طریق ATM در حال حاضر بین شعب مرکزی دو بانک تجاری به صورت آزمایشی در حال اجرا است.

۵- شبکه مرکزی سوئیفت

سوئیفت یک انجمن تعاونی غیر انتفاعی است که در ماه می ۱۹۷۳ میلادی توسط ۲۳۹ بانک از پانزده کشور اروپایی و آمریکای شمالی راه اندازی شد و هدف از آن جایگزینی روشهای ارتباطی غیر استاندارد کاغذی و یا از طریق تلکس در سطح بین الملل با یک روش استاندارد شده جهانی بود .

از دیگر اجزاء بانکداری الکترونیک ایران می توان به دستگاههای خودپرداز، شعب مکانیزه، کارتهای هوشمند، تلفن بانک و فاکس بانک و غیره اشاره نمود .

عملیات ده گانه بانکداری الکترونیک در ایران :

روابط عمومی:

روابط عمومی کارکنان با مشتریان یکی از ابزارهای مناسب جهت تحقق بانکداری الکترونیکی است، تاجایی که اگر کارکنان بتوانند فقط ۲۰ درصد از نیازهای مشتریان خود را برآورده نمایند سرمایه بانک دو برابر خواهد شد. در دین مبین اسلام این مطلب به طور زیبایی بیان شده که بهترین عبادت را خدمت به مردم دانسته و هیچ عبادتی را برتر از خدمت به خلق نمی داند و ائمه معصومین (ع) می فرمایند: مردم همواره ولی نعمت ما هستند. به طور قطع این نوع تفکر، موجب شکوفایی جامعه خواهد شد .

تغییر نگرش بعضی از مدیران *

قبل از اجرای هرگونه عملیاتی در مورد بانکداری الکترونیکی بایستی نوع نگرش مدیران را تغییر داد. چرا که موفقیت هر سازمان، مؤسسه، شرکت، وزارتخانه و هر کشور مرهون تلاش های مدیران موفق آن می باشد. پس قبل از مهیا نمودن فناوری و ابزارآلات بانکداری الکترونیکی بایستی نوع نگرش مدیران اقتدارمدار را تغییر داد که یکی از عوامل مثبت این امر به حذف انتصابات صنفی، قومی و قبیله ای منجر خواهد شد. اگر تغییر در نگرش و تفکر مدیران حاصل نگردد، سیستم بانکی هرگز به اهداف از پیش تعیین شده خود نخواهد رسید .

استفاده از ابزارهای الکترونیکی پیشرفته Z:

برای الکترونیکی شدن بانکداری حرکت های خوبی صورت گرفته که این حرکت ها شامل سیستم هایی مانند: کارت اعتباری، حساب های الکترونیکی، حساب ها و معاملات ارزی بین المللی، معاملات سلف، معاملات سوآپ و انجام عملیات سوئیفت، اعتبارات اسنادی بین المللی به روش پرداخت یوزانس داخلی، عادی، فاینانس، ری فاینانس می باشد .

POS کارت هوشمند:

در این سیستم مشتری می تواند مبالغی در حساب سپرده کوتاه مدت، قرض الحسنه یا هر دو حساب داشته باشد. مشتری با واریز وجه در حساب کوتاه مدت خود سود دریافت می کند و در حساب قرض الحسنه نیز از امتیاز قرعه کشی بانک برخوردار می شود. با انتخاب هر یک از موارد فوق پس از واریز وجه در یکی از شعبه های بانک ملی، سپه، ملت، تجارت، صادرات، حداقل پس از یک هفته کارتی به نام مشتری با رمز محرمانه برای وی ارسال می شود. تفاوت این کارت با عابر کارت در این است که در کارت هوشمند فقط می توان طی ساعات کار بانک وجه دریافت و پرداخت کرد، ولی با عابر بانک مشتری می تواند در هنگام تعطیلی بانک نیز دریافت و پرداخت وجه را انجام دهد .

کارت بانک سپه (عابر بانک):

در این سیستم مشتری به یکی از شعبه های بانک سپه مراجعه کرده و کارت را دریافت و پس از تکمیل فرم دریافتی و ارائه آن به شعبه وجهی را برای افتتاح حساب تخصیص می دهد. در این حساب فقط حساب سپرده سرمایه گذاری کوتاه مدت افتتاح می شود .

سیستم ATM: در بانک ها

این سیستم مورد استفاده در بانک ها کاملاً مانند عملیات عابر بانک سپه عمل می کند با این تفاوت که در حال حاضر برخی از بانک ها مثل بانک ملی، کشاورزی و صادرات و ملت برای دارنده حساب، دسته چک سیبا، سپهر، جام و چک طلائی صادر می کند .

سیبا، سپهر چک، جام و حساب جاری مهر:

هر فرد حقیقی یا حقوقی می تواند با افتتاح حساب از خدمات سیبا، سپهر کارت، سپهر چک، طرح جام و جاری مهر بانک کشاورزی استفاده کند. در این حساب ها افراد می توانند حساب مشترک داشته باشند، به شرطی که هر یک حق برداشت داشته باشد و برای هر یک کارت جداگانه ای صادر شود. شایان ذکر است که افتتاح حساب برای اتباع بیگانه با ارائه پروانه اقامت معتبر صورت می گیرد .

تلفن بانک ”:

تمامی بانک ها جهت ارائه خدمات بهتر به مشتریان خود اقدامات مهمی را از طریق تلفن بانک انجام داده اند. مشتری پس از افتتاح حساب می تواند از مسئولان شعبه، کد یا رمز ورود به تلفن بانک را تقاضا کند. پس از ارائه رمز از طرف مسئولان شعبه، دارنده حساب می تواند در هر زمان از ساعات روز از طریق تلفن گویا آخرین مانده حساب و گردش عملیات بدهکار و بستانکار خود را از طریق نمابر یا تلفن دریافت کند . گروهی معتقدند که تلفن بانک موجودی یک روز قبل را به مشتریان خود ارائه نمی دهد. در صورت صحت موضوع، مسئولان وقت در سیستم بانکی باید تلاش کنند تا معضل عنوان شده را در اسرع وقت رفع نمایند .

یکسان سازی نرخ های بانکی •:

تعیین نرخ های متفاوت در سیستم بانکی عاملی کاهنده برای اجرای عملیات بانکی مناسب است. جهان الکترونیکی همواره در حال تحول سریع کالا، خدمات و تکنولوژی است تا بتواند نیازهای انسان را برآورده نماید. یکی از این نیازها کاهش هزینه است .

بانکداری الکترونیک ؛ تیغ دولبه فرصت و تهدید

استقرار بانکداری الکترونیک یکی از مسایل مهمی است که امروز از ضروریات صنعت نوین بانکداری به حساب می آید. گسترش این روند برای بانک ها هم یک تهدید است و هم یک فرصت. بانک هایی که در ارائه همگانی این گونه خدمات با شکست مواجه شوند در معرض خطر از دست دادن تعداد زیادی از مشتریان خود قرار خواهند گرفت و بانک هایی که با سرعت به سوی ارائه و ارتقا خدمات برخط (Online) می روند فرصت آن را خواهند داشت که مشتریان بیشتری جذب کنند، مناطق جغرافیایی وسیع تری را تحت پوشش قرار دهند و اعتبار خود را در رابطه با مشتریان افزایش دهند.

در بانک های پیشرو در خدمات بانکداری الکترونیک، کانال های مختلف بانکداری با هم تلفیق و سیستم های جزیره ای یکپارچه می شود. پس، مدیریت اطلاعات و مدیریت ارتباط با مشتریان بهبود می یابد و رضایت مشتریان، صرفه جویی در هزینه ها و تولید درآمد بیشتر برای بانک ها را به همراه خواهد داشت. اما قبل از اینکه اقدام به ایجاد و پیاده سازی سیستم بانکداری الکترونیک شود، باید امکان پذیر بودن استقرار آن در شبکه بانکی مورد ارزیابی قرار گیرد، یعنی اطمینان داشته باشیم که پروژه در محیط های فنی، اقتصادی و مالی و نیروی انسانی می تواند فعالیت کند.

امکان پذیری فنی در رابطه با در دسترس بودن سخت افزارها، نرم افزارها و آگاهی از چگونگی توسعه سیستم بانکداری الکترونیک برای جوابگویی نیاز کاربران است. پیاده سازی بانکداری الکترونیک در کشورهایی مانند کشور ما مستلزم وجود کلیه زمینه های فرهنگی و اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیک و حتی آموزش به عنوان پیش نیاز می باشد. در حالی که ضرورتاً کلیه خدمات نیز باید متناسب با ساختار سنتی و مدرن جامعه قانونی شوند تا سرمایه گذاری بر روی ایجاد این امکانات را توجیه نمایند و امکان موفقیت را افزایش دهد.

به منظور بررسی این پیش نیازها امکان سنجی ایجاد بانکداری الکترونیک از لحاظ فنی، اقتصادی و نیروی انسانی با کمک نیروهای متخصص در حوزه های فناوری اطلاعات در کنار کارشناسان اقتصادی و بانکی اقتصادی ضروری می باشد. از سوی دیگر تردیدی نیست که یکی از ضروریات ورود به بازارهای جهانی و عضویت در سازمان هایی نظیر سازمان تجارت جهانی، داشتن نظام بانکی کارآمدی است که بتواند با دقت، سرعت و با تکنولوژی هم سطح با بانک های پیشرفته دنیا به این بازارها وارد شود و زمینه تجارت کارآمد را برای تولیدکنندگان و مصرف کنندگان داخلی فراهم سازد در کشورهای پیشرفته دنیا مذاکرات بین خریدار و فروشنده، سفارش خرید، تهیه بیمه نامه، انتقال پول به صورت الکترونیک و حمل و نقل کالا براساس درخواست های الکترونیک است. در این راستا تهیه زیرساخت های فنی مورد نیاز بانکداری الکترونیک از ارکان اصلی و لازمه تحقق این امر می باشد.

در استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک به موارد زیر توجه فرمائید :

پیش از انجام هر گونه تراکنش برخط یا ارسال اطلاعات شخصی مطمئن شوید که نقل و انتقال وجوه رمزنگاری شده است. (به نکته اشاره شده در مورد پروتکل SSL توجه فرمایید.)

مطمئن شوید که شما در وب سایت معتبری هستید. جاعلان الکترونیکی، وب سایت هایی با نام های مشابه و ظاهر گول زننده برای دریافت اطلاعات شخصی افراد راه اندازی می کنند .

در صورت امکان از گذرواژه های هوشمند که ترکیبی از حروف، اعداد و نشان ها هستند برای بالابردن امنیت کار استفاده نمایید و در بازه های زمانی مشخصی نسبت به تغییر این گذرواژه ها اقدام نمایید. گذرواژه یا شماره شناسایی خود را در اختیار هیچکس قرار ندهید و از انتخاب گذرواژه هایی همچون شماره شناسنامه، اسم خود یا نزدیکانتان و... که با سادگی قابل حدس زدن می باشند خود داری کنید .

اعلامیه ها و هشدارهای مربوط به کارتهای اعتباری و بدهی بانک خود را مرتب بررسی کنید و اطلاعات مربوط به تراکنش های بانکی خود را کنترل کنید. بر این اساس می توانید صورت های مالی خود را با اطلاعات ارائه شده از سوی بانک مقایسه کنید و تفاوت های احتمالی را مشخص سازید .

خطاها و مشکلات احتمالی را گزارش دهید .

از نرم افزارهای ضدویروس به روز استفاده کنید. از فایل های اصلی اطلاعات رایانه خود نسخه های پشتیبان تهیه نمایید .

پس از اتمام کار بانکی خود در اینترنت رایانه را به حال خود رها نکنید یا فقط به بستن صفحه مرورگر خود اکتفا نکنید حتماً با استفاده از دکمه خروج از سیستم از سایت خارج شوید .

هنگام کار در بانک اینترنتی خود از سایر مرورگر ها استفاده نکنید .

هیچگاه اطلاعات شخصی خود را مانند کارت اعتباری یا شماره تامین اجتماعی خود را بدون آگاهی از اینکه چه کسی آنها را دریافت می دارد، چرا آنها به این اطلاعات نیاز دارند و چه برنامه ای برای استفاده از این اطلاعات دارند فاش نسازید .

فایل هایی که توسط افراد یا سایت های ناشناس ارسال می شوند را بر روی رایانه خود بارگذاری نکنید و بر روی لینک های ارسالی آنها کلیک ننمایید. گاهی وقت ها این کار باعث ورود ویروس ها یا ویروس های شبه نرم افزار به رایانه شما می شود که باعث حذف یا تغییر اطلاعات رایانه شما می شود .

نتیجه گیری :

کشور ایران با توجه به پتانسیل های بالای اقتصادی و صنعتی می تواند با توجه و توسعه به زیر ساخت های تجارت الکترونیک و بانکداری الکترونیک ضمن همسو شدن با کشورهای پیشرو در این صنعت با کاستن از هزینه تولید و خدمات بانکی موجب صرفه جوئی میلیاردها ریال شود. اقدامات اخیر در گسترش خطوط دیتا و استفاده از خدمات موبایل که به تازگی مورد توجه بانک ها قرار گرفته است هرچند محدود، ولی تاثیر به سزائی در کاهش ترافیک، آلودگی هوا و... دارد. بر اساس مطالعات اخیر استفاده از موبایل برای پرداخت قبوض، آب و برق و... به جای حضور فیزیکی در بانک ها سالانه بیش از دویست میلیارد تومان صرفه جویی مالی نصیب مردم خواهد کرد.

روشهای تعریف و اندازه گیری پول

به طور کلی ۳ روش مهم برای تعریف پول وجود دارد.:

۱- روش معاملاتی :

این روش مرسوم ترین و قدیمی ترین روش برای تعریف پول است در این روش برای اندازه گیری پول بر وظیفه پول به عنوان یک واسطه مبادله تاکید میکنند . زیرا بهترین وظیفه پول در هر جامعه همان وظیفه واسطه مبادله است. بطوری که اگر پول بر پایه وظیفه آن به عنوان واسطه مبادله تعریف شود کل ذخایر پول یک جامعه شامل چیزهایی می شود که به عنوان وسیله پرداخت پذیرفته میشود. این تعریف پول فقط شامل سکه و اسکناس نمی باشد و سپرده های دیداری در بانکها تجاری را شامل می شود و به عبارت کل عرضه پول را تشکیل میدهد .

$$M1 = \text{اسکناس و مسکوک نزد افراد} + \text{سپرده های دیداری}$$

بنابراین در این روش اگر کل عرضه پول افزایش یابد در این صورت جامعه نیز انتظار افزایش مخارج خود را خواهد داشت و بالطبع این افزایش مخارج موجب افزایش سطح قیمتها ، اشتغال و درآمدهای ملی را موجب خواهد شد و برعکس

۲- روش نقدینگی :

این روش که برای اولین بار توسط فردی به نام میلتون فریدمن و شاگردانش مطرح شد (دانشگاه شیکاگو) اقتصاددانان شیکاگو تعریف دیگری با توجه به لحاظ نمودن وظایف بیشتری بای پول ارائه نمودند. استدلال آنها براین بود که چون در اقتصاد پولی جریانهای درآمد و مخارج به طور کامل با هم رخ نمیدهد لذا پول برای ایفای وظیفه مبادله خود بایستی حداقل امکان و به طور موقت بتواند امکان ذخیره ارزش را نیز داشته باشد. به هر حال پول میتواند نقش خود را به عنوان ذخیره ارزش و یا نگهداری آن به شکل سکه و یا سپرده های دیداری و یا دیگر اشکال دارایی که قابلیت نقد شدن دارند انجام دهد. لذا در این روش پول از نظر کیفی تفاوتی با سایر دارایی ها ندارد زیرا نقدینگی خاصیت همه دارایی ها است. بطوری که دارایی ها را میتوان از نظر نقدینگی به صورت زنجیره ای مرتب کرد که در این زنجیره پول تا دارایی های مالی نظیر سهام ، اوراق قرضه ، و یا دارایی های حقیقی مانند اتومبیل و یا خانه قرار دارد M_1 . شبه پول را نیز وارد جریان تعریف پول کرده اند یعنی

$$M_2 = M_1 + \text{شبه پول}$$

بعبارت بسیار خلاصه در روش نقدینگی برای اندازه گیری پول انواع آرایش دارایی ها اعم از پول ، دارایی مالی و دارایی های غیر مالی در نظر گرفته میشود. البته هریک از دارایی های مورد اشاره از نظر نقدینگی می تواند درجات متفاوتی را داشته باشند. و به عبارتی دارایی های مالی با ریسک پذیری متفاوتی برای افراد ارزش دارند و مردم نیز بر اساس ریسک پذیری بیشتر مسلماً انتظار نرخ بازده بهتری را نیز دارند.

۳- روش گورلی - شو :

این روش را که توسط پرفسور گورلی و پرفسور شو مطرح شد سکه و اسکناس در جریان و نیز سپرده های جاری تنها ۲ نمونه از تعهدات بسیار زیاد واسطه مالی است. بر طبق این نظریه این ۲ فرد طیف وسیعی از دارایی های مالی وجود دارد که جانشین های نزدیکی برای پول هستند . آنها تاکید دارند که یک رابطه جانشین نزدیکی بین سکه و اسکناس ، سپرده های جاری ، سپرده های مدت دار ، سپرده های پس انداز ، سهام ، اوراق قرضه دولتی و یعنی آنچه که به وسیله مردم به عنوان ذخیره ارزش نقد شونده تلقی میشود وجود دارد.

• روش این ۲ فرد در رابطه با تعریف پول از نظر هدف شبیه روش شیکاگو است طوری که در هر دو روش پول را به عنوان وسیله پرداخت معرفی می کنند. لذا کلیه دارایی های که جانشین نزدیکی برای این هدف است پول می باشد اما با وجود این شباهت تفاوتی بین این دو روش هست و آن از نظر تجزیه و تحلیل است.

• بر خلاف روش شیکاگو که فقط سپرده‌های مدت دار و پس انداز را به عنوان جانشین نزدیک وسیله پرداخت پول در نظر می گرفتند در روش این دو نفر دارایی های مالی زیاده تر و اصولاً کلیه سپرده ها و تعهدات واسطه های مالی را نیز به عنوان پول جانشین نزدیک برای وسیله پرداخت در نظر می گیرد و آن را M_3 نشان میدهد.

$$M_3 = M_2 + \text{سپرده مدت دار با ارقام بسیار زیاد}$$

• در مجموع با اضافه کردن M_3 به چند ابزار مالی مانند اوراق تجاری ، اوراق خزانه ، اوراق قرضه پس انداز ، اوراق قرضه کوتاه مدت ، تعریف کاملتر پول شکل گرفت.

$$L = M_3 + \text{اوراق خزانه} + \text{تجاری اوراق قرضه کوتاه مدت} + \text{اوراق قرضه پس انداز}$$

مفاهیم و اصطلاحات اساسی

حال که با مبانی ، وظایف و سیر تحول پول آشنا شدیم در این بخش مناسب دیده شد تا برخی از مفاهیم و اصطلاحات اساسی رایج در بانکداری توضیحات مختصر ارائه شود .

در اقتصاد و نظام بانکداری سپرده های مردم نزد بانکها به اشکال مختلف قابل تقسیم بندی است :

(الف) سپرده های دیداری قابل انتقال با چک (Deposit Sight)

(ب) سپرده های پس انداز (Saving Deposit) و سپرده های مدت دار (Time Deposht)

سپرده های دیداری فرق عمده ای با اسکناس و مسکوک ندارد . اما سپرده های پس انداز و مدت دار از درجه تقدینگی (Liquidity) پایین تری برخوردار بوده و در مقایسه با سپرده های دیداری به سهولت نمی توانند جانشین اسکناس و مسکوک شوند .

از اینرو سپرده های پس انداز و مدت دار را « شبه پول » (Near Money) می نامند .

ذیلاً روابط مربوط به موارد گفته شده فوق ارائه می گردد :

$$\text{سپرده های دیداری مردم نزد بانکها} + \text{اسکناس و مسکوک در دست افراد} = \text{حجم پول در گردش}$$

اسکناس و مسکوک نزد بانکها - کل اسکناس و مسکوک منتشر شده = اسکناس و مسکوک در دست افراد

سپرده های مدت دار مردم نزد بانکها + سپرده های پس انداز مردم نزد بانکها = شبه پول

میزان شبه پول + حجم پول در گردش = نقدینگی بخش خصوصی

البته نقدینگی بخش خصوصی را نباید با نقدینگی بانکها اشتباه کرده نقدینگی بانکها ، ذخیره هائیکست که هر بانک بصورت نقد نگه می دارد تا بتواند پاسخگوی درخواست اسکناس از سوی صاحبان سپرده باشد . عبارت دیگر بدین معنی است که هر بانک و یانظام بانکی چه نسبتی از سپرده های را باید بصورت نقد نگاه دارند . لذا بانکها علاوه بر ذخیره قانونی نزد بانک مرکزی ، ذخیره در گردش و یا انواع دارائیهای نقد نزد یکدیگر نگاه می دارند .

اما نقدینگی بخش خصوصی معادل مجموع پول و شبه پول است . این مقوله از مهمترین عواملی است که مورد توجه مقامات پولی مملکت است . زیرا افزایش و کاهش آن همراه با سرعت گردش پول از جمله عواملی هستند که در سطح عمومی قیمت ها و در نتیجه در تغییرات ارزش پول تأثیر مستقیم دارند .

لذا علاوه بر روابط فوق یکی از روابط مهم و کاربردی مقوله « سرعت گردش پول » می باشد که عبارت است از تعداد دفعاتی که یک واحد پول در طی سال دست به دست می شود و بصورت ذیل محاسبه می شود .

سرعت گردش پول = نقدینگی بخش خصوصی / تولید ناخالص ملی

عوامل موثر در سرعت گردش پول :

سرعت گردش پول بستگی به پنج عامل زیر دارد:

الف) تواتر معاملات : هر چند تعداد دفعات دریافتها و پرداختها زیادتیر شود سرعت گردش پول بیشتر است .

ب) حجم داد و ستد : اگر تجارت داخلی و بین المللی یک کشور افزایش یابد لاجرم مقدار معاملات نیز بالا خواهد رفت و در نتیجه سرعت گردش پول افزایش خواهد یافت.

ج) شرایط اقتصادی : در دوران رونق سرعت گردش پول افزایش و در دوران رکود و کساد سرعت گردش پول کاهش می یابد .

د) ارزش پول : در شرایط تورمی ارزش پول تنزل می یابد در نتیجه مردم مایل نیستند پول را نزد خودشان نگهدارند و ترجیح می دهند که به محض دریافت پول آنرا به مصرف برسانند و لذا در این وضعیت سرعت گردش پول افزایش می یابد و برعکس در شرایط رکودی با افزایش ارزش پول و حفظ و ذخیره پول توسط مردم و بالطبع کاهش حجم معاملات ، سرعت گردش پول کاهش می یابد .

ه) شرایط اعتبار و وام دهی : سرعت گردش پول همراه با تسهیل شرایط اعطای وام و اعتبار بیشتر می شود و با تحدید و کنترل آن کاهش می یابد .

ارزش پول :

بررسی تاریخیچه و نظرات مربوط به مفهوم پشتوانه پول :

موضوع ارزش پول را در قالب دو مقوله پشتوانه پولی و اندازه گیری تغییرات ارزش پول مورد بحث و بررسی قرار می دهیم :

الف- پشتوانه پول : بحث پشتوانه پول از اوایل قرن ۱۹ میلادی و به دنبال جنگهای ناپلونی در انگلیس و فرانسه مطرح گردید ، بدین نحو که به دنبال وقوع جنگهای ناپلونی موجب گردید دولت انگلیس برای تأمین مخارج سنگین جنگ مقادیر زیادی اسکناس منتشر کنند که همین امر موجب کاهش ارزش پول و بالطبع افزایش تورم در انگلیس گردید و همین مسئله در پارلمان بریتانیا و انگلیس مطرح و به دنبال آن عقاید مختلفی توسط اقتصاددانان آن زمان مطرح گردید که در قالب دو مکتب یا اصل پولی و بانکی عقاید خود را بیان نمودند که البته در عمل مکتب و اصل سومی طرح گردید که از نظر کاربردی مقبولیت بیشتری داشت که بدان مکتب پورسانتاژ گفته می شد .

۱- مکتب یا اصل پولی :

طبق نظر طرفداران این مکتب بانک ناشر اسکناس باید صددرد ارزش اسکناس منتشر شده را طلا داشته باشد . تا بتواند از حفظ ارزش پول پشتیبانی کند . به عبارت دیگر ارزش پول بستگی به حفظ صددرصد پشتوانه طلا دارد .

بر اساس عقاید اقتصاد دانان اصل پولی بانک ناشر اسکناس حق ندارد بیشتر از موجودی طلای خود را اسکناس منتشر کند . حتی اگر شرایط و اوضاع اقتصادی برای تسهیل امر تجارت نیاز به پول بیشتری داشته باشد و یکی از طرفداران اصلی این مکتب دیوید رکار دو ، اقتصاددان مشهور انگلیسی است . ریکاردو = مکتب اقتصاد پولی

۲- مکتب بانکداری یا اصل بانکی :

طبق این مکتب حجم اسکناس در گردش باید متناسب با نیاز اقتصادی جامعه باشد و هرگاه اقتصاد جامعه اسکناس بیشتری را طلب کند، بانک ناشر اسکناس باید اقدام به نشر اسکناس بنماید.

به عبارت دیگر آنها معتقد بودند که ایجاد و نگهداری پشتوانه فلزی گرانبها (طلا) (جواهرات) امر چندان اجتناب ناپذیری نیست. بلکه لازم است هرگاه که اقتصاد جامعه اقتضاء می کند دولت به انتشار اسکناس دست بزند. خواه برای اسکناس منتشره پشتوانه لازم موجود باشد، خواه نباشد. از اقتصاددانان طرفدار این مکتب می توان به جان استوارت میل اقتصاددان شهیر انگلیسی اشاره نمود.

۳- مکتب پورسانتاژ :

با توجه به دو مکتب فوق که نظرات و یا مکاتبی کاملاً افراطی به شمار می آمدند آنچه در عمل اتفاق افتاد ظهور مکتب بینا بینی بود که در نیمه دوم قرن نوزدهم ظهور کرد و اختلافات مربوط به دو اصل پولی و بانکی را حل و فصل نمود. بدین صورت که بانک ناشر اسکناس مطابق قانون باید درصدی از ارزش اسکناس منتشره را به صورت موجودی طلا و سایر ذخایر قابل اعتماد داشته باشد. به عبارت دیگر برای اسکناس منتشره حتی المقدور پشتوانه نگهداری شود. ولی در مواقع ضروری و با رعایت احتیاط اسکناس بدون پشتوانه نیز بتوان منتشر کرد.

ب) اندازه گیری تغییرات ارزش پول : همان طوری که قبلاً گفته شده یکی از وظایف اصلی و اساسی پول اندازه گیری ارزش اقتصادی است. حال این سؤال مطرح است که تغییرات ارزش خود پول با چه چیزی و چگونه قابل اندازه گیری است. اصولاً پول دارای دو نوع ارزش است :

الف- ارزش داخلی ب- ارزش خارجی (یا بین المللی)

ارزش داخلی :

عبارت است از قدرت خرید پول، یعنی ارزش پول و قدرت خرید پول، کلمات مترادفی هستند. لذا قدرت خرید پول یعنی قدرت پول برای خرید کالاها و خدمات اقتصادی.

بنابراین چنانچه با یک واحد پول بتوان در طی مدت مدیدی مقدار معینی کالا و خدمات خریداری نمود. می گوییم ارزش پول حفظ شده است (با این اوصاف می توان نتیجه گرفت که ارزش واحد پول (ارزش پول) با سطح عمومی

قیمتها نسبت عکس دارد .) به عبارت دیگر افزایش سطح عمومی قیمت کالا ها و خدمات میبین کاهش ارزش واحد پول می باشد .

در اقتصاد کلان بیان گردید که سطح عمومی قیمتها با شاخص قیمتها قابل اندازه گیری می باشد . لذا به کمک شاخص قیمتهای هر کشور و تغییرات ارزش واحد پول آن کشور را می توان اندازه گیری نمود .

باید توجه داشت که در حال حاضر پولی که ارزش آن برای مدت مدیدی تقریباً ثابت بماند . بدان پول معتبر (Sound money) یا پول خوب گفته می شود . به طوری که ثبات ارزش واحد پول در طول زمان صفت مشخصه پول معتبر است .

اما پولی که دارای ثبات ارزش نباشد و ارزش آن مرتب در جهت کاهش تغییر کند به پول قلابی یا پول بد موسوم است.

➤ بررسی نظریات مربوط به عرضه و تقاضای پول

الف (تقاضای پول :

مطالعه عرضه و تقاضای پول همواره فکر اقتصاددانان را به خود مشغول می نموده است . بخصوص از زمان کشف معادن طلا و نقره در قاره آمریکا در قرن هفدهم و هجدهم مورد بهره برداری قرار گرفت همین ثروتهای کلان که نصیب کشورهای استعماری آن زمان مانند : اسپانیا ، پرتغال ، انگلیس و فرانسه شد باعث گردید عرضه پول وارد مرحله جدیدی شود . از طرف دیگر بروز جنگها و انقلابها نیز موجب افزایش تقاضای پول گردید . همین موضوع را نیز در بین اقتصاددانان در سطح والایی مطرح نمود و باعث گردید اقتصاددانان ، نظریه های مختلفی را مطرح تا موضوع تقاضای پول به شکل عملی تر و مقبولتر به صورتی که علم اقتصاد از آن انتظار دارد مطرح گردد . که از جمله آنها می توان به نظریه های ذیل اشاره نمود .

۱- نظریه مقداری پول :

این نظریه توسط اقتصاددانان انگلیسی در قرن نوزدهم مطرح گردید و این شخص کسی نبود جز دیوید ریکاردو . او برای نخستین بار رابطه مستقیم بین مقدار پول در گردش و سطح عمومی قیمتها را به عنوان یک قانون قابل استناد و مطرح کرد . ریکاردو رابطه بین مقدار پول و سطح قیمتها را در رابطه مبادلات زیر خلاصه نمود: $M = P \cdot T$

که در این رابطه : M = مقدار پول در گردش و P = سطح عمومی قیمتها و T = حجم مبادلات و معاملات می باشد .

به طوری که در این رابطه ، T ثابت فرض شده است . لذا P به دنبال تغییر M در همان جهت تغییر می یابد . به عبارتی اگر حجم پول در گردش (M) افزایش یابد موجب می شود سطح عمومی قیمتها سیر صعودی بخود بگیرد .

جان استوارد میل ، فیلسوف و اقتصاددان انگلیسی سی سال پس از این نظریه ریکاردو آن را تغییر و اصلاح کرد ، به طوری که او عامل سرعت گردش پول را نیز وارد نظریه نمود و آن را با V نشان می داد .

$$MV = P.T$$

از نظر استوارت میل این رابطه را مطرح نمود:

با توجه به این نظریه جدید دیگر (M) به تنهایی عامل تغییر دهنده P نبود بلکه عامل دیگری به نام سرعت گردش پول نیز در تغییر سطح عمومی قیمتها مؤثر بود . یعنی حتی ممکن بود با عدم افزایش یا کاهش M به دلیل افزایش مؤثر در (V) سطح عمومی قیمتها را افزایش دهد .

بعدها اقتصاددان دیگر بنام فیشر نقش سپرده های بانکی و سرعت گردش این سپرده ها را نیز وارد رابطه کرد و مطالعه جدیدی را مطرح نمود که به صورت ذیل :

$$MV + MV' = P.T$$

که در آن (M) میزان سپرده های بانکی و در (VV') سرعت گردش سپرده های بانکی می باشد .

۲-نظریه در آمدی :

بررسی ارقام مربوط به حوادث اقتصادی بین دو جنگ جهانی مؤید این موضوع است که نظریه مقداری پول جهت تعیین و توجیه این وقایع کافی نیست . برای نخستین بار اقتصاددان معروف اتریشی بنام « فن وایزر » که جزء اقتصاددانان طرفدار اصل مطلوبیت نهایی یا نهائیون هست بیان نمود که ارزش هر چیزی بستگی دارد به اهمیتی که شخص برای آخرین واحد آن قائل است .

لذا معتقد بود که هر قدر درآمد کمتر باشد . شدت نیازمندی که به وسیله آخرین واحد پول رفع می شود بیشتر خواهد بود بنابراین وقتی در آمد فردی بالا رفت به جای آخرین واحد پولی که در اختیار دارد اهمیت کمتری قائل است و

برعکس . ایشان قانون فوق را به صورت $R=P.Q$ نشان داد که در آن R = درآمد p = قیمت Q = کل تولیدات (مقدار تولید) .

که البته معادله فوق را می توان به صورت : $P=R/Q$ نشان داد به طوری که ملاحظه می شود سطح عمومی قیمتها تابع مستقیمی از تغییرات در آمد در نظر گرفته شده و Q ، حجم تولیدات و معادلات ثابت فرض شده است .

۳- نظریه روانی پول :

آلبرت آفتالیون اقتصاددان مشهور فرانسوی ضمن انتقاد از نظریه درآمد فن وایزر آن را تکمیل و تصحیح کرد . او نظریه خودش را در همان چهارچوب $P.Q=R$ ارائه نمود . ولی عوامل دیگری را در نظریه فوق وارد نمود که از جمله آنها می توان به :

الف) درجه رضایت فردی افراد از خرج کردن پول

ب) پیش بینی شرایط اقتصادی

ج)عوامل اجتماعی و سیاسی

۴- نظریه مکتب کمبریج (نظریه توازن نقدینگی) :

نظریه پولی کمبریج مانند نظریه نهائیون روی درآمد و رفتار و انگیزه های افراد تأکید می کند . از نظر این گروه عواملی که در نگهداری پول ازسوی اشخاص مؤثر است . عبارتند از:

الف) تعادل بین مطلوبیت نهایی پول و مطلوبیت سایر اقلام ثروت

ب) هزینه فرصت نگهداری پول

ج) محدودیت بودجه

د) قیمتها و حجم داد و ستد .

با توجه به عوامل فوق رهبران مکتب کمبریج مانند مارشال ، کینز ، وییگو اعتقاد دارند که تقاضای پول توسط افراد نه تنها به میزان داد و ستد و غیره ، بلکه به سطح در آمد نیز در تقاضا برای پول مؤثر است .

۵ - نظریه مکتب کمبریج به روایت کینز :

از نظریه کینز با فرض ثابت بودن تولید محصول ملی در سطح اشتغال کامل چهار متغیر K ، N ، R ، K در تعیین قیمتها مؤثر می باشند او معادله را بصورت $N=P(K+KR)$ ارائه داد که به فرمول مبادلات کمبریج شهرت یافت .

در این معادله N = تولید یا محصول ملی یا اسکناس منتشره P = قیمت کالا و خدمات مصرفی K = مقدار کالائی که افراد خریده و در مقابل اسکناس پرداخته اند و K = مقدار کالائی که افراد با استفاده از پول اعتباری خریده اند و به عبارتی $P.K$ = ارزش کالا و خدماتی است که افراد برای خرید آن اسکناس پرداخت نوده اند . R در این معادله عبارت و نسبتی است که بین ذخیره اسکناس بانکها و میزان سپرده هایی که گرفته و پذیرفته اند .

لذا تقاضای اسکناس عبارت است از مجموع اسکناس از سوی افراد و بانکها که به صورت $N=PRKKKKK$ کینز معتقد است که مقامات پولی می توانند با تغییر دادن R و N قیمتها را تحت تأثیر قرار دهند .

در صورتی که K و K قابل کنترل نبوده و به روحيات و دنیای کسب و کار افراد بستگی دارد البته خود این نظریه بعدها توسط کینز تکمیل شد و تقاضای سفته بازی پول را طرح نمود .

۶ - نظریه کینز (نظریه رجحان نقدینگی) :

وقتی که دو فرض اساسی کلاسیکها یعنی ثبات فعالیتهای اقتصادی و سرعت گردش پول با بروز بحران مالی و اقتصادی دهه ۱۹۳۰ مورد سؤال قرار گرفت باعث گردید تلاشهایی در جهت ارائه نظریاتی برای بهبود وضعیت اقتصادی صورت گیرد که در این راستا بعد از بحران سال ۱۹۲۹ و ۱۹۳۰ فردی بنام جان مینارد کینز در کتاب معروف خودش بنام نظریه عمومی اشتغال بهره و پول . نظریه جدیدی را مطرح کنند که طبق آن آثار هرگونه تغییر در حجم پول غالباً در تغییرات سطح تولید و اشتغال منعکس می گردد تا تغییرات در سطح قیمتها .

از طرف دیگر کینز برخلاف نظر کلاسیکها که تقاضا برای پول صرفاً برای مبادله بود معتقد بود که علاوه بر تقاضای معاملاتی دو جزء دیگر نیز برای تقاضای پول قائل بود که عبارت بودند از ۱- تقاضای احتیاطی برای پول ۲- تقاضای

سفته بازی (واسطه گری) که به تفضیل در این زمینه ، در درس اقتصاد کلان بدان موضوعات پرداخته شده است که مطالعه آن با فرض داشتن اطلاعات کامل بر عهده دانشجویان می باشد .

۷ - نظریه جدید مقداری پول میلتون فرید من:

پس از جنگ جهانی دوم گروهی از اقتصاددانان و در رأس آن فریدمن تلاش کردند نظریه مقداری پول کلاسیکها را احیاء کنند . همان طوری که قبلاً گفته شده بود . در نظریه کلاسیکی مقداری پول شرایط اشتغال و بالطبع هرگونه تغییر در حجم پول در سطح تقاضای کل از طریق آن در سطح عمومی قیمتها تأثیر مستقیم دارد در حالی که طبق نظریه کنیز اقتصاد معمولاً در شرایط اشتغال ناقص قرار دارد و هرگونه تغییر در عرضه پول در تقاضای کل و از آن طریق به طور غیر مستقیم در سطح فعالیتهای اقتصادی تأثیر دارد . فریدمن با تلفیق این دونظریه معتقد بود که هرگونه تغییر در حجم پول نه تنها در تقاضای کل اثر مستقیم و غیر مستقیم دارد بلکه هرگونه تغییر در تقاضای کل نیز دارای اثر مضاعف در تولید و روند قیمتهاست .

ایشان یکسری نظریه در رابطه با نظریه خودش مطرح نمود که به آن ها اشاره میشود:

(۱) نظریه مقداری پول از دید فرید من نظریه ای برای تقاضای پول هست نه مربوط به میزان تولید و سطح عمومی قیمتها

(۲) تقاضای پول هم به عنوان دارایی و هم به عنوان عاملی برای معاملات توسط فرید من مطرح شد که تقاضای پول به عنوان دارایی در حقیقت پول به عنوان یک کالا که به ثروت و دارایی محسوب می شود.

(۳) از دیدگاه فرید من ۳ عامل مهم بر تقاضای پول تاثیر می گذارد:

الف) ترکیب ثروت نگهداری شده ب) قیمت نسبی انواع ثروت ج) سلیقه و ترجیحات دارندگان داراییها

لازم به توضیح است فریدمن علاوه بر نقش قیمت و درآمد در تعیین تقاضای پول به موضوع هزینه نگهداری پول نیز اهمیت فراوانی نایل شد. بطوریکه از دیدگاه ایشان هزینه نگهداری پول تحت تاثیر ۲ عامل می باشد که در تقاضای پول نیز تاثیر گزار است: الف) نرخ بهره ب) پیش بینی سطح عمومی قیمتها

لذا از نظر فرید من تقاضای پول با هزینه نگهداری پول ارتباط معکوس دارد.

۴) علاوه بر موارد فوق فریدمن روی عامل دیگری نیز تأکید دارد و آن درآمد واقعی است به طوری که از دیدایشان افزایش درآمد واقعی فرد موجب افزایش تقاضای پول خواهد شد.

فریدمن تابع تقاضای حقیقی پول را به صورت زیر ارایه نمود:

$$M_d/p = f(R_m, R_b, R_s, P, Y, w)$$

که در آن R_m نرخ بانکی، R_b نرخ اوراق قرضه، R_s نرخ بازدهی سهام، P نرخ تورم، Y درآمد ملی و w ثروت میباشد. از نظر فریدمن تغییرات تقاضای پول با تغییرات P, R_m, R_b, R_s رابطه معکوس دارد ولی با درآمد ملی و ثروت ملی رابطه مستقیم دارد.

نظریه عرضه پول :

- اصولاً تحولات نظریه عرضه پول را باید بازتاب مستقیم تغییرات و تکامل ماهیت پول در طول زمان به شمار آورد در ادواری که به صورت کالاهایی مثل طلا و نقره بود ارزش ذاتی آن معادل ارزش اسمی آن و عرضه پول تابعی از قیمت و هزینه تولید آن بود. با پیشرفت نظام بانکداری و انتشار اسکناس و مسکوک، بانکهای انتشار کننده اسکناس جهت حفظ سلامتی و پاسخگویی به تقاضاهای احتمالی، همواره معادل درصدی از حجم اسکناس منتشره را به صورت فلزات قیمتی و به عنوان پشتوانه در ذخیره داشتند. در این شرایط عرضه پول در جریان عبارت بود از :

$$M = C + R/K$$

که در آن : M = عرضه پول C = فلزات قیمتی در جریان

R = فلزات قیمتی نزد بانکها K = نسبت ذخائر بانکی به اسکناس در جریان

اما با توجه به اشکالاتی که در این زمینه در جهت صدور بی رویه اسکناس و عدم وجود ذخائر کافی طلا و نقره جهت پاسخگویی در مقاطعی بحرانهایی را به وجود آورد. ولی با تمرکز تدریجی امتیاز صدور اسکناس در دست مقامات بانکی روند تکاملی پول وارد مرحله جدیدی شد و بدین ترتیب اسکناسهای منتشر شده به تدریج جایگزین فلزات قیمتی گردید و بانکهای منتشر کننده اسکناس نیز به تدریج به بانکها سپرده تبدیل شد در چنین شرایطی عرضه پول به صورت

$$'M = 'C' + R'/K$$

که در آن M^- = عرضه پول در جریان و C^- = اسکناس در جریان و R^- = اسکناس نزد بانکها

K^- = نسبت ذخایر بانکی به سپرده های دیداری است .

برای درک بهتر عرضه پول لازم دیده شود و مفهوم پایه پولی و ضریب فرایند پولی گفته شود .

پایه پولی :

پایه پولی به حاصل جمع پول رایج یعنی اسکناس و مسکوک در دست اشخاص بعلاوه سپرده های اشخاص نزد بانکهای تجاری و سپرده های آزاد و قانونی بانکهای تجاری نزد بانک مرکزی گفته می شود .

بانک مرکزی می تواند با تغییرات پایه پولی (نسبت ذخیره قانونی) بر قدرت وام دهی بانکها تأثیر گذاشته و عرضه پول را تغییر دهد .

تراز نامه فرضی بانک مرکزی کشور X

دارایی ها	بدهی ها
ارز وطلای موجود دربانک مرکزی (داراییهای خارجی)	اسکناس و مسکوک در نزد افراد
بدهی بانکها به بانک مرکزی	اسکناس و مسکوک در نزد بانکها
بدهی های دولت به بانک مرکزی	ذخایر قانونی بانکها در نزد بانک مرکزی
سایر دارایی ها	ذخایر آزاد بانکها در نزد بانک مرکزی
جمع دارایی ها	جمع بدهی ها

- پایه پولی عبارت است از حاصل جمع خالص دارائیهای خارجی و داخلی بانک مرکزی . به عبارت دیگر پایه پولی را می توان وسیله پرداختی دانست که بانک مرکزی با استفاده از آن دارائیهای خارجی (ارز ، طلا ، غیره) و داخلی (مطالبات از بخش دولتی و از شبکه بانکی) خودش را خریداری می کند .

بعبارت بسیار مختصر پایه پولی : جمع دارای های بانک مرکزی یا جمع بدهی های بانک مرکزی

ضریب فزاینده پولی :

به طور ساده عبارت است از عکس نرخ ذخیره قانونی $m = 1 / R$

اما تعریف کاملی که می توان از ضریب فزاینده پولی می توان ارائه داد که در آن S یعنی نسبت اسکناس و مسکوک نزد افراد به سپرده دیاری و R عبارت است از نرخ ذخیره قانونی نسبت به سپرده های دیداری و P نسبت اسکناس و مسکوک نزد بانکها به سپرده های دیداری است.

$$m = 1 + S / R + S + P$$

$M = m \cdot B$ در آن m ضریب فزاینده پولی و B پایه پولی و M حجم پول است.

ابزار اعمال سیاستهای پولی از سه طریق صورت میگیرد :

۱. سیاست تغییر نرخ ذخایر قانونی ۲. سیاست تغییر نرخ تنزیل مجدد ۳. عملیات بازار باز (آزاد)

➤ بازار ارز

ارز یعنی ارزش ، بها ، نرخ و سندهای تجاری که ارزش آن ها به پول های بیگانه معین شده باشد.

ارز (foreign exchange market) یا به اختصار (Forex) در اصطلاح به پولهای رایج خارجی اطلاق می شود . به دیگر سخن در یک کشور از پول سایر کشورها یا عنوان ارز یاد می شود. ارز یعنی پول خارجی و اضافه نمودن واژه پس از واژه ارز لزومی نداشته کافی است بگوئیم ارز و مفهوم خارجی در معنای ارز مستتر می باشد.

چون اسکناس و سکه بخشی از پول هر کشور را تشکیل می دهند ، لذا ارز فقط به اسکناس و مسکوک خارجی محدود نشده و چک بانکی ، حواله ، چک مسافرتی ، سفته ، برات را هم شامل می شود.

در سیستم بانکی ایران کلیه ارزها قابل معامله نمی باشد . بر این اساس (طبق بند الف و ز ماده ۷ قانون پولی و بانکی کشور مصوب تیر ماه ۱۳۵۱) ارزها به ۲ دسته قابل تقسیم می باشد:

۱- ارز قابل معامله

۲- ارز غیر قابل معامله

ارز قابل معامله به ارزی گفته می شود که از نظر بانک مرکزی ایران ، شعب ارزی بانک ها مجاز به خرید و فروش آن می باشد. به ارزهایی که در شعب ارزی بانکهای ایران قابل خرید و فروش نباشند ، ارز غیر قابل معامله گفته می شود.

به پول خارجی ارز و نحوه تبدیل آن به پول خارجی دیگر معامله ارزی می گویند ، لذا در معاملات ارزی دو پول دخالت دارند که به نرخ مبادله آن ها نرخ ارز گفته می شود. بر این اساس نرخ ارز تنها یک عدد می باشد.

نرخ ارز عددی است که قیمت واحد پولی کشوری را بر حسب واحدها پول کشور دیگر در زمان مشخصی نشان می دهد. به کمک نرخ ارز پول کشورها قابل تبدیل به یکدیگر می باشد. بدین ترتیب در نرخ ارز پول دو کشور مداخله می نماید. به یکی از دو پول مذکور ارز پایه (base currency) و به دیگری پول متغیر (variable or offered currency) گفته می شود. بنابراین ارز پایه یعنی واحد پولی خارجی ثابت باقی می ماند و تغییرات نرخ ارز از طریق پول ملی متغیر نشان داده می شود .

انواع اشکال نمایش نرخ ارز :

نرخ ارز به طور کلی به صورت ۴ شکل قابل مشاهده است

۱. روش مستقیم (Direct Quotation)

در این روش اعلام نرخ ارز که بیشتر بانک ها از آن پیروی میکنند واحد ارزها ثابت و پول محلی تغییر می کند. در این روش ارزها را باید به مثابه واحد کالاها تلقی نمود که ارز مبین قیمت ها آنها می باشد. زیرا قیمت عبارت است از مقدار پولی که با یک واحد کالا یا خدمت قابل تعویض می باشد.

۲. روش غیر مستقیم (Indirect Quotation)

روش غیر مستقیم : در روش غیر مستقیم اعلام نرخ ارز که بانکهای کشورهای نظیر هندوستان و انگلستان از آن پیروی می کنند ، قیمت واحد پول کشورها بر حسب پول سلیر کشورها (ارز) بیان می شود. به عبارتی روپیه هند یا پوند انگلستان پول پایه و ارز پول متغیر خواهد بود.

۳. روش دلار پایه (USD Base currency)

روش دلار پایه : این روش اعلام نرخ ارز در واقع همان روش غیر مستقیم اعلام نرخ ارز با این تفاوت که ارز پایه دلار آمریکا است.

۴. روش متقاطع (Cross Quotation)

روش متقاطع : در این روش نرخ ارز ارزش یک واحد بر حسب ارز دیگر اعلام می شود به عبارت دیگر ارز پایه ثابت نمی باشد. این روش اعلام نرخ ارز بیشتر توسط دلالان (Dealers) ارز کاربرد داشته و بدان عمل می نمایند.

اعلام نرخ ارز بوسیله بانک مرکزی ایران

به طوری که بیان شد نرخ ارز توسط بانک مذکور به روش مستقیم اعلام می شود. در حال حاضر اداره بین المللی بانک مرکزی ایران حدود ساعت ده صبح در روزهای کاری بانکی جدول نرخ ارز را منتشر می نماید.

اداره بانک مرکزی ایران نرخ مرجع ارز شانزده ارز عمده را به روش مستقیم اعلام می کند . نرخ مرجع ارز در واقع میانگین نرخ خرید و فروش ارز می باشد. بانکهای کشور مانند بانک ملی ، صادرات ایران و با توجه به نرخ مرجع اقدام به تهیه و انتشار جدول نرخ ارز حاوی نرخ های خرید و فروش می نماید. تفاوت بین نرخ خرید و فروش ارز کارمزد بانک را تشکیل می دهد. این کارمزد در مورد دلار آمریکا حداقل و در مورد ارزهایی که تقاضا برای آنها کمتر است بیشتر است. در سایت بانک مرکزی www.cbi.ir نرخ ۵ ارز عمده قابل مشاهده است. دلار آمریکا ، یورو یکصدین ژاپن ، پوند استرلینگ و فرانک سوئیس.

بازار ارز یا به اختصار بازار فارکس بازاری است که در آن عرضه کنندگان و تقاضا کنندگان به خرید و فروش ارز میپردازند. بازار ارز را نباید در حکم مکان یا محلی تلقی کنیم بلکه آن را باید در حکم مکانیسمی دانست که خریداران و فروشندگان ارز برای انجام معامله ارزی به یکدیگر نزدیک می کنند.

بازار ارز نیز همانند هر بازاری از عرضه کنندگان و تقاضا کنندگان تشکیل شده است اما از دیلرها به عنوان یک گروه یاد شده است. دیلرهای ارز اغلب در حالی عرضه کننده ارزی هستند که متقاضی همان ارز با نرخ دیگر می باشند.

عرضه کنندگان ارز عبارتند از صادر کنندگان کالاها، شرکت های حمل و نقل دریایی، هوایی، زمینی، سفارت خانه ها و کنسولگری ها، شرکت های خارجی، دانشجویان، تجار، توریست ها و در مقابل تقاضا کنندگان ارز عبارتند از واردکنندگان کالا، شرکت های حمل و نقل، بیماران، تجار، توریست ها و

دلالت ارز نقش مهمی در بازار ارز دارند. کار دلالت ارز آن است که خریدار و فروشنده ارز را به هم نزدیک نماید. چون سرمایه دلال محدود است به حساب خود وارد معامله ارزی نمی شود و فقط برای مشتریان اقدام به انجام معامله می نمایند.

وظیفه و کار اصلی بازار ارز تبدیل ارزی انتقال قدرت خرید از کشوری به کشور دیگر می باشد. به علاوه بازار ارز اعتبارات کوتاه مدت برای تامین مالی تجارت خارجی را تامین می نماید. بازار ارز امکانات لازم برای اجتناب از خطرات ارزی و تسهیل امر تجارت را در اختیار تجار می گذارد.

به طور کلی بانکها، شرکتها، نمایندگی ها، دلالت، تجار و برخی از اشخاص مانند سوداگران بازار باز ارز را تشکیل می دهند که به وسیله تلفن، سوئیفت، تلگراف، تلکس و یا پست دائماً با یکدیگر در تماس هستند بدین ترتیب بازار ارز یک بازار جهانی است و به مکان مشخصی اطلاق نمی گردد. عینیت این بازار در سیستم تجهیزات ارتباطی قابل مشاهده می باشد. وقتی که از بازار ارز بخصوص صحبت می شود مانند بازار دلار منظور کلیه مکانهایی خواهد بود که در آنجا دلار مبادله می شود. بدین ترتیب بازار لندن، پاریس، نیویورک، توکیو، دوبی، تهران، شیراز، کراچی، بمبئی، مسکو و خلاصه کلیه مکانهایی که دلار خریداری یا فروخته می شود را در بر می گیرد.

معاملات در بازار ارز به صورت نقد (spot) یا سلف (forward) انجام می شود. در معاملات نقدی، ارز به هنگام انجام معامله با حداکثر تا ۴۸ ساعت بعد از تاریخ انعقاد قرارداد بین بانک و مشتری قابل تحویل است. چنانچه مشتری در معاملات نقدی توریست باشد، تحویل و تحول به هنگام انجام معامله صورت می گیرد. اما زمانی که بانکی دیگر ارز

نقدا خریداری می نماید ، قاعدتا بانک فروشنده بعد از تاریخ انعقاد قرارداد دو روز کاری برای تحویل ارز به بانک خریدار مهلت خواهد داشت. در معاملات سلف بر عکس معاملات نقدی ارز در سر رسید قابل تحویل و تحول می باشد.

معاملات سلف ارز به معاملات ثابت (fixed forward) و اختیاری (option forward) قبل تفکیک می باشد. در معاملات سلف ثابت تاریخ یا زمان سر رسید برای تحویل و تحول ارز مورد معامله دقیقا مشخص می باشد. در معاملات سلف اختیاری مشتری که با بانک قرارداد سلف ارزی منعقد کرده است ، این فرصت را دارد که تا تاریخ سر رسید طبق نرخ ارز توافق شده به انجام معامله با بانک اقدام نماید. چنانچه مشتری تا سر رسید نسبت به تحویل و تحول ارز با بانک اقدام ننماید نرخ ارز توافق شده معتبر نخواهد بود و بانک با نرخ جدید با مشتری وارد معامله خواهد شد.

انواع عملیات در بازار ارز :

الف – آربیتراژ ارز (Arbitrage)

تعریف آربیتراژ : هرگاه کسی مالی را از بازاری بخرد و فورا آن را در بازار دیگری به منظور استفاده از تفاوت قیمت بفروشد این کار را آربیتراژ مینامند

آربیتراژ ارز یعنی خرید ارز از آنجایی که ارزانتر است و فروش همان زمان در جایی که گرانتر است . عاملان ارزی با عمل آربیتراژ ترخ ارز را در مکانهای مختلف یکسان می نمایند. در واقع با عمل آربیتراژ می توان از بازار جهانی ارز صحبت نمود . آربیتراژ ارز زمانی سودآور خواهد بود که تفاوت مکانی نرخ ارز از هزینه نقل و انتقال ارز بیشتر باشد. بدیهی است تا زمانی که تفاوت نرخ ارز (exchange rate differential) از هزینه مورد اشاره بیشتر باشد عمل آربیتراژ ارز سودآور بوده و تداوم خواهد یافت.

ب- آربیتراژ بهره :

منظور از آربیتراژ بهره ارتفاع از بهره بالاتر است از این رو تفاوت بین نرخ های بهره دو بازار پولی موجب انجام معامله تحت عنوان آربیتراژ بهره می گردد به طوری که در این عملیات انتقال وجوه نقد از یک مرکز پولی و یک پول مثلا بانکهای انگلستان و پوند به مرکز پولی و پول دیگر بانکهای آمریکایی و دلار برای کسب نرخ بهره بالاتر و این امر تا زمانی که نرخ بهره در ۲ بازار برابر باشد ادامه پیدا می کند.

ج- آربیتراژ بهره با پوشش :

همان آریترائز بهره است با این تفاوت که در آریترائز با پوشش بهره افرادی که به دنبال انتفاع از نرخ بهره هستند ممکن است در مقابل به دلیل تغییر برابری پولهای خارجی (پوند به دلار) متضرر شوند لذا این افراد سعی می کنند در کنار انجام عملیات آریترائز بهره و برای جبران ضررهای احتمالی اقدام به خرید سلف ارز از بازار نمایند تا احیاناً در صورت تغییر برابری مثلاً پوند به دلار جلوی ضررهای احتمالی را بگیرند.

د- هجینگ ارزی (hedgings):

هجینگ از نظر لغوی یعنی همان فروش تامینی است به عبارت دیگر در روشی که باعث شود خطرات احتمالی در تغییر برآوردی قیمتها به حداقل ممکن کاهش یابند به آن هجینگ گویند.

هجینگ ارزی بیشتر توسط صادر کنندگان صورت می گیرد به طوری که حاملان ارز در بازار سلف ارز به نرخ ارز اقدام به معامله نمایند در واقع در حال حاضر چون ارزها در بازار ارز از ثبات نرخ برابری ارز برخوردار نمی باشند و کسانی که در آینده دریافت یا پرداخت ارزی دارند با خطر تغییر برابر ارزها مواجه هستند لذا عاملان ارزی و بیشتر وارد کنندگان و صادر کنندگان با عمل هجینگ خود را در مقابل نوسانات آتی نرخ های ارزی بیمه می کنند.

ه- سوداگری ارزی :

سوداگری ارزی در حقیقت همان هجینگ ارزی است با این تفاوت که سوداگر به قصد انتفاع اقدام به معامله ارزی در بازار سلف ارز می نماید سوداگر ارز بیشتر در بازار سلف ارز صورت می گیرد. به طور کلی در حالی که هجینگ کننده قصد پوشش از نوسانات نرخ ارز اقدام به معامله ارزی می نماید سوداگر ارز خطر نوسانات آتی نرخ ارز را می پذیرد تا سودی نصیب خود کند.

باید به این نکته توجه داشت که هر چند سوداگری ارز علی الوصول در بازار سلف ارز صورت می گیرد ، اما در برخی مواقع سوداگران ارز در بازار نقدی اقدام به معامله می نمایند.

و- سوآپ :

سوآپ عبارت است از خرید نقدی ارز و فروش همان ارز در بازار سلف ارز و برعکس. به عبارت دیگر انجام ۲ معامله ارزی در یک زمان اما با سررسید هم مختلف به عبارت دیگر همان خرید نقدی ارز و فروش وعده دار همان ارز یا

خرید وعده دار ارز و فروش نقدی همان ارز. با سوآپ خطر تغییرات نرخ ارز از بین می رود به عبارتی سوآپ ارز موجب بیمه معاملات ارزی می شود.

اصولا سوآپ ارز بین بانکهای مرکزی کشورها طبق قراردادهای قبلی انجام می شود بدین ترتیب معاملات سوآپ بانکهای مرکزی این امکان را می دهد تا نسبت به حفظ نرخ برابری ارز اقدام کنند. لذا سوآپ ارز یک نوع استقراض ارز می باشد.

- بازار دلار اروپایی

بازار دلار اروپایی که در دهه ۱۹۸۰ از آن با نام بازار پول اروپایی نیز یاد می شود. در دهه ۱۹۵۰ تشکیل شد. به این ترتیب که کشورهای اروپای شرقی از ترس مسدود شدن موجودی های دلاری در ایالات متحده آمریکا این موجودی ها را به دلار به بانک اروپایی انتقال دادند. به عبارت دیگر حساب بانکی کشورهای اروپایی شرقی نزد بانکهای اروپایی به دلار آمریکا بستانکار شد، به علاوه طبق مقررات بانکی، بانکهای آمریکایی مجاز به پرداخت بهره به سپرده های دیداری یا سپرده های به سر رسید ۳۰ روز نمی باشند، اما بانکهای اروپایی یا ژاپنی چنین محدودیتی ندارند.

با تاسیس بازار دلار اروپایی، بانکهای اروپایی و ژاپنی موجودی های دلاری حسابهای خود را در آمریکا را قرض دادند. به عبارت دیگر دلارها در سیستم بانک امریکا باقی ماند.

افزایش کسری تراز پرداخت آمریکا از دهه ۱۹۶۰ به رشد و گسترش بازار دلار اروپایی کمک کرد به علاوه با افزایش قیمت نفت در یال ۱۹۷۴ کشورهای عضو اپک دلارهای نفتی را در بازار دلار اروپایی سرمایه گذاری کردند. به علاوه کشورهای وارد کننده نفت که با افزایش شدید قیمت نفت مواجه شده بودند به استقراض از بازار مورد نظر اقدام کردند سر رسید بانکهای اروپایی ۷ سال ولی سر رسید بانکهای آمریکایی یک سال می باشد.

بازارهای پول اروپایی (Euromarkets) بازارهای پولی می باشد که پول سایر کشورها را مورد داد و ستد قرار می دهد.

بازارهای اروپایی به ویژه در دهه ۱۹۷۰ گسترش فوق العاده یافت یکی از علل اصلی گسترش سریع این بازار آن است که به سپرده گذاران بهره قابل توجهی پرداخت می نماید. در واقع بانکهایی که این سپرده ها را جذب می نمایند سپرده قانونی نزد بانک مرکزی تودیع نمی نمایند برای همین قادرند بهره بیشتری بپردازند.

اطلاع بر این نکته مهم این که قسمت اعظم عملیات در بازار پول اروپایی بین بانکی می باشد. برای مثال در پایان سال ۱۹۸۰ فقط حدود ۲۶٪ وجوه بازار پول اروپایی توسط شرکتها یا دولتها استفاده شد بقیه در بازار پولی بین بانکی به کار گرفته شد.

۳. یورو

میلتن فریدمن اقتصاددان آمریکایی و بنیانگذار مکتب پولی شیکاگو معتقد است ، یورو دوام چندانی نخواهد داشت وپیش بینی می کند عمر یورو کوتاه باشد وی دلیل اصلی این امر را ملی گرایی دانسته و میگوید برای مثال پاریس یا برلین یا وین دوست ندارند توسط بروکسل ، اتحادیه اروپا ، اداره شوند. در مقابل فرد برگستن ، رئیس موسسه اقتصاد بین المللی واشینگتن معتقد است ظرف مدت کوتاهی یورو به دومین پول قدرتمند جهان تبدیل خواهد شد. وی دلیل اصلی آن را وسعت اقتصادی اروپا در مقایسه با اقتصاد آمریکا و ژاپن دانسته است.

یورو (EURO) با علامت اختصاری € برابر با یکصد سنت است . یورو واحد پول اتحادیه اروپا است که از اول ژانویه ۱۹۹۹ میلادی به جریان افتاد ، بدون این که اسکناس یا سکه ای با نام یورو چاپ یا ضرب شده باشد . در حال حاضر ۱۲ کشور عضو اتحادیه اروپا یعنی کشورهای آلمان – فرانسه – هلند – بلژیک – لوکزامبورگ – ایتالیا – اتریش – ایرلند فنلاند – و یونان قیمت کالاها و خدمات خود را بر واحد پولی کشورشان بر حسب واحد پولی اروپا ، یعنی یورو نیز اعلام می شود با بقیه نقاط کشورهای مذکور بدون نیاز به بکارگیری نرخ ارز قابل مقایسه است.

طبق موافقت ماستریخت از تاریخ ۲۰۰۲/۱/۱ میلادی اسکناس و سکه یورو چاپ و به صورت فیزیکی به جریان گذاشته شد و اسکناس و سکه های موجود در این ۱۲ کشور از جریان خارج و به یورو تبدیل شد و در ۱۲ کشور مذکور یورو جریان قانونی دارد. اسکناس یورو به صورت ۵-۱۰-۲۰-۵۰-۱۰۰-۲۰۰-۵۰۰ یورو چاپ و ۸ نوع سکه مختلف از دو یورو تا یکصد یورو ضرب شدند.

اتحادیه اقتصادی و پولی EMU به مفهوم سیاست پولی واحد در این بازار واحد می باشد و بنابراین مکمل بازار واحد به شمار می آید . اتحادیه پولی توسط بانک مرکزی اروپا ECB مدیریت خواهد شد. بانک مرکزی اروپا که در سال ۱۹۹۹ آغاز به کار کرد مهمترین هدفش حفظ ثبات قیمت در کشورهای عضو است . دول اتحادیه اروپا برخی کنترل ها بر روی اقتصاد خود را به اتحادیه اقتصادی و پولی اروپا EMU تفویض می نماید. بانک مرکزی اروپا مسئول کل سیاستهای پولی منطقه یورو خواهد بود.

مزایای یورو

حذف کارمزد بانکی در تبدیل ارزهای سرزمین یورو (EUROLAND) خواهد بود که در آن صورت خدمات بانکی ارزانتر تمام خواهد شد ، مسافران با یورو بدون پرداخت کارمزد تبدیل ارز می توانند خرید کنند، یورو توانایی بیشتری در مقابل سفته بازی دارد ، به رشد و اشتغال بیشتر در سرزمین یورو کمک خواهد کرد.

انواع وسایل نقل و انتقال ارزی :

۱. اسکناس و مسکوک یا تراول چکها ۲. چک ارزی ۳. حواله های ارزی ۴. بروات ارزی ۵. اعتبار نامه های مسافرتی

۱. اسکناس و مسکوک یا تراول های چک : وقتی که اسکناس و مسکوک وسیله نقل و انتقال مالکیت مبلغ شخصی از شخصی به شخص دیگر باشد. انتقال با قبض و اقباض صورت می گیرد خرید و فروش ارز به صورت اسکناس و مسکوک بیشتر به صورت نقدی و در بازار های نقدی ارزی و در حجم محدود صورت می گیرد.

۲. چک ارزی : یکی دیگر از وسایل انتقال وجوه ارزی از کشوری به کشور دیگر است وقتی شخص مایل باشد مبلغ معینی را به ذینفع مستقیماً و بدون دخالت واسطه پرداخت نماید از چک ارزی استفاده می کند معمولاً در انتقالات تجاری نیز چک ارزی در حجم محدود و برای مصارف شخصی مورد استفاده قرار می گیرد. باید یادآور شد در زمان ارائه چک ارزی به بانک مقصد (پرداخت کننده) این بانک فوراً مبلغ مذکور در چک را به شخص ارائه دهنده چک پرداخت نمی کند به طوری که این بانک پس از طی مراحل مربوط به صدور اعلامیه به بانک صادر کننده چک و اطمینان از صحت برگ چک و مبلغ آن و پس از کسر کارمزد اقدام به واریز وجه چک به دارنده آن می نماید.

۳. حواله ارزی : حواله ارزی دستور پرداخت ارزی است که یک بانک بنا به تقاضای مشتری و پس از وصول وجه آن عهده یکی از بانکهای خارج از کشور به اشکال مختلف از جمله کتبی ، تلگرافی ، تلکس و یا سوئیفتی اقدام به صدور و از آن بانک می خواهد با مبلغی معینی ارز به ذینفع پرداخت کند.

الف) تلگرافی : حالت تلگراف که بیشتر در مقاطع زمانی گذشته متداول بود توسط شرکت مخابراتی صورت می گرفت این روش نسبت به بقیه اشکال انتقال ارز از سرعت کمتری برخوردار بود.

ب) تلکسی : انتقال ارز از طریق تلکس معمولا بین ۲ بانک صورت می گرفت از نظر سرعت نسبت به تلگراف بهتر ولی نسبت به سوئیفتی از سرعت پایینی برخوردار بود.

ج) سوئیفتی (swift) : سوئیفت در حقیقت یک شبکه بین بانکی جهانی است که (جامعه جهانی ارتباطات مالی و پولی بین بانکی) به عبارت دیگر swift (Society Worldwide Interbank Financial Telecommunication) یک شبکه مالی بین المللی بین بانکی است که پیامهای مالی را از طریق ابزارهای الکترونیکی جا به جا می کند به طوری که این روش از نقل و انتقال ارزی از همه اشکال نقل و انتقال ارز به صورت حواله ارزی هم سریعتر، دقیقتر و مطمئن تر می باشد و از طرف دیگر در طول سال و در ۲۴ ساعت شبانه روز بدون تعطیلی اقدام به ارائه خدمات مالی بین المللی بین بانکی های کشورهای عضو این شبکه می نماید. شایان ذکر است که بگوئیم سوئیفت فقط یک سخت افزار نیست بلکه یک فرآیند نرم افزاری است که به طور منظم در سطح جهانی اقدام به ارائه خدمات می نماید. در حال حاضر ۶۵۰۰ عضو از خدمات مالی بین بانکی و جهانی سوئیفت در بیش از ۱۷۸ کشور دنیا و با ارسال حدود ۴ میلیون پیام در طول روز از این شبکه استفاده می کنند.

مزایای سوئیفت :

۱- سرعت بالا : با توجه به این که سیستم سوئیفت دست آوردهای الکترونیکی در رابطه با مسائل ارتباطات بهره می گیرد لذا ارسال هر پیام سوئیفتی در عرض چند ثانیه صورت می گیرد به نحوی که طول پیام و یا بعد مسافت آنچنان در ارسال پیام دخالت ندارد. مثلا ارسال پیام به طول ۵۰۰ و ۱۰۰۰ کاراکتر از مبدا اسپانیا به مقصد پرتغال یا ژاپن تقریبا در یک مدت زمانی یکسان صورت می گیرد از این جهت سرعت سوئیفت نسبت به سایر اشکال انتقال ارز به روش حواله ارزی غیر قابل مقایسه است. مثلا اگر ارسال پیامی از طریق تلکس که به مراتب سرعتش از تلگراف بیشتر است ۱۰ الی ۱۵ دقیقه طول بکشد همین پیام از طریق سوئیفت ظرف ۳ ثانیه قابل ارسال است.

۲- قابلیت اطمینان : یکی دیگر از ویژگی ها و مزایای سوئیفت است به طوری که این سیستم ۹۹/۹۹٪ قابلیت اطمینان یعنی در این سیستم امکان مخدوش یا کم شدن پیام مالی بسیار نادر است به طوری که در سال ۱۹۷۷ حتی یک پیام مالی مخدوش یا گم شده مشاهده نگردید و همچنین طی ۳۰ سال فعالیت این سیستم در گذشته ۱۰۰٪ پیامهای ارسالی و دریافتی از مبدا تا مقصد بدون هیچ گونه اشکال و دخل و تصرف مبادله شده است.

۳- ایمنی سیستم : این سیستم چون اکثر پیامهای بانکی اش تعهد آور بوده منشا مالی دارد لذا امنیت انتقال این نوع پیامها از جایگاه ویژه ای برخوردار است به طوری که امروزه با به کارگیری از جدیدترین پدیده های الکترونیکی تلاش

شده است این سیستم از لحاظ ایمنی در سطح بالایی قرار گیرد. در این راستا برنامه ریزی شده است تا صرفاً افراد مجاز توانایی ورود به سیستم را داشته باشند.

۴- استاندارد : در حقیقت سیستم سوئیفت از یک استاندارد واحد در سطح جهانی برخوردار می باشد به طوری که پیامهای ارسالی از طریق این شبکه و در همه کشورهای یکنواخت و استاندارد هست. به عبارتی یک زبان مشترک در بین نظامهای بانک داری کشورهای مختلف دنیا می باشد و همه کشورها مقید هستند بر اساس علائم و پیامهای تعریف شده سوئیفت اقدام به ارسال پیامهای مالی نمایند.

۵- صرفه جویی در هزینه : در حال حاضر هزینه ارسال هر پیام ۳۲۵ کاراکتری حدود ۳ سنت است. یعنی اگر پیامهای یک بانک افزایش یابد به نسبت افزایش پیامهای ارسال و دریافت پیامهای مالی به میزان قابل توجهی کاهش می یابد. همچنین از نظر کارمزد اجرا پیام سوئیفت نصف کارمزد اجرای پیام تلکس را دارد.

۶ - قابلیت دست یابی : شبکه جهانی سوئیفت در طول ۲۴ ساعت شبانه روز و در طول تمام ایام هفته فعال است.

سازمان سوئیفت

سوئیفت یک مؤسسه تعاونی یا به عبارتی دیگر یک مؤسسه غیرانتفاعی است که به بانکهای عضو تعلق دارد و از سوی اعضا کنترل می شود و برای تأمین اهداف مشترک آنها طرح ریزی شده است، بالطبع از طرف اعضا با پرداخت حق عضویت و هزینه تعداد پیام ارسال تأمین مالی می شود و مدیریت آن را هم به عهده اعضا است. به استناد ماده ۱۴ اساسنامه سوئیفت، اعضای ۲۵ نفری هیأت مدیره سوئیفت را بانکهای عضو انتخاب می کنند و هر بانکی که بیش از ۱/۵ درصد از سهام سوئیفت را در اختیار داشته باشد، می تواند یک عضو هیأت مدیره را معرفی کند. (میزان سهام اختصاصی هر عضو هر سه سال یک بار با توجه به میزان پیامهای ارسالی عضو از طریق شبکه تعیین می شود). اگر عضوی بیش از ۶ درصد سهم سوئیفت را در اختیار داشته باشد، می تواند حداکثر دو عضو هیأت مدیره معرفی کند و کشورهایی که کمتر از ۱/۵ درصد سهام را دارند، می توانند به طور مشترک به شرطی که تعداد سهام آنها بیش از ۱/۵ درصد شود، یک عضو هیأت مدیره معرفی کنند. سود عملیاتی این مؤسسه تعاونی بالطبع به اعضا تعلق دارد و می باید بین اعضا تقسیم شود، ولی سوئیفت این عمل را انجام نمی دهد و سود حاصله را برای سرمایه گذاری مجدد و کاهش هزینه پیام سوئیفتی در سال بعد استفاده می کند.

استفاده کنندگان از سوئیفت

۱ _ اعضا: ادارات مرکزی بانک‌ها به عنوان اعضا شناخته می‌شوند که سهامداران سوئیفت هستند. مثل اداره مرکزی بانک صادرات یا بانک ملی در تهران که یک عضو و سهام‌دار هستند.

۲ _ اعضای فرعی: شعب خارج از کشور اعضا یا شرکت‌های فرعی که بیش از ۹۰ درصد سهام آن متعلق به عضو باشد به عنوان اعضای فرعی پذیرفته می‌شوند. مثلاً شعب خارج از کشور بانک‌های ایرانی، که عضویت آن‌ها بعد از پذیرفته شدن بانک‌های ایرانی به عنوان عضو، تحت عنوان عضو فرعی پذیرفته شدند.

۳ _ شرکت‌کنندگان: اعضای غیر بانکی که در یکی از رشته‌های عملیات بانکی فعال هستند، مثل دلال‌های بورس که در رشته‌های مختلف از قبیل خرید و فروش ارز، سهام و امثالهم فعالیت دارند. اعضا و اعضای فرعی می‌توانند از کلیه خدمات سوئیفت بهره‌مند شوند. ولی شرکت‌کنندگان فقط می‌توانند یک نوع پیام خاص را با توجه به تخصصی که دارند، ارسال و دریافت دارند. به عبارتی اعضا و اعضای فرعی می‌توانند از کلیه امکانات سوئیفت بهره‌مند شوند، ولی شرکت‌کنندگان از امکانات محدود با توجه به رشته تخصصی خود می‌توانند استفاده کنند.

شرایط پذیرش عضویت یک کشور در سوئیفت

قبل از این که پذیرش یک کشور در سوئیفت از سوی هیأت مدیره مورد بررسی قرار گیرد، می‌باید پذیرش سه شرط زیر توسط کشور متقاضی به سوئیفت اعلام شود:

۱ _ تأسیس سایت سوئیفت (S.A.P): می‌باید در صورت نیاز به راه‌اندازی سایت در کشور متقاضی محلی به سوئیفت اجازه داده شود تا با هزینه خود یک سایت سوئیفت در آنجا راه‌اندازی کند.

۲ _ معافیت مالیاتی: در ارایه گواهی مبنی بر معافیت از پرداخت مالیات، چون نرخ مالیاتی در کشورهای مختلف متفاوت است، در صورت رعایت آن، با همه اعضا رفتار یکسان می‌شود.

۳ _ خط انتقال دیتا: یک خط انتقال دیتا بین‌المللی به منظور انتقال پیام‌ها از سایت سوئیفت به خارج از کشور حداقل برای اجازه پنج ساله به هزینه سوئیفت می‌باید در اختیارش قرار داد.

شبکه سوئیفت

اگر تعداد پیام‌های ارسالی یک کشور به حدی باشد که نیاز به راه‌اندازی سایت سوئیفت در کشور متقاضی عضویت باشد، سوئیفت یک سایت در آن کشور تأسیس می‌کند. در غیر این صورت پیام‌های کشور متقاضی را به سایت سوئیفت

کشور همسایه منتقل می‌کند. هر سایت سوئیفت زیر چتر یکی از دو مرکزی عملیاتی سوئیفت که در هلند و آمریکا مستقر هستند، قرار دارد. کشورها با توجه به وضعیت جغرافیایی خود زیر چتر حمایتی یکی از دو سایت آمریکا یا هلند قرار دارند. مراکز عملیاتی هلند و آمریکا پشتیبان هم نیز هستند. به عبارتی، اگر یکی از آنها از مدار به علت نقص فنی خارج شود، بلافاصله دیگری جایگزین می‌شود. استفاده کنندگان از سوئیفت مسئولیت دارند که پیام‌های خود را به سایت سوئیفت رسانیده و تحویل دهند. از آن‌جا به بعد تا سایت سوئیفت کشور مقصد پیام، مسئولیت تحویل پیام به عهده سوئیفت است. انتقال پیام از سایت سوئیفت در کشور مبدأ از طریق خطوط انتقال دیتا و یا خطوط تلفن معمولی با نصب مودم (Modem) امکان‌پذیر است و اعضا موظفند یک خط پشتیبانی نیز به سوئیفت معرفی کنند که در مواقع اضطراری که خط اصلی از مدار خارج است، سوئیفت بتواند پیام‌ها را تحویل دهد.

عضویت بانک‌های ایرانی در سوئیفت

سال ۱۳۶۴: کارشناسان بانک مرکزی بررسی‌های اولیه را برای عضویت بانک‌های ایرانی در سوئیفت انجام دادند. ارزیابی مطلوب و پیشنهاد عضویت بانک‌های ایرانی داده شده، ولی با توجه به وقوع جنگ تحمیلی و اولویت‌های اساسی‌تر به تعویق افتاد.

سال ۱۳۶۹: بانک مرکزی هیأتی را مأمور هماهنگی با بانک‌های تجاری به منظور عضویت در سوئیفت کرد.

سال ۱۳۷۰: پس از هماهنگی‌های لازم با بانک‌های تجاری تقاضای عضویت سیستم بانکی ایران توسط بانک مرکزی به سوئیفت ارایه شد.

سال ۱۳۷۱: پس از ارایه سه پیش شرط عضویت به سوئیفت، بانک مرکزی به همراه پنج بانک تجاری صادرات، ملی، تجارت، ملت و سپه در آذرماه پذیرفته شد.

سال ۱۳۷۲: پس از راه‌اندازی سایت، خرید تجهیزات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و نصب آن‌ها در چهاردهم آذرماه به شبکه سوئیفت ملحق شدیم.

سال ۱۳۶۷: قبول عضویت و الحاق بانک توسعه صادرات.

سال ۱۳۷۷: قبول عضویت بانک صنعت و معدن و تقاضای عضویت بانک رفاه کارگران.

سال ۱۳۷۸: الحاق بانک صنعت و معدن و رفاه کارگران.

نتیجه گیری

در حال حاضر متأسفانه سیستم بانکی کشور به رغم رشدی که در استفاده از سیستم پیام رسانی سوئیفت در سال های اخیر داشته است، استفاده بهینه از سوئیفت به عمل نمی آورد و تعداد پیام های ارسالی ایران از طریق این شبکه و بهره وری از مزایای جانبی آن در حد مطلوب نیست. مسلماً ایران می تواند با استفاده بهینه از سوئیفت، پیام های بیشتری از طریق سوئیفت ارسال کند و سهام بیشتری به خود اختصاص دهد، ضمن این که ریسک، هزینه ارسال پیام و کارمزد کارگزاران در زمان استفاده از سوئیفت به مراتب از تلکس کمتر است و یکی از راه های استفاده بهینه از سوئیفت، اتصال هر چه زودتر شعب ارزی بانک ها در تهران و شهرستان ها به سوئیفت و برنامه ریزی به سمت اتوماسیون شبکه عملیاتی بین المللی بانک ها با استفاده از سوئیفت است

(د) نقل و انتقال کتبی :

انتقال کتبی در حقیقت نوع دیگری از روش های نقل و انتقال ارز هست که از آن به انتقال با پست نیز یاد می شود باید یادآور شد که در ۳ روش قبلی موضوع امضاء وسایل نقل و انتقال ارز مطرح نبود اما در روش کتبی که به وسیله پست توسط بانک صادر کننده به بانک پرداخت کننده وجه حواله ارسال می شود امضاء آن پیام و حواله ضروری است. مزیت این روش در این است که در این نوع حواله ارزی فرد خود پرداخت کننده از بانک اقدام به امضاء حواله می نماید اما باید یادآور شد که از نظر سرعت و سایر موارد مشابه انتقال تلگراف یا تلکس است.

۴. بروات ارزی :

اصولاً برات نوشته ای است که به موجب آن شخصی که برات کش یا برات دهنده است معمولاً به یکی از بدهکاران خود دستور میدهد تا مبلغ معینی را به صورت سر رسید معین در وجه شخص ثالثی که دارنده برات نامیده می شود یا به حواله کرد او پرداخت نماید . معمولاً از برات در فعالیتهای مربوط به تجارت جهانی و صادرات و واردات استفاده می شود . به عبارت مختصر برات یک سند تجاری عادی است که در بازرگانی داخلی و خارجی کاربرد دارد و ۲ نوع هست برات ساده و برات اسنادی که برات ساده در حقیقت براتی گفته می شود که اسناد حمل و نقل ضمیمه آن نباشد اما برات اسنادی اسناد حمل و نقل کالا ضمیمه آن می باشد. با توجه به مقدمه فوق برات ارزی در حقیقت همان تعریف مربوط به برات است اما تفاوت برات ارزی با برات در این است که در برات ارزی مبلغ ارز پرداختی درج می شود و اصولاً برات ارزی را می توان به ۲ دسته تقسیم کرد. ۱. برات بانکی ۲. برات تجاری

در برات تجاری صادر کننده یا فروشنده کالا براتی را بر عهده وارد کننده کالا یا خریدار کالا می کشد تا مبلغ معین را در موعد مقرر یا سر رسد معین در وجه شخص ثالث پرداخت نماید. در بروات بانکی صادر کننده کالا براتی را بر عهده بانک مشتری وارد کننده می کشد تا مبلغ مندرج در برات را در موعد مقرر یا سر رسید معین در وجه شخص ثالث کار سازی نماید لذا وقتی برات گیر برات را می پذیرد و آن را پشت نویسی می نماید تا وجه مندرج در برات را در موعد مقرر بپردازد در این حالت برات پذیرش بانکی شده است. شایان ذکر است این که برات ارزی نه تنها بین ۲ کشور و مبادلات اقتصادی آن بلکه می تواند در مبادلات اقتصادی بین ۳ کشور نیز مورد استفاده قرار گیرد.

۵. اعتبار نامه مسافرتی :

در حقیقت نوعی حواله ارزی است که بانک بنا به تقاضای مشتری و پس از وصول وجه آن عهده تعداد معینی از بانکهای صادر می نماید تا مبالغ ارزی منرج در اعتبارنامه به صورت یکجا و یا به تدریج تا سر رسید مشخص به صاحب اعتبار نامه مندرج در اعتبار نامه، به هنگام ارائه به بانک پرداخت نماید. معمولاً اعتبار نامه های مسافرتی بیشتر توسط جهانگردان و تجاری که دائماً در حال مسافرت بوده و از شهری به شهر دیگر و از کشوری به کشور دیگر مسافرت می نمایند مورد استفاده قرار می گیرد و این یک وسیله مطمئن برای انتقال ارز می باشد. در اعتبار نامه مسافرتی با حضور فرد دارنده اعتبارنامه و پس از این که بانک از صحت دارنده اعتبار نامه مطمئن شد می تواند در غالب جدولی که در اعتبار نامه هست یک جا یا به دفعات مبالغی را به دارنده اعتبارنامه مسافرتی پرداخت نماید و پس از اتمام اعتبار ارزی اعتبار نامه در آخرین مراجعه دارنده آن اعتبارنامه باطل و لاشه آن به بانک صادر کننده فرستاده می شود.

انواع تعیین نرخ ارز :

در نظامهای اقتصادی مختلف دنیا از نظر نظام ارزی ما بطور کلی ۲ نوع نظام ارزی را شاهد هستیم :

۱. نظام ارزی با نرخ شناور ارز : در بیشتر کشورهای با نظام بازار آزاد یا سرمایه داری اداره می شود ، وجود دارد. به طور کلی که دولت و بانک مرکزی در بازار ارز مداخله نمی کند و در حقیقت بازار ارز این دسته کشورها یک مجموعه ی بازار جهانی ارز را تشکیل می دهد.

۲. نظام ارزی با نرخ ثابت : در مقابل کشورهای که دارای نظام با برنامه ریزی متمرکز هستند و به عبارتی نظام سوسیالیستی یا کمونیستی که دولت تمام منابع را در اختیار دارد امور ارزی نیز دولت و بانک مرکزی این کشورها کنترل بازار ارز را در اختیار دارند. و به این نوع نظام ارزی با نرخ ثابت ارز گفته می شود.

نظام ثابت ارز به ۲ شکل مختلف وجود دارد.

الف) نرخ ارز ثابت و پول کشور غیر قابل تبدیل: به طوری که در این حالت کنترل های دولتی بسیار شدید بوده و به نوعی انحصار کامل در بازار ارز وجود دارد نرخ ارز توسط دولت تعیین شده و به بازار تحمیل می شود در این نوع نرخ ارز فقط دولت خریدار و فروشنده ارز و تعیین کننده نرخ ارز می باشد

ب) نرخ ارز ثابت و پول کشور قابل تبدیل: در این حالت دولت در بازار ارز تلاش می کند با مداخله خود نرخ ارز را در محدوده مشخص ثابت نماید اما در عین حال قابل تبدیل می باشد و ورود و خروج ارز آزاد است و به عبارتی بازار آزاد فعال اما با نظارت و دخالت دولت نوسانات نرخ ارز در یک محدوده مجاز صورت می گیرد.

ذخایر ارزی در بانک مرکزی ایران که می توانند از آن در جهت مصارف مختلف استفاده کنند:

۱. برداشت از ذخایر ارزی موجود در بانک مرکزی ۲. فروش طلا ۳. منابع ارزی ایران به صورت سهام در صندوق بین المللی پول ۴. استقراض از بازار جهانی ۵. دریافت کمکهای بلا عوض از خارج

انواع نرخ ارز در رابطه با تغییرات بازار

۱. نرخ ارز اسمی:

همان نرخ هایی که در بازار جهت خرید و فروش ارز بر حسب نرخ اعلام شده در تاریخ معین می باشد

به طوری که نرخ ارز انواع نرخهای ۲ به ۲ ارز روزانه توسط بانک مرکزی برای اطلاع عموم توسط بانکها، صرافی ها نمایش داده می شود که البته معمولاً بر نرخ ارز ۵ ارز کلیه بیشتر در بازارهای مختلف به نمایش گذاشته می شود.

۲. نرخ ارز واقعی:

در حقیقت یک نرخ ارز تعدیل شده است. به عبارتی برای این که بتوان تغییرات اقتصادی یک کشور را با کشوری که ارز آن مورد سنجش قرار می گیرد بررسی نمایم از نرخ ارز واقعی استفاده می کنیم. به عبارت دیگر در نرخ ارز واقعی قیمت های نسبی ۲ کشور مورد توجه قرار می گیرد.

شاخص نرخ ارز در یک کشور دیگر / شاخص نرخ ارز در یک کشور = نرخ ارز واقعی

با توجه به این که اکثر تحلیل گران و اقتصاد دانان جهت تحلیل مسائل ارزی نیاز به نرخ ارز واقعی دارند لذا این نرخ ارز واقعی چندان در محافل عمومی به نمایش گذاشته نمی شود و صرفاً برای تحلیل موضوعات مورد استفاده قرار می گیرد به طوری که با استخراج نرخ های واقعی می توان قدرت رقابتی یک کشور را در عرصه حیاتی مورد استخراج قرار داد و همانطور که در رابطه فوق مشاهده گردید برای بدست آوردن نرخ ارز واقعی لازم هست شاخص قیمتها را در کشورهای مورد نظر داشته باشیم تا از این طریق بتوان اقدام به بررسی و تحلیل وضعیت اقتصادی کشور در رابطه با تجارت جهانی پرداخت.

۳. نرخ ارز موثر :

نرخ ارز موثر در حقیقت میانگین وزنی نرخ های ارز واقعی است. با توجه به این که در هر کشوری برخی از انواع مهم ارز در مبادلات اقتصادی نقش کلیدی را ایفا می کند لذا بر اساس اهمیت و جایگاه هریک از ارزها و سهم آنها در مبادلات اقتصادی وزنی را یا ضریب اهمیت را برای هریک از آنها به نسبت تاثیر گذاری آن ارز در تجارت خارجی داده می شود. مثلاً در کشور ما که بخش قابل توجهی از مبادلاتمان و به طبع درآمدمان از نفت است و در بازار های جهانی این نفت و گاز را به قیمت و بر پایه دلار می فروشیم لذا وزن و ضریب اهمیت دلار در تجارت خارجی ما به مراتب از سایر ارزها بیشتر است لذا برای محاسبه ی نرخ ارز موثر یک سبد ارزی موزون و دخیل شده را تشکیل می دهیم و این سبد ارزی موزون شده به هریک از ارزهای تاثیر گذار و دخیل در مبادلات اقتصادی وزن می دهیم تا بدست آمدن نرخ ارز موثر بتوان واقعیات تجارت خارجی خود را بر اساس قدرت رقابتی کالاها و خدمات خود در بازار جهانی بسنجیم برای محاسبه ی نرخ ارز موثر ابتدا باید شاخص های نرخ ارز اسمی را بدست آورده سپس شاخص های نرخ های مذبور را با توجه به سهم آنها در تجارت خارجی مان موزون نماییم مثلاً در کشور ما دلار امریکا با توجه به فروش نفت بر حسب دلار از وزن بسیار بالایی برخوردار است بعد از آن یورو به دلیل ارتباط با کشورهای اروپایی می تواند از ضریب اهمیت قابل توجهی برخوردار باشد و همینطور سایر کشورها مانند چین ، امارت ، ترکیه ، سوریه و

تراز پرداخت های ارزی

در حقیقت مجموع ارزش سالیانه کلیه مبادلات اقتصادی یک کشور را با بقیه جهان در یک دوره معین نشان می دهد که معمولاً یک ساله است به طوری که در جریان تراز پرداخت های ارزی ۲ مسیر وجود دارد یکی جریان پرداخت به داخل کشور و دیگری پرداخت به خارج کشور می باشد اما اگر بخواهیم یک تعریف کلی از تراز پرداخت ارائه دهیم در حقیقت تراز پرداخت ها صورت حساب نقل و انتقال مربوط به کالا و خدمات و درآمد میان یک اقتصاد و سایر کشورها

از یک طرف و نیز کلیه تغییرات در موجودی طلای بانکی ، حق برداشت مخصوص ، یا بدهی از سوی دیگر و نیز نقل و انتقالاتی که به صورت بلا عوض انجام می گیرد را شامل می شود.

تراز پرداخت های ارزی از ۳ قسمت تشکیل می شود :

۱. تراز حساب جاری ۲. تراز حساب سرمایه ۳. تراز ذخایر

۱. تراز حساب جاری :

اصولا حساب جاری شامل کلیه مبادلات کالا و خدمات و انتقالات بلا عوض است . اقلام عمده معاملات یک کشور مانند عمل حمل و نقل ، مسافرت ها و سرمایه گذاری را نیز شامل می شود . لذا حساب های جاری بیان کننده انتقال منابع واقعی است که میان یک اقتصاد و جهان خارج را شامل می شود اما تراز حساب جاری در حقیقت انتقالاتی را نشان می دهد که بر اقلام منابع مالیاتی یک کشور افزوده یا کاسته می شود . برای تهیه تراز حساب جاری معمولا از امار تجارت خارجی استفاده می شود این آمار که توسط گمرک تهیه می شود ارزش صادرات به قیمت فوب (FOB) (تحویل در مبدا) و واردات (CIF) (تحویل در مقصد به همراه بیمه) می باشد. لذا صادرات و واردات هر کشور با قیمتهایی که در مرزهای گمرکی آن کشور دارا هستند در حساب جاری ثبت می شود.

۲. تراز حساب سرمایه :

معمولا در تراز حساب سرمایه کلیه نقل و انتقالات مربوط به دارایی ها و بدهی های مالی یک کشور در این حساب ثبت می شود که منظور از نقل و انتقالات دارایی ها و بدهی ها در حقیقت تغییر در مالکیت آنها . نقل و انتقال دارایی ها عموما نشان دهنده ی مبادلات تجاری هستند. در طبقه بندی اقلام حساب سرمایه بر اساس زمان می توان مبادلات کوتاه مدت و بلند مدت را از هم تفکیک کرد که در مبادلات مالی کوتاه مدت اقلامی مانند پول ، اعتبارات بانکی ، بروات و سفته های ارزی با سررسید کمتر از یک سال لحاظ کرد . اما در مبادلات بلند مدت با سررسید بیش از یک سال شامل مالکیت یک شرکت خارجی یا خرید اوراق قرضه بلند مدت ، فروش سهام و می باشد.

۳. تراز ذخایر :

اصولا ذخایر در یک سرفصل جداگانه تهیه می شود و شامل طلای بانک ها ، حق برداشت مخصوص (SDR) در صندوق بین المللی پول و استفاده از اعتبارات صندوق مذکور و سایر ادعا های مالی مسئولین پولی کشور از خارج می باشد که

معمولا این ذخایر شامل طلای بانکی ، حق برداشت مخصوص ، وضعیت در صندوق بین المللی پول ، دارایی های ارزی ، سایر دارایی ها و استفاده از اعتبارات صندوق بین المللی پول .

تحلیل بازار فارکس :

تبادل ارز خارجی است و به عبارتی مبادله ارزهای مختلف در بازار ارز فارکس گفته می شود که یکی از بزرگترین و کاملترین و پویا ترین بازارهای در بین بازارهای مالی است به طوری که در این بازار روزانه حدود ۱/۶ الی ۱/۷ تریون دلار ارز به صورت ۲ به ۲ یا جفتی مورد معامله قرار می گیرد که از نظر اهمیت می توان گفت حدود ۳ برابر معاملات در بازار سهام یا بورس کالا است و از نظر تاریخی بازار فارکس شروعش بر می گردد به سال ۱۹۷۱ که در آن مقطع پایه پولی از طلا به sdr تغییر شکل یافت و کشورهای مختلف دنیا در غالب جلساتی که تشکیل شد و در منطقه برتون وودز آمریکا نهایی شد به جای پول طلا ترکیبی از عرضهای مهم دنیا به عنوان سبد ارزی صندوق بین المللی پول تعیین شد. باید اشاره نمود که بازار فارکس یک مکان مشخصی از نظر فیزیکی ندارد و در سراسر جهان و از طریق کامپیوتر ، اینترنت و تلفن در طول شبانه روز قابل دست یابی است.

فرآیند کار فارکس در طی هفته از دوشنبه تا شنبه و در ی ۲۴ ساعت شبانه روز قابل دست یابی است به طوری که به ترتیبی که اشاره می شود بازارهای مهم جهان در سراسر جهان از نیوزلند شروع سپس استرالیا ، ژاپن ، هنگ کنگ ، سنگاپور ، بحرین ، فرانکفورت ، زوریخ ، پاریس ، لندن ، نیویورک ، شیکاگو ، لس آنجلس .

در بازار فارکس ارزها به صورت جفتی یا ۲ به ۲ معامله می شوند به طوری که از طریق بدهکار کردن حسابهای بانکی به سادگی امکان انجام معامله وجود دارد و همانطور که مطرح شد با توجه به این که بازار فارکس مکان فیزیکی مشخصی ندارد لذا از طریق تلفن یا شبکه الکترونیکی سوئیفت می شود وارد بازار فارکس شد . در بازار فارکس عاملان مختلفی حضور دارند از مهمترین آنها می توان به بانکها ، همچنین شرکتهای چند ملیتی ، بیمه ، صندوقهای بازنشستگی ، شرکتهای صادرات و واردات و نیز سفته بازان و کارگزاران و بالاخره سایر اعضای حقیقی می توانند در این بازار حضور و لذا اقدام به معامله کنند . در بازار فارکس بیش از ۸۵٪ از معاملات بر روی ارزهای اصلی مانند دلار آمریکا ، ین ژاپن ، یورو اروپا ، پوند انگلیس ، فرانک سوئیس ، دلار کانادا و استرالیا .

نحوه ورود به بازار فارکس را می توان به این شکل مطرح کرد که چون بازار فارکس یک بازار بین بانکی است لذا اهمیت این نهاد پولی بسیار مهم و ضروری است اما در کنار بانک ها حضور کارگزاران و سفته بازان برای عملی شدن هر معامله ارزی نیز حائز اهمیت است . چراکه کارگزاران ین امکان را فراهم می آورد که اشخاص اقدام به معامله ارزی

بنمایند که البته برای عملی شدن این معامله کارگزاران از طریق سیستم های نرم افزاری خاص که در اختیار دارند می توانند رمزی را جهت ورود مشتریان به بازار فارکس ارائه نمایند با این اوصاف حضور و وجود کارگزاران برای عملی شدن هر معامله لازم و ضروری است. بدین شکل که برای عملی شدن معامله ارزی بایستی مشتری با یک کارگزار بازار فارکس وارد معامله شود و قرار داد منعقد کند و مبلغی را به عنوان سپرده در بانکی که کارگزار تعیین می کند سپرده گذاری کند و در حقیقت این سپرده به عنوان پشتوانه انجام معامله خواهد بود که البته این حساب به نام خود مشتری خواهد بود و بدین صورت است که مشتری با تایید ی که کارگزار از طریق ارائه رمز نرم افزار ویژه انجام خواهد داد مشتری می تواند اقدام به مبادلات ارزی نماید البته باید خاطر نشان کرد سفارش مشتری شامل ۴ جزء است نوع ارز قیمت تعیین خرید یا فروش و سائز معامله واسطه همین ۴ جزء کارگزار اقدام به اخذ کمسیون می نماید.

مزایای بازار فارکس :

۱. شبانه روزی بودن
۲. نقد بودن : یعنی مشتری می تواند در هر لحظه ای که می خواهد با توجه به موقعیتهای جفت های ارزی اقدام به شکار ، جفت های ارزی سود آور نماید .
۳. مدیریت ریسک : این بازار از نظر مبحث ریسک حساس تر و با اهمیت تر از سایر بازارها است به طوری که اگر دقت و تدابیر کاملی اندیشیده نشود می تواند ضررهای جبران ناپذیری را به بار آورد لذا پیش بینی ریسک و بررسی وضعیت بازار می تواند تا حدود زیادی جلوی ضررها را بگیرد . قابل توجه این که روزانه حدود ۱۸۰۰۰ بار تغییر در نرخ برابری ارز اتفاق می افتد و به همین جهت است که تجزیه و تحلیل ریسک نقش مهمی در بدست آوردن معاملات سود آور دارد.
۴. بحث کارآیی : با توجه به این که تمام اطلاعات و داده های مورد نیاز از طریق اینترنت (به صورت جداول مربوط به داده های معاملات ارزی در گذشته) وجود دارد لذا این اطلاعات کامل موجب می شود مشتریان و کارگزاران پوزیشن های مختلفی که جالب و سودآور هست انتخاب شود.
۵. ۲ طرفه بودن : بازار فارکس جزو نادر بازارهایی است که فرد می تواند در ۲ طرف بازار اقدام به معامله نماید به عبارتی دیگر کارگزار یا مشتری هم در حالت صعودی و نزولی قیمتها می تواند به معامله ارزی بپردازد.

۶. درگیر نبودن تمام سرمایه : باید خاطر نشان کرد که سرمایه گذاری ضرورتی ندارد که منابع مالی خود را یکجا در یک معامله به کار گیرید لذا می توانید برای شروع معامله فقط از ۱۰ یا ۱۵٪ سرمایه خود استفاده کنید و در شرایطی که معامله سود آور باشد مقدار بیشتری از اعتبار خود را جهت انجام معامله به کار گیرید .

۷. امکان کنترل ضرر و سود : با توجه به این که معاملات ارزی به صورت الکترونیکی انجام میشود شخص قادر است هر لحظه که بخواهد معامله را خاتمه دهد و در صورتی که به هدف خود از میزان سود دست یابد و یا در صورت شروع ضرر احتمالی پوزیشن ارزی ایجاد شده را ببندد .

۸. مارجین (سود ناویژه) : معمولا تجارت ارزهای خارجی همواره با یک درصد مارجین (تفاوت) در دست رس است بدین معنا که تریدر (سرمایه گذار) می تواند پوزیشن به ارزش یک میلیون دلار را فقط با داشتن تنها ۱۰۰۰ دلار در حسابش کنترل کند که البته به این موضوع اعتبار مضاعف (لوریج leverage) نیز گفته می شود به طوری که سرمایه گذار با هماهنگی و همکاری کارگذار اقدام به افتتاح حساب و سپرده گذاری می کند در صورت اعتماد و پذیرش فرد توسط کارگذار تا ۱۰۰ برابر موجودی خود می تواند پوزیشن های مختلفی به معامله ارزی پردازد .

در بازار فارکس ۹۹٪ تلاش می کنند تا ۱٪ سود ببرند و به همین منظور هست که سرمایه گذار بایستی با تحلیل های تاکتیکی و ساختاری بتواند در این بازار حساس و بسیار پر خطر موفق عمل نماید.

مکانیسم انجام معاملات در بازار فارکس

همانطور که می دانید در بازار سهام عملیات خرید و فروش از طریق کارگزاران انجام می شود. در واقع کارگزاران سفارشات مشتری را انجام می دهند و بابت حق العمل خود کمیسیون دریافت می کنند. در بازار فارکس هم به همین منوال است یعنی کارگزاران از طریق شبکه های الکترونیکی به بانک ها متصل می شوند و در هر لحظه نرخ های ارز را از بانک های مختلف جمع آوری می کنند و سپس از طریق نرم افزار اختصاصی معامله که در اختیار مشتریان خود قرار داده اند نرخ های ارز را بواسطه شبکه اینترنت به نرم افزار فوق الذکر ارسال می نمایند. مشتریان نیز سفارشات خود را از طریق همان نرم افزار به کارگزار مربوطه ارائه می کنند البته استفاده از تلفن برای انجام این عملیات امکان پذیر است اما معمول نیست.

سفارش مشتری شامل چهار جزء می باشد: نوع ارز، قیمت، تعیین خرید یا فروش و سایز معامله.

بر اساس همین چهار متغیر کارگزار اقدام می کند. ولی کارگزاران بازار ارز همانند کارگزاران بازار سهام کمیسیون دریافت نمی کنند بلکه اختلاف قیمت خرید و فروش به عنوان درآمد آنها محسوب می شود. برای انجام معاملات ارزی مشتری باید با یک کارگزار قرارداد بسته و مبلغی را به عنوان سپرده در بانکی که کارگزار مشخص می کند، سپرده گذاری کند. این سپرده به عنوان پشتوانه انجام معاملات می باشد و به نام خود مشتری تحت تصرف او می باشد. سپس کارگزار نام کاربری و رمز ورود به حساب را به مشتری می دهد تا بوسیله آنها مشتری بتواند از طریق نرم افزاری که در اختیارش قرار گرفته از طریق شبکه اینترنت به حساب شخصی خود دسترسی پیدا کند و به انجام مبادلات ارزی مبادرت ورزد و هر گونه تغییری که در اثر انجام معاملات ارزی حاصل می شود را به طور آنی در حساب خود ملاحظه نماید.

انواع تحلیل ها در بازار فارکس :

۱- تکنیکال (فنی): نمودارها و چارت ها و جداول

تحلیل تکنیکال عبارتست از بررسی و تحلیل حرکات و مسیر نرخ در گذشته برای پیش بینی جهت حرکت در آینده (نزدیک) تکنیکالیست ها را گاهی چارتیست نیز می نامند زیرا آنها فقط به چارت ها توجه کرده و برای پیش بینی فقط از آنها کمک می گیرند و به سایر روش های تحلیل اعتماد ندارند. تحلیل تکنیکال برای تمام بازارهایی که قیمت در آنها تحت تأثیر عرضه و تقاضا تعیین می شود کاربرد دارد.

تحلیل تکنیکی دقیقاً شبیه پیش بینی هواشناسی است. همان طور که هواشناس از روند گذشته و جاری هوا برای پیش بینی آن در آینده استفاده می کند، سرمایه گذار نیز از تحلیل تکنیکی و روند گذشته و جاری قیمت سهام برای پیش بینی قیمت های آتی بهره می برد.

۲- فاندامنتال (ساختاری) : عوامل و شرایط اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و سیاسی و تحلیل فاندامنتال بررسی و مطالعه تمام عواملی می باشد که بطور مستقیم یا غیر مستقیم بر میزان عرضه و تقاضا اثر می گذارند. تفاوت اصلی تحلیل تکنیکال با تحلیل فاندامنتال در نوع نگرش و تفسیر به نوسانات بازار می باشد. تحلیل گر تکنیکال معلول گرا و تحلیل گر فاندامنتال علت گرا می باشد.

به عبارتی تحلیل تکنیکال مبتنی بر قیمت و حجم معاملات است و دلایل تغییر قیمت را نادیده می گیرد. در حالی که در تحلیل فاندامنتال همه عواملی که منجر به تغییر عرضه و تقاضا می شوند مورد مطالعه قرار گرفته تا ارزش جاری و

آینده ارزها در برابر یک دیگر بدست آید. تعیین قیمت در بازار به انتظارات معامله گران از آینده قیمت بستگی دارد. به طور کلی عوامل اقتصادی، سیاسی و مالی، ترس و نگرانی، بحران ها، امید و آرزو مسایلی هستند که انتظارات معامله گران بازار را تغییر میدهند که این امر موجب عدم تعادل بین عرضه و تقاضا و در نتیجه تغییر قیمت ها تا رسیدن به تعادل میگردد. هدف معامله گر فاندمنتال تشخیص همین عدم تعادل ها و معامله در جهت رسیدن قیمت به نقطه تعادل (و متعاقباً کسب سود) می باشد

چند مفهوم مهم بازار فارکس :

ضریب اهرمی (leverage) :

حداکثر ضریب اعتباری که بروکر برای انجام معامله در اختیار شما قرار می دهد که بدان لوریج یا ضریب اهرمی گفته می شود و معمولاً بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ است.

Pip (واحد نوسانات قیمت) : کوچکترین واحد ارزی را pip گویند . مثلاً اگر قیمت خرید و فروش دلار آمریکا با یورو ۱/۲۵۶۱ باشد و بعد از یک لحظه این عدد به ۱/۲۵۶۴ برسد به ۳ واحد تغییر ۳ واحد پیپ (pip) گفته می شود البته این پیپ point هم گفته می شود به عبارتی پویونت ۱ (piont) هرده هزارم برابری نرخ ارز می باشد پیپ یا پویونت می توانند ناشی از تفاوت های نرخ خرید و نرخ فروش ارزها باشد

به تفاوت بین نرخ خرید و فروش اسپرد (spread) گفته می شود. عوامل موثر در ایجاد اسپرد می تواند موارد مختلفی از جمله :

۱. مقادیر ارزی که بانکها برای خرید یا فروش در نزد خود نگهداری می کنند که می توانند به عنوان درآمد برای بانک لحاظ شود.

۲. هزینه ۳. کارمزد ۴. حق بیمه کل ساختمان بانک و سایر حق بیمه ها.

➤ بانک و بانکداری

بانک واسطه مالی است که وجوه مشتریان را جمع آوری و آنها را جهت اعطای وام و اعتبار بکار می گیرد.

بانک تجاری :

واسطه مالی است که هدف آن تحصیل سود و منفعت برای سهامداران است و بیشترین حوزه فعالیت آن جمع آوری سپرده های مشتریان تجاری و سایر افراد این سپرده ها به تجار و سایر صاحبان صنایع به صورت وام و اعتبار می باشد. علت نامیده شدن به نام تجاری (الف) برای تجار وام و اعتبار اعطا می کند. (ب) همانند تجار جهت سهامداران دنبال کسب منفعت است.

وظیفه ی کلی بانک های تجاری :

۱. جمع آوری وجوه و سپرده های مشتریان و پرداخت مبالغ مربوط به صورت عندالمطالبه یا در سر رسید معین (در حوزه سپرده ها) ۲. اعطای اعتبار و وام به تجار و صاحبان صنایع و مشتریان ۳. انجام معاملات مربوط به ارز ، اوراق بهادار ، و سایر اسناد تجاری مانند سفته و برات ۴. نمایندگی مالی دولت و شهرداری ها ۵. تنزیل بروات تجاری ۶. تضمین و ارائه ضمانت نامه ها ۷. صدور تراولر چک ها مسافرتی و کارتهای اعتباری ۸. تامین منابع مالی تجارت خارجی ۹. حراست وجوه و سایر اشیاء مشتریان ۱۰. وصول مطالبات مشتریان و پرداخت چک ها آنها

وظایف عملیات بانک های تجاری :

۱. اصلی ۲. فرعی

۱. اصلی : الف - تجهیز منابع ب- مصارف

الف - ۱) سپرده های دیداری (الف-۲) سپرده های پس انداز (قرض الحسنه) (الف-۳) سپرده های پس انداز مدت دار (سرمایه گذاری)

ب - ۱) اعطای اعتبار اضافه برداشت (ب-۲) اعطای اعتبار با تضمین (ب-۳) تنزیل بروات تجاری (ب-۴) اعطای وام

۲. فرعی : ج- خدمات نمایندگی د- خدمات عام المنفعه

ج- ۱) جمع آوری درآمد مشتریان (سود سهام بازنشنگان) (ج-۲) پرداخت بدهی های مشتریان (ج-۳) خرید و فروش اوراق بهادار برای مشتریان

د-۱) حفظ و حراست از وجوه مشتریان (ارائه صندوق - مهر وموم کردن اموال در پاکت سر بسته) د-۲) انتشار چک ها مسافرتی و کارتهای اعتباری د-۳) نقل و انتقال وجوه مشتریان به صورت تلگراف ، کتبی ، سوئیفت ، فاکس

سپرده های دیداری : به وجوهی اطلاق می شود که مشتریان در اختیار بانکهای تجاری به صورت امانت می سپارند و بانک موظف است به صورت عندالمطالبه نسبت به پرداخت آنها اقدام کند و معمولاً از طریق دسته چک قابل نقل و انتقال می باشد . بخش قابل توجهی از سپرده های موجود در بانکها به صورت سپرده های دیداری است و در عین حال جزء ارزانترین نوع سپرده های برای بانک محسوب میشود. برای این نوع سپرده ها بهره ای تعلق نمی گیرد.

سپرده های قرض الحسنه : این نوع سپرده ها بیشتر با نیت خیرخواهانه توسط مشتریان و یا به قصد بهره مندی از جوایز متعلقه بانک ها صورت می گیرد . به این نوع سپرده ها نیز بهره ای تعلق نمی گیرد. البته گردش سپرده های پس انداز قرض الحسنه نسبت به سپرده های دیداری از چرخش پایین تری برخوردار است.

سپرده های سرمایه داری : این نوع سپرده ها در حقیقت بر اساس قرارداد کتبی است که بین بانک و مشتری منعقد می شود و بانکها موظف هستند بر طبق سر رسید سپرده های مورد نظر مبالغ مورد نظر را همراه با بهره متعلقه به مشتری پرداخت نماید. به این نوع سپرده ها بهره بر اساس تاریخ سر رسید پرداخت می شود.

اعطای اعتبار اضافه برداشت : بانک به مشتریان اجازه می دهد تا حساب جاری خویش را تا سقف معین بدهکار نماید البته بانک به مانده بدهکار حساب مشتری بهره دریافت میکند در واقع در یک نوع اعتبار کوتاه مدت و موقتی است که بانک برای جلب مشتری و تجار اقدام به ارائه آن مینماید.

اعطای اعتبار با تضمین : بانک با اخذ تضمین مادی به صورت اوراق بهادار یا سایر اسناد با سر رسید معین به صاحبان صنایع و تجار وام اعطا می کند به این نوع اعتبار بهره تعلق می گیرد.

تنزیل بروات تجاری : یعنی خرید نقدی طلب مدت دار به مبلغی کمتر به عبارت دیگر در تنزیل بروات تجاری بانک سند طلب مدت دار تجار را به مبلغی کمتر از مبلغ مندرج در سند خریداری و وجه نقدی به مشتری پرداخت میکند.

اعطای وام : یعنی در این حالت مشتری برای اخذ وام از طریق ارتباط با بانک مورد نظر و دریافت شرایط اخذ وام و تسهیلات مانند مبلغ وام دوره پرداخت محل مصرف وام ، وثیقه و و قبول این شرایط توسط بانک و مشتری مراحل اعطای وام عملی می شود.

* مدیریت منابع و مصارف بانکهای تجاری

۱. بدهی ها ۲. دارایی ها

۱. بدهی ها : الف - سپرده های مشتریان ب- استقراض از بانک های دیگر ج- استقراض از بانک مرکزی د- سرمایه ه- سود توزیع نشده و- بروات پذیره نویسی شده ن- پرداخت وصولی ل- بروات پرداختی چ- سود و زیان ی- وجوه اداره شده

۲. دارایی ها : الف- وامهای اعطایی به مشتریان ب- بروات ج- تنزیل ح- سرمایه گذاری ها خ- ساختمان ، اثاثیه و لوازم م - سایر دارایی ها (پرداخت حق بیمه - مطالبات مشکوک وصول)

اصول و خط مشی بانکهای تجاری :

۱. اصل نقدینگی : طبق این اصل بانکدار باید توجه خاصی به توزیع منابع مالی بین اشکال مختلف مصارف آن منابع مبذول دارد تا هر لحظه که خواست بتواند به سرعت اقلام مختلف دارایی ها را به وجه نقد تبدیل نماید تا پاسخگوی سپرده گذاران و سایر طلبکاران بانک باشد. رعایت این اصل قابلیت مدیران بانک در ارضاء تقاضای سپرده گذاران و سایر طلبکاران به وجه نقد است.

۲. اصل منفعت : با توجه به اینکه هدف بانک تجاری تحصیل حداکثر منفعت است لذا بانکدار باید به نحوی پرتفوی بانک را نگهدار دارد که درآمد حاصل از اقلام مختلف وام و سرمایه گذاری که قسمت اعظم دارایی بانک را تشکیل میدهند بتواند ضمن پوشش هزینه های بانک منفعتی نیز نصیب سهامداران نماید. البته بانکدار بایستی تعادل لازم بین این دو اصل را فراهم نماید یعنی در عین حالی که بانکدار بتواند نیاز سپرده گذاران و سایر طلبکاران به وجه نقد را تامین نماید برای صاحبان سهام نیز منفعت خوبی تحصیل نماید .

۳. اصل امنیت: اصل سومی که بایستی هم زمان و همراه با دو اصل قبلی بدان توجه اساسی نمود اصل امنیت است این اصل به بانکدار در خصوص اتخاذ تصمیم برای اعطای وام و اعتبار همیشه این هشدار را میدهد که نباید فقط به فکر تحصیل حداکثر منفعت باشد بلکه در خصوص اعطاء وام و سرمایه گذاری اصل امنیت را باید رعایت نماید. در واقع اصل امنیت موضوع برگشت اصل و بهره وام است.

بنابراین در مجموع بانکدار بایستی به هنگام تصمیم گیری جهت سرمایه گذاری و مصرف منابع مالی بانک بطور همزمان سه اصل فوق را رعایت نماید

بانک مرکزی

آشنایی با بانک مرکزی ایران

بانک مرکزی ایران ۱۸ مرداد ۱۳۳۹ تشکیل شد. سرمایه اولیه بانک مرکزی ایران ۶.۳ میلیارد ریال بود که با ۳۸۸ پرسنل، این بانک آغاز به کار کرد. مهم‌ترین هدف بانک مرکزی حفظ ارزش پول داخلی یا کنترل تورم است. به‌طور کلی اصلی‌ترین وظایف بانک‌های مرکزی عبارت از نشر اسکناس، بانکداری دولت، بانکداری بانک‌ها، مدیریت ذخایر خارجی کشور و اعمال سیاست پولی است. رسالت اصلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر آن است که با اجرای سیاست‌های پولی و اعتباری شرایط مساعد برای پیشرفت اقتصادی کشور را فراهم سازد و در اجرای برنامه‌های مختلف اعم از برنامه‌های تثبیت و توسعه اقتصادی پشتیبان دولت باشد.

ارکان بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به شرح زیر است:

مجمع عمومی، شورای پول و اعتبار، هیات عامل، هیات نظارت اندوخته اسکناس، هیات نظار

مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اعضای این مجمع متشکل است از:

رئیس جمهوری (ریاست مجمع)، وزیر امور اقتصادی و دارایی، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، وزیر بازرگانی و یک نفر از وزرا به انتخاب هیأت وزیران

—تبصره ۱: رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به پیشنهاد رئیس جمهوری و بعد از تأیید مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با حکم رئیس جمهور منصوب می‌شود.

—تبصره ۲: قائم مقام بانک مرکزی به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و پس از تأیید مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با حکم رئیس جمهوری منصوب می‌شود.

وظایف مجمع عمومی نیز به شرح زیر است:

رسیدگی و تصویب ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، رسیدگی و اتخاذ تصمیم نهایی نسبت به گزارش‌های هیات نظر، رسیدگی و اتخاذ تصمیم درباره پیشنهاد تقسیم سود ویژه بانک، انتخاب اعضای هیات نظر به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی و سایر وظایفی که طبق مقررات این قانون به عهده مجمع عمومی گذاشته شده است.

شورای پول و اعتبار

اعضای این شورا عبارتند از:

وزیر امور اقتصادی و دارایی یا معاون وی، رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور یا معاون وی، دو تن از وزرا به انتخاب هیأت وزیران، وزیر بازرگانی، دو نفر کارشناس و متخصص پولی و بانکی به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تأیید ریاست جمهوری، دادستان کل کشور یا معاون وی، رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن، رئیس اتاق تعاون، نمایندگان کمیسیون‌های "امور اقتصادی" و "برنامه و بودجه و محاسبات" مجلس شورای اسلامی (هر کدام یک نفر) به عنوان ناظر با انتخاب مجلس، ریاست شورا بر عهده رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران خواهد بود

وظایف و اختیارات شورای پول و اعتبار

رسیدگی و تصویب سازمان و بودجه و مقررات استخدامی و آیین نامه های داخلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ، رسیدگی و اظهار نظر نسبت به ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جهت طرح در مجمع عمومی ، رسیدگی و تصویب آیین نامه های مذکور در قانون پولی و بانکی ، اظهار نظر در مسایل بانکی، پولی و اعتباری کشور و همچنین اظهار نظر نسبت به لوایح مربوط به وام یا تضمین اعتبار و هر موضوع دیگری که از طرف دولت به شورا ارجاع می شود.

ارائه نظر مشورتی و توصیه به دولت در مسائل بانکی، پولی و اعتباری کشور که به نظر شورا در وضعیت اقتصادی و بویژه در سیاست اعتباری کشور موثر خواهد بود. اظهار نظر درباره هر موضوعی که از طرف رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در حدود قانون به شورای مذکور عرضه می گردد

هیات عامل

هیات عامل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مرکب است از: رئیس کل، قائم مقام، دبیرکل بانک، سه نفر معاون

مشروح وظایف و اختیارات هیات عامل در زیر آمده است:

الف - رئیس کل بانک مرکزی جمهوری ایران بعنوان بالاترین مقام اجرایی و اداری عهده‌دار کلیه امور بانک به استثناء وظایفی است که به موجب قانون پولی و بانکی و اصلاحیه‌های بعدی به عهده ارکان بانک گذاشته شده است.

همچنین وی مسئول حسن اداره امور بانک و موظف به اجرای قوانین و آیین نامه‌های مربوط به آن است. رئیس کل بانک نماینده بانک در کلیه مراجع رسمی داخلی و خارجی با حق توکیل است.

رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به پیشنهاد رئیس جمهوری و بعد از تأیید مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با حکم رئیس جمهوری منصوب می‌شود.

ب - قائم مقام رئیس کل بانک به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی، تأیید مجمع عمومی بانک‌ها و تصویب هیات دولت تعیین می‌شود. اختیارات قائم مقام از طرف رئیس کل بانک تعیین می‌شود و در صورت غیبت یا استعفا یا معذوریت یا فوت وی، قائم مقام دارای کلیه اختیارات رئیس کل است.

ج - دبیرکل بانک به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی و تصویب مجمع عمومی منصوب می‌شود و سرپرستی دبیرخانه شورای پول و اعتبار را نیز به عهده دارد و همچنین دادستان هیأت انتظامی بانک‌ها است.

د - معاونان بانک از طرف رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منصوب و وظایف آنان بوسیله نامبرده تعیین می‌شود.

هیات نظارت اندوخته اسکناس

هیات نظارت اندوخته اسکناس از افراد زیر تشکیل می‌شود:

رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران یا معاون او، دو نماینده مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجلس، دادستان کل کشور یا معاون او، خزانه دار کل کشور، رئیس کل دیوان محاسبات، رئیس هیات نظار، وظایف هیات نظارت اندوخته اسکناس

هیات نظارت اندوخته اسکناس عهده دار نظارت بر حسن اجرای مفاد ماده ۵ قانون پولی و بانکی کشور از طریق تحویل و نگهداری اسکناس‌های چاپ شده و همچنین نگاهداری حساب دارایی‌های موضوع ماده ۵ قانون فوق‌الذکر و صورت جواهرات ملی و تنظیم مقررات مربوط به نمایش و نظارت بر ورود و خروج آنها از خزانه بانک و به علاوه نظارت بر معدوم کردن اسکناس‌هایی که باید از جریان خارج شود، است

هیات نظار

هیات نظار مرکب از یک نفر رئیس و چهار نفر عضو از میان حساب‌رسان خبره یا افراد مطلع در امور حسابداری و یا بانکی با داشتن حداقل ده سال سابقه کار است که به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی و تصویب مجمع عمومی برای مدت دو سال انتخاب می‌شوند و انتخاب مجدد آنان بلامانع است.

وظایف هیات نظار

هیات نظار مسئول رسیدگی به حساب‌ها و تعهدات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است که نسبت به صحت این حساب‌ها و تعهدات اظهار نظر می‌کند

وظایف بانک مرکزی

—براساس قانون پولی و بانکی کشور مصوب تیر ماه ۱۳۵۱ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، به عنوان تنظیم کننده نظام پولی و اعتباری کشور، موظف به انجام وظایف زیر می‌باشد :

حفظ ارزش داخلی و خارجی پول ملی کشور، انتشار اسکناس و ضرب سکه‌های فلزی رایج کشور، تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی و ریالی، نظارت بر معاملات طلا و وضع مقررات مربوط به آن، نظارت بر صدور و ورود ارز و پول رایج کشور، تنظیم کننده نظام پولی و اعتباری کشور، نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، تنظیم حجم اعتبارات بانکی و ایجاد هماهنگی، متناسب با نیازهای پولی کشور، نگهداری از حساب‌های کلیه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، نگهداری کلیه ذخایر ارزی و طلای کشور، نمایندگی دولت در سازمان‌های مالی و بین‌المللی، در اختیار داشتن تصدی تمام عملیات انتشار اوراق بهادار دولتی، انعقاد موافقت نامه پرداخت و اجرای قراردادهای پولی، مالی، بازرگانی و ترانزیتی دولت و سایر کشورها.

بدین ترتیب رسالت اصلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر آن است که با اجرای سیاستهای پولی و اعتباری شرایط مساعد برای پیشرفت اقتصادی کشور را فراهم سازد و در اجرای برنامه‌های مختلف اعم از برنامه‌های تثبیت و توسعه اقتصادی پشتیبان دولت باشد. در این راه حفظ ثبات ارزش پول و تعادل موازنه پرداخت‌ها به همراه رشد مداوم اقتصادی از طریق اجرای سیاستهای پولی از اهداف مهم آن به شمار می‌رود.

وظایف بانک مرکزی

بانکداری دولت : عموماً بانکهای مرکزی بانک دولت هستند . درآمدهای دولت به حسابهای دولت در بانک مرکزی واریز شده و پرداختهای دولت از طریق این حسابها انجام می‌گیرد . به عنوان بانکدار دولت علاوه بر دریافت و پرداختهای دولت عموماً بانک مرکزی حساب بدهی‌های دولت را نگاهداشته و در صورت لزوم به دولت وام می‌دهد .

ناشر اسکناس و مسکوک : بانک مرکزی حق انحصاری انتشار اسکناس و مسکوک را در اختیار دارد . اسکناسها و مسکوک در جریان ، بدهی بانک مرکزی به دارنده آن است .

بانک بانکها : بانک مرکزی بانکدار بانکهای تجاری است . بانکهای تجاری نزد بانک مرکزی حساب دارند . بانک مرکزی به عنوان بانکدار بانکهای تجاری ، خدماتی را که این بانکها به مشتریان خود ارائه می‌دهند ، در اختیار بانکهای تجاری قرار می‌دهد .

وام دهنده نهایی : این وظیفه بانک مرکزی نیز یکی از وظایف مهمی است که بانک مرکزی عهده دار است . هنگامی که بانکهای تجاری دچار کمبود نقدینگی می‌گردند یا در بحرانهای بانکی ، وظیفه بانک مرکزی کمک به بانکهای تجاری است . در برخی از کشورها بانکهای تجاری ، هنگام نیاز ، مستقیماً از بانک مرکزی وام می‌گیرند . در انگلستان بانکهای تجاری ابتدا به بازارهای پول مراجعه کرده و در صورت عدم موفقیت ، برای دریافت وام به بانک مرکزی متوسل می‌شوند . بنابراین بانک مرکزی وام دهنده نهایی به بانکهای تجاری خوانده می‌شود .

مسئولیت اجرای سیاست پولی :

پول امروزه نقشهایی فراتر از وسیله مبادله بودن دارد . تغییر در حجم پول در جریان ، ارزش پول را تحت تاثیر قرار می‌دهد و تغییر در ارزش پول بر سطح تولید و توزیع درآمد ملی اثر می‌گذارد . هدف اصلی سیاست پولی تثبیت قیمت و اشتغال کامل است . مقامات پولی دو گروه سیاست پولی می‌توانند اجرا کنند :

سیاست انبساطی : اگر حجم قدرت خرید برای حفظ تقاضا در حدی که اشتغال کامل را ممکن سازد غیر کافی باشد ، به سیاست پولی انبساطی نیاز هست . در این حالت سیاست پولی مناسب سیاستی است که باعث بسط اعتبار و افزایش تقاضا گردد . این سیاست باعث افزایش قیمت‌ها می شود . اما اشتغال را کامل می کند .

سیاست انقباضی : هرگاه تورم مشکل اصلی دولت باشد برای کاهش تقاضا ، دولت باید سیاست مالی انقباضی را اعمال کند . در این حالت بانک مرکزی مسئول کاهش حجم اعتبارات به منظور کاهش تقاضا است.

—سایر وظایف بانک مرکزی

بانک مرکزی مسئولیت نگاهداری حسابهای اقتصاد با دنیای خارج را نیز به عهده دارد . روابط پولی با سایر کشورها ، کنترل ارز ، رابطه با بانکهای مرکزی کشورهای دیگر و نهادهای پولی بین المللی نیز از وظایف بانک مرکزی است.

تأسیس بانک مرکزی و وظایف آن

مردم ایران از ابتدای تأسیس بانک ملی در این فکر بودند که این بانک اداره امور پولی و اعتباری را در دست گیرد؛ چون مداخله خارجی‌ان را در اداره این امور به ضرر مملکت می دیدند. بانک ملی ایران از زمان تأسیس، نه تنها یک بانک تجاری بود؛ بلکه انجام عملیات بانکی دولت و تنظیم جریان پول را نیز بر عهده داشت. و بانک ملی عملاً به عنوان بانک مرکزی نیز عمل می کرد.

لذا فکر تأسیس یک بانک مستقل که تنظیم حجم پول و اعتبارات و نظارت بر سیستم بانکی را به عهده داشته باشد، مورد توجه واقع شد و بالاخره در سال ۱۳۳۷ هـ ش لایحه آن تهیه و در خرداد ماه ۱۳۳۹ هـ ش بانک مرکزی ایران با سرمایه ۶/۳ میلیارد ریال تشکیل شد.

در مورد سایر کشورها نیز ایجاد بانک مرکزی مفهومی است که در قرن بیستم شکل گرفته و اکثر بانک های مرکزی، پس از جنگ دوم جهانی تأسیس گردیده اند. کارهایی که بانک مرکزی امروزه به عنوان وظایف خود انجام می دهد، در حقیقت همان وظایف اولیه بانک های تجاری است که به مرور زمان تغییر شکل یافته و به صورت کنونی درآمده است.

استقلال بانک مرکزی

یکی از وظایف مهم بانک مرکزی - در بلند مدت- ایجاد ثبات در سیاست های پولی به منظور دستیابی به هدف تثبیت قیمت هاست. در ابتدا، بانک های مرکزی، تنها صادر کننده پول بوده اند؛ ولی با افول نظام پایه طلا، بانک های مرکزی

نقش فعال تری را در اجرای سیاست پولی و به منظور تثبیت قیمت ها و انجام عملیات پولی مستقل از نفوذهای سیاسی بر عهده گرفتند.

استقلال بانک مرکزی مستلزم آن است که بانک مرکزی: الف) دارای استقلال کامل عملیاتی باشد. ب) دارای یک قوه سیاست گذاری مؤثر باشد. ج) دارای سیاست های اقتصادی هماهنگ باشد. د) مسئول حمایت از ثبات قیمت ها باشد.

وظیفه آخر، یعنی: مسئولیت حمایت از ثبات قیمت ها مستلزم حفاظت از ثبات سیستم کنونی و مدیریت ذخایر ارزی و نرخ ارز می باشد. برای مدیریت ذخایر ارزی و سیاست نرخ ارز، بانک مرکزی باید عملیات روزانه در بازار ارز را بر عهده گیرد. چون این عملیات ممکن است که اثر مستقیم بر عرضه پول و سیاست پولی داشته باشد. برخی استقلال بانک مرکزی را نشانه رشد و توسعه و برخی دیگر آن را ضد دمکراتیک می خوانند.

گروه اول معتقدند که استقلال بانک مرکزی تصمیمات سیاست پولی را بر اساس اهداف و مقیاس های تکنیکی بنا می کند و کنترل پول را جدا از بازی های سیاسی ممکن می سازد.

گروه دوم بر این عقیده هستند که اگر گروهی از مسئولان غیر انتخابی در بانک تصمیماتی بگیرند که بر سرنوشت یک ملت اثر بگذارد، این دمکراسی را زیر سؤال می برد و می گویند که سیاست پولی نیز باید مانند سیاست مالی توسط نمایندگان مردم طراحی شود.

مطالعات انجام شده آشکار می سازد که کشورهایی که دارای بانک مرکزی مستقل بوده اند، دارای رشد بیشتر و تورم کمتری بوده اند.

قوانین بانکی در ایران

اولین قانون بانکداری کشور در سال ۱۳۳۴ به تصویب کمیسیون های مشترک مجلسین رسید و برای نخستین بار مقررات خاصی برای تشکیل بانک و عملیات بانکداری به موقع اجرا گذارده شد. آنگاه مقام مسئولی بنام هیئت نظارت بر بانک ها برای نظارت و مراقبت در اجرای مقررات قانون بانکداری و کنترل سازمان و عملیات اعتباری بانک ها به وجود آمد. اجازه تأسیس بانک، تعطیل بانک پس از تأسیس، اجرای سیاست پولی و اعتباری کشور، اجازه معاملات ارزی بانک ها و تنظیم مقررات خاص ناظر بر روابط بانک ها به عهده این هیئت محول شد.

میزان سهم صاحبان سهام ایرانی و خارجی، مبنای تشخیص داخلی و یا خارجی بودن بانک قرار گرفت. به دلیل تحولات سریع اقتصادی دولت، در سال ۱۳۳۸، لایحه جدیدی تنظیم کرد و برای تصویب مجلس شورای ملی تقدیم کرد. این لایحه جامع تر از لوایح قبلی بود.

لایحه مزبور در تاریخ هفتم خرداد ماه ۱۳۳۹ به نام قانون پولی و بانکی کشور به تصویب کمیسیون های مشترک مجلسین رسید. این قانون تا تیر ماه ۱۳۵۱ اجرا شد. در این تاریخ قانون جدید پولی و بانکی به تصویب رسید.

ملی شدن بانک ها بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

دلائل ملی شدن بانک ها، به ترتیبی که در متن لایحه قانونی آمده است، در این قسمت ذکر خواهد شد. بعد از انقلاب به خاطر خروج سرمایه های عظیم از کشور، و عدم توانائی بانک ها جهت باز پس دادن سپرده های مردم، اعتماد مردم به بانک ها کاسته شد و بانک ها یکی پس از دیگری، در آستانه اعلام ورشکستگی بودند.

این امر بدین خاطر بود که هجوم مردم به بانک ها در دوران انقلاب برای بازپس گیری سپرده های خود و مخصوصاً هجوم سپرده های عمده که غالباً سرمایه داران بزرگ بودند، در هیچ زمانی سابقه نداشت. لذا در تاریخ هفدهم خرداد ماه ۱۳۵۸ طبق مصوبه شورای انقلاب اسلامی، بانک های ایران، ملی اعلام شدند.

در سیستم بانکی کشور، جمعاً ۲۸ بانک مشمول این قانون شدند. که از این تعداد، در ۱۳ بانک، خارجی ها سهام بودند و ۱۵ بانک بقیه مالکیت ایرانی داشتند. بر اساس لایحه ملی شدن بانک ها، ۲۸ بانک و ۱۶ شرکت پس انداز و وام مسکن و ۲ شرکت سرمایه گذاری، ملی اعلام شده و مالکیت آنها از بخش خصوصی سلب و متعلق به دولت گردید.

۱-۱۰-۴- دلایل ملی شدن بانک ها

(۱) نحوه تحصیل درآمد بانک ها و انتقال غیر مشروع سرمایه ها به خارج.

(۲) نقش اساسی بانک ها در اقتصاد کشور و ارتباط طبیعی اقتصاد کشور با مؤسسات بانکی.

(۳) مدیون بودن بانک ها به دولت و نیازشان به سرپرستی دولت.

(۴) لزوم هماهنگ کردن فعالیت آنها با سایر سازمان های کشور.

(۵) لزوم سوق دادن فعالیت بانک ها در جهت اداری و انتفاعی اسلامی.

جهت ظرافت بحث، قانون ملی شدن بانک ها را به همان ترتیب که در متن لایحه آمده است، در اینجا می آوریم:

ماده (۱):

برای حفظ حقوق و سرمایه های ملی و بکار انداختن چرخ های تولیدی کشور و تضمین سپرده های مردم در بانک ها ضمن قبول اصل مالکیت مشروع و با توجه به:

- نحوه تحصیل درآمد بانک ها در اقتصاد کشور و ارتباط طبیعی اقتصاد کشور با مؤسسات بانکی.

- مدیون بودن بانک ها به دولت و احتیاج آنها به سرپرستی دولت.

- لزوم هماهنگی فعالیت بانک ها با سایر سازمان های کشور.

- لزوم سوق دادن فعالیت بانک ها در جهت اداری و انتفاعی اسلامی.

از تاریخ تصویب این قانون، کلیه بانک ها ملی اعلام می گردد و دولت مکلف است بلافاصله نسب به تعیین مدیران بانک ها اقدام کند.

ماده (۲):

از این تاریخ، تنها امضای مدیرانی که از طرف دولت برای بانک ها معین می کردند، دارای اعتبار قانونی است.

ملی شدن بانک ها بدین مفهوم بود که ۲۸ بانک خصوصی که نیمی از آنها با مشارکت خارجی می باشد، با داشتن چهل و چهار هزار (۴۴,۰۰۰) کارمند زیر نظر دولت قرار می گرفتند.

این امر بی سابقه ای نبود و در فرانسه نیز ۶۰ درصد بانک ها ملی می باشد. کشورهای سوسیالیستی سابق نیز از سیستم بانک های ملی استفاده می کردند. ملی شدن، بانک ها جنبه های مثبت و منفی زیادی داشتند که در اینجا به ذکر تعدادی از آنها می پردازیم.

○ توزیع اعتبارات بر مبنای اولویت های اجتماعی و اقتصادی

یعنی در این حالت، رشد و توسعه کشور مورد توجه قرار می گیرد و بانک ها کمتر به جنبه صرفاً سودآوری وام ها توجه می کنند. در اینجا، از بسیاری از سفته بازی ها و معاملات غیر تولیدی کاسته می شود.

○ افزایش رشد و توسعه اقتصادی و جلوگیری از عوارض نامطلوب

یعنی در اینجا به خاطر اینکه وام ها بیشتر به مشاغل تولیدی داده می شود، مانع عوارض نامطلوب توزیع غلط اعتبارات می شوند. در کشورهای سوسیالیستی سابق، وام های مصرفی به هیچ وجه اعطاء نمی شد. ولی در ایران به دلیل بازگشت سریع اصل وام و سودآوری زیاد آن، وام های مصرفی زیادی اعطاء گردیدند.

○ جلوگیری از هزینه های زائد

الف) کاهش هزینه های جاری و سرمایه ای، در اثر ادغام بانک ها.

ب) کاهش رقابت بانک ها برای پرداخت سود سپرده بیشتر و همچنین هزینه های تزئین و ساختمان های مدرن و غیره....

○ افزایش سپرده های بانکی

ملی شدن بانک ها باعث اطمینان بیشتر مردم و تشویق هر چه بیشتر آنها به استفاده از بانک ها و افزایش سپرده گذاری آنها، و رونق فعالیت های بانکی می گردد.

○ توسعه شبکه بانکی، بر اساس احتیاجات و توزیع جمعیت

ملی شدن بانک ها باعث توسعه سریع شبکه بانکی، در سطح کشور می شود. این مسئله به ویژه در روستاها و شهرهای دورافتاده مصداق پیدا می کند. چون با توسعه شبکه بانکی، مردم این مناطق از سلطه نزول خوران و سلف خرها رهائی می یابند و این امر سبب پولی شدن اقتصاد کشور می گردد.

○ استفاده از تکنیک های جدید برای بالا بردن کارآیی بانک ها

○ جلوگیری از تمرکز ثروت و توزیع درآمد

○ پایین آمدن هزینه های تولیدی و کمک به صادرات

در اینجا به علت پایین آمدن هزینه بانک ها، نرخ بهره و هزینه سرمایه کاهش می یابد و هزینه تولید نیز به تبع آن کاهش یافته و منجر به افزایش سرمایه گذاری و توسعه صادرات می شود.

○ جلوگیری از ورشکستگی بانک ها

عدم اطمینان مردم نسبت به بانک ها، بزرگترین ضربه را به بانک وارد می کند. لذا با ملی شدن بانک ها، اعتماد مردم نسبت به بانک ها افزایش یافت و این امر از ورشکستگی بانک ها جلوگیری نمود. چون مردم برای حفظ سپرده های خود مجبور نیستند که پول های خود را از بانک ها به منازل یا به بانک های خارج از کشور منتقل کنند.

۳-۱۰-۴- جنبه های منفی ملی شدن بانک ها

- عدم استفاده صحیح از اعتبارات و وام های بانکی

مهمترین مسئله ای که مطرح می شود: عدم استفاده صحیح از اعتبارات و وام های بانکی می باشد. با ملی شدن بانک ها، مسئله نظارت و پی گیری در استفاده از وام ها مطرح می گردد و عدم توجه به این امر، ممکن است که اثر سوئی در اقتصاد کشور داشته باشد. عدم استفاده صحیح اقتصادی از وام ها با استفاده نکردن از آنها، به معنای بیکار گذاشتن یکی از منابع مهم اقتصادی می باشد.

- پایین آمدن سطح خدمات بانکی

دولتی شدن بانک ها، در نهایت منجر به کاهش کارآیی در سیستم بانکی می گردد. علاوه بر این، عدم توجه به خواسته های مردم و بی نظمی بانک ها، از جمله مواردی است که در بانک های دولتی به چشم می خورد.

- عدم ارتباط با بانک های خارجی (کاهش انتقال فناوری از سایر کشورها به ایران)

- خروج سرمایه از ایران

با ملی شدن بانک ها، دولت باید سرمایه بانک های خارجی را پرداخت کند و از طرفی این امکان وجود دارد که مقداری از سرمایه گذاری خارجی، در رابطه با بانک ها و بیمه از ایران خارج شوند و جذب سرمایه گذاری خارجی به راحتی انجام نشود.

۱۱-۴- ارکان نظام بانکی

پس از ملی شدن بانک ها و سلب اختیار از مالکین و مدیران سابق آنها، لزوم تجدید نظر در ارکان نظام بانکی احساس شد. لذا لایحه قانونی اداره امور بانک ها، در تاریخ هفتم مهر ماه ۱۳۵۸ به تصویب شورای انقلاب اسلامی رسید، که به موجب آن ارکان نظام بانکی به شرح زیر مشخص شد:

(۱) مجمع عمومی بانک ها. (۲) شورای عالی بانک ها. (۳) هیئت مدیره هر بانک. (۴) مدیر عامل هر بانک. (۵) بازرسان قانونی هر بانک.

الف- مجمع عمومی بانک ها

اعضای مجمع عمومی بانک ها، عبارتند از: وزیر امور اقتصادی و دارایی، وزیر صنایع و معادن، وزیر بازرگانی، وزیر کشاورزی و عمران روستائی، وزیر مسکن و شهرسازی، وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه. ریاست مجمع عمومی بانک ها با وزیر امور اقتصادی و دارایی می باشد و در غیاب وی وزیر بازرگانی است.

ب- شورای عالی بانک ها: این شورا از ۸ عضو به شرح زیر تشکیل شده است:

رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مدیر کل بانک ملی ایران، نماینده وزارت امور اقتصادی و دارایی، نماینده سازمان برنامه و بودجه، نماینده وزارت مسکن و شهر سازی، نماینده وزارت کشاورزی و نماینده وزارت جهاد سازندگی، نماینده وزارت بازرگانی، نماینده وزارت صنایع و نماینده وزارت معادن و فلزات.

ریاست شورای عالی بانک ها با رئیس کل بانک مرکزی است.

وظایف و اختیارات شورای عالی بانک ها:

(۱) پیشنهاد اعضای هیئت مدیره بانک ها به مجمع عمومی.

۲) اظهار نظر مشورتی در مورد انتخاب مدیران عامل بانک ها.

۳) ایجاد هماهنگی در امور بانک ها.

۴) تهیه آئین نامه استخدامی و سایر آئین نامه های مالی و اداری و معاملاتی مربوط به امور بانک ها برای تصویب مجمع عمومی.

۵) رسیدگی به بودجه هر یک از بانک ها برای تصویب مجمع عمومی.

۶) اظهار نظر نسبت به ترازنامه و حساب سود و زیان و گزارش سالانه هر یک از بانک ها برای تسلیم به مجمع عمومی.

۷) اظهار نظر نسبت به افزایش یا کاهش سرمایه هر یک از بانک ها.

۸) کسب اطلاعات لازم در امور بانک ها و بررسی گزارش هایی که هیئت مدیره هر یک از بانک ها به شورای عالی ارسال می دارد.

۹) اتخاذ سیاست کلی در مورد تأسیس و تعطیل شعب یا هر واحد بانکی دیگر، در هر نقطه از ایران، یا خارج از کشور.

۱۰) اظهار نظر نسبت به تغییر مواد اساسنامه هر یک از بانک ها و پیشنهاد آن به مجمع عمومی بانک ها.

۱۱) اتخاذ تصمیم درباره سیاست های کلی اقتصادی، و اداری بانک ها و سایر مسائل مربوط به اداره امور بانک ها.

۱۲) کوشش و ابتکار در حسن اداره بانک ها و بهبود وضع آنها در جهت خدمت به مردم و اقتصاد کشور.

پ) هیئت مدیره هر بانک

از نظر تعداد اعضاء و وظایف آن طبق اساسنامه هر بانک خواهد بود.

ت- مدیر عامل هر بانک

بالاترین مقام اجرائی و اداری بانک است که بر حسب پیشنهاد شورای عالی بانک ها و از طرف مجمع عمومی بانک ها انتخاب می شود.

ث- بازرسان قانونی

طبق اساسنامه هر بانک انتخاب می شود.

۱۲-۴- ادغام بانک ها

نظام بانکی کشور قبل از انقلاب اسلامی، عملیات بانکی و شبکه فعالیت خود را همراه با رونق کاذب اقتصادی که عمدتاً ناشی از افزایش درآمدهای ناشی از فروش نفت- که خود ناشی از وجود شوک های نفتی سال ۱۳۵۰ به بعد بود- به نحو وسیعی گسترده بود. به طوری که طی دوره ۱۳۵۲-۵۷ تعداد بانک های کشور- به استثنای بانک مرکزی- به ۳۶ بانک، مشتمل بر: ۲۶ بانک تجاری، ۷ بانک تخصصی و ۲ بانک منطقه ای (در این فصل از آنها نام برده شده است) افزایش یافته بود.

بانک های تجاری کشور، بر اساس این لایحه، عبارت بودند از:

(۱) بانک ملی (۲) بانک سپه (۳) بانک رفاه کارگران

(۴) بانک صادرات، که در هر استان به نام بانک همان استان تشکیل گردید و هدف از تأسیس آن اجرای سیاست عدم تمرکز در تأمین مالی وام های منطقه ای و پاسخگویی به نیازهای خاص اعتباری در هر استان بود.

(۵) بانک تجارت، که از ادغام بانک های ایران و انگلیس، اعتبارات ایران و خاورمیانه، ایران و هلند، بازرگانی ایران، ایران شهر، صنایع ایران، شهریار، ایرانیان، کار، بانک بین المللی ایران و ژاپن و بانک روس و ایران تشکیل گردید.

(۶) بانک ملت، که از ادغام بانکهای، تهران، پارس، داریوش، اعتبارات تعاونی و توزیع، ایران و عرب، بین المللی ایران، عمران، بیمه ایران، تجارت خارجی ایران و بانک فرهنگیان تشکیل گردید.

همچنین به منظور دستیابی به یک هماهنگی در ضوابط و مقررات اعطای اعتبارات و اجرای سیاست های واحد در پیشبرد فعالیت های تخصصی، در زمینه: مسکن، کشاورزی، صنعت و معدن و نهایتاً صادرات و تجارت خارجی، بانک های تخصصی ملی شده در بانک های مشابه دولتی در رشته مربوطه، به شرح ذیل ادغام شدند:

(۱) بانک صنعت و معدن که از ادغام: بانک های اعتبارات صنعتی، توسعه صنعتی و معدنی ایران، توسعه و سرمایه گذاری ایران، شرکت سرمایه گذاران بانک های ایران، صندوق ضمانت صنعتی و صندوق معدن تشکیل گردید.

۲) بانک مسکن که از ادغام بانک های رهنی، ساختمان، شرکت سرمایه گذاری ساختمانی، بانک های ایران، شرکت های پس انداز و وام مسکن، مشهد، تبریز، شیراز، اصفهان، اهواز، گیلان، همدان، کرمانشاه، مازندران، گرگان، سمنان و آبادان تشکیل گردید.

۳) بانک کشاورزی که از ادغام بانک های توسعه کشاورزی ایران، تعاون کشاورزی ایران و کلیه مؤسسات اعتباری وابسته به وزارت کشاورزی و عمران روستایی به وجود آمد.

۴) بانک توسعه صادرات، به عنوان یک بانک تخصصی جدید و به منظور ارائه تسهیلات و خدمات مالی به صادرکنندگان کالاها و خدمات در کشور در سال ۱۳۷۲ تأسیس گردید.

۵) از سال ۱۳۷۷ به بعد با تصویب قانون اجازه تأسیس بانک توسط بخش خصوصی تعدادی مؤسسه اعتباری و پولی خصوصی در کشور فعالیت خود را در قالب جمع آوری وجوه و تأسیس منابع مورد نیاز جهت اعطای تسهیلات اعتباری به متقاضیان و همچنین ارائه خدمات پولی و بانکی به استثنای افتتاح حساب جاری به عموم مشتریان تأسیس گردید که از جمله می توان به مؤسسه مالی اعتباری بنیاد، مؤسسه اعتباری توسعه صنعت ساختمان، مؤسسه اعتباری سامان اقتصاد و مؤسسه اعتباری کارآفرینان اشاره نمود.

با تصویب قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی کشور در سال ۱۳۷۸، تأسیس بانک های خصوصی در ایران مجاز شناخته شده و تعدادی از مؤسسات اعتباری درخواست تبدیل خود را به بانک نموده اند.

بانک های خصوصی فعال در حال حاضر عبارتند از بانک کارآفرین، بانک اقتصاد نوین، بانک پارسیان، بانک سامان. این گروه از بانک ها با استفاده از شیوه های مدون مدیریتی و مشتری مداری و توان رقابتی بالا، در مقایسه با بانک های دولتی طی چهار سال، از رشد چشمگیری در جذب سپرده ها و به تبع آن حجم قابل توجه اعطای تسهیلات برخوردار بوده اند.

عدم محدودیت در پرداخت سود بانکی به سپرده ها، عدم مقررات دست و پا گیر در اعطای تسهیلات و آزادی عمل در استفاده از منابع و سرعت بالای ارائه خدمات همه از دلایل این مهم بوده است.

بطوری که اساس آمار منتشر شده میزان مانده تسهیلات اعطایی این بانک ها از ۱۰۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۹ با رشد متوسطی معادل ۳۳۰ درصد به ۳۴۴۶۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۳ بالغ می گردد. همچنین مانده کل سپرده های

این بانک ها از ۱۱۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۹ با رشد متوسط سالانه معادل ۳۳۶ درصد به ۴۰۳۵۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است.

➤ صندوق بین المللی پول (IMF) و بانک جهانی (WB)

مقدمه

در خلال جنگ جهانی دوم سیاستمداران و دولتهای بزرگ جهان دریافتند که بروز بحرانهای عظیم مالی و حتی منازعات سیاسی و جنگهای خانمان سوز ناشی از فقدان یک نظام همکاری و همیاری بین المللی در جهان میباشد.

در سال ۱۹۴۴ کنفرانسی در برتون وودز امریکا برگزار شد. شرکت کنندگان در این کنفرانس عبارت بودند از: وزیران دارایی و اقتصاددانان از ۴۴ کشور جهان.

عمده ترین تصمیمات این کنفرانس عبارت بودند از:

پایه گذاری نظام با ثبات نرخ مبادله

ایجاد صندوق بین المللی پول

ایجاد بانک جهانی

هدف از تاسیس صندوق بین المللی پول رفع مشکلات پولی کوتاه مدت ممالک عضو بود در حالی که بانک جهانی به منظور رفع گرفتاریهای مالی بلند مدت ایجاد گردید.

ثبات نرخ مبادله

اعضای کنفرانس برتون وودز با تعیین یک ارزش اسمی برای پول کشورهائیشان بر مبنای طلا یا دلار امریکا موفق به ایجاد ثبات در نرخ مبادله ی ارزها شدند.

صندوق بین المللی پول

صندوق بین المللی پول در ژوئن ۱۹۴۴ طی کنفرانس پولی و مالی برتون وودز و با شرکت نمایندگان ۴۴ کشور جهان تاسیس شد. در همین دوران جهت نظم بخشیدن به وضع پولی و مالی بین المللی چهار طرح به ترتیب از سوی کینز - وایت - دولت فرانسه و دولت کانادا ارائه شد. طرح آقای جان مینارد کینز که در آن زمان مشاور خزانه داری بریتانیا بود تحت عنوان اتحادیه پولی (پایپای) بین المللی ارائه شد. آقای هاری دکستر وایت نیز معاون خزانه داری ایالات متحده آمریکا بود و طرح خود را تحت عنوان پیش نویس اولیه ی پیشنهاد تاسیس صندوق تثبیت ملل متحده و بانک ترمیم و توسعه ملل متحد و متفق ارائه کرد. طرح دولت فرانسه تحت عنوان "روابط بین المللی" ارائه شد و طرح دولت کانادا "اتحادیه ی مبادلات بین المللی" نام داشت.

اهداف صندوق بین المللی پول

هدف اولیه تاسیس صندوق بین المللی پول عبارت بود از جلوگیری از برقراری مجدد محدودیت های بازرگانی بین المللی از یک طرف و ممانعت از نوسانات شدید نرخ مبادله به شکلی که در دوران بین دو جنگ جهانی شاهد آن بودیم.

طبق اساسنامه صندوق بین المللی پول سایر اهداف عبارتند از :

تقویت همکاریهای بین المللی از طریق فراهم ساختن امکانات مشورتی و همکاری اعضای درباره ی مسائل پولی بین المللی ، تسهیل رشد متوازن تجارت بین المللی و از طریق کمک به افزایش سطح اشتغال و در آمد و توسعه ظرفیتهای تولید ، تقویت ثبات ارزی و ترتیبات ارزی و اجتناب از تضعیف رقابتی ارزش پول ملی ، تقویت نظام چند جانبه پرداختها برای معاملات جاری و یافتن راههای حذف محدودیتهای ارزی که مانع رشد تجارت جهانی می شود ، تامین منابع مالی برای اعضای به طور موقت ، یافتن راههایی برای کاهش دوره و میزان عدم توازن در پرداختها، مقرر صندوق در شهر واشنگتن پایتخت آمریکا است و اگر چه از موسسات وابسته به سازمان ملل متحد به شمار میاید ولی به موجب اساسنامه از استقلال کامل اداری برخوردار است.

عضویت

عضویت در صندوق بین المللی پول برای هر کشور عضو سازمان ملل که در مناسبات خارجی خود استقلال داشته و اساسنامه صندوق را پذیرفته باشد بلامانع است.

هیئت مدیره

عالی ترین مرجع تصمیم گیری در صندوق بین المللی پول می باشد. جلسات هیئت به صورت عادی و یا فوق العاده معمولاً هر ساله تشکیل می گردد. وظیفه هیئت مدیره بررسی وضع کلی اقتصاد جهانی و بررسی مشکلات سیستم پولی بین المللی و مسائلی نظیر اینها است.

هیئت اجرایی

بر اساس اساسنامه اداره امور و عملیات کلی صندوق بر عهده ی هیئت اجرایی است که مرکب از ۲۲ نفر میباشد. این هیئت لااقل هفتهای یکبار به ریاست مدیر عامل تشکیل جلسه می دهد و کلیه ی امور جاری صندوق را تصدی و هدایت می کند.

مدیر عامل

مدیر عامل توسط هیئت اجرایی و برای مدت ۵ سال انتخاب میشود . مدیر عامل بالاترین مقام کارکنان اجرایی صندوق است و ریاست هیئت اجرایی را بر عهده دارد ولی نمی تواند یکی از اعضای هیئت اجرایی باشد.

حق برداشت مخصوص

کمبود نقدینگی بین المللی به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم یکی از معضلات تجارت بین المللی شده بود . بنابراین حق برداشت مخصوص در واقع یک نوع دارایی یا ذخیره ی پولی بین المللی است که توسط صندوق ایجاد شده و پشتوانه ی آن موافقت کشورهای شرکت کننده در طرح مذکور است. همچنین حق برداشت مخصوص به عنوان واحد محاسبه در صندوق به کار برده می شود و کلیه معاملات و دفاتر صندوق بر اساس آن محاسبه و نگهداری می گردد.

در سال ۱۹۷۴ تصمیم گرفته شد که ارزش حق برداشت مخصوص در رابطه با ارزهای ۱۶ کشور (روش سبد ارزی) محاسبه شود و در این حالت ارزش هر واحد حق برداشت مخصوص معادل ۱۲۰۶۳۵ دلار آمریکا منظور گردید که در حقیقت همان ارزش دلار طلای ۱۹۴۴ در سال ۱۹۷۴ بوده است. ۱۶ کشوری که ارزهای آنها در سبد ارزی مزبور منظور گردیده بود عبرت از کشورهایی بود که صادرات آنها سالهای ۱۹۷۲-۱۹۶۸ بیش از یک درصد از تجارت جهانی کالاها و خدمات را تشکیل می داد و ضرایب داده شده به سهم هر ارز در حق برداشت مخصوص نیز بر اساس حجم تجارت طی ۵ سال و موجودی پول هر کشور در سایر کشورهای عضو انتخاب گردید.

کاربرد حق برداشت مخصوص

کمبود ذخایر مالی تعداد زیادی از کشورهای در حال توسعه به ویژه در سالهای اخیر باعث محدودیت شدید در ظرفیت واردات و تقلیل در افزایش روند تجارت و پرداختهای آنان گردیده و اثرات منفی بر روی سطح سرمایه گذاریها و تولید آنها گذارده است. آنچه که کشورهای در حال توسعه جهان از طریق صادرات بدست می آورند صرف باز پرداخت اصل و فرع وامهای آنها می گردد.

”حق برداشت مخصوص“ می تواند سهم زیادی در تسریع بهبود اقتصادی > موفقیت سیاستهای تعدیل و تسهیل موانع موجود در پرداختهای کشورهای در حال توسعه و ارتقای تجارت بین المللی و تنوع در بافت ذخایر و بهبود موازنه بین نقدینگی مشروط و غیر مشروط داشته باشد.

یکی از خصوصیات ”حق برداشت مخصوص“ این خواهد بود که از اهمیت استقراض از منابع دیگر در نظام مالی بین المللی کاسته و بنابراین آسیب پذیری این نظام را کاهش می دهد.

منابع مالی صندوق بین المللی پول

صندوق بین المللی پول منابع مالی خود را از طریق روشهای زیر تامین می نماید:

۱. قاج ذخیره:

این قاج شامل آن گونه وجوهی است که اعضا نزد صندوق نگاه داشته و از محل پرداختهای اعضای صندوق بابت سهمیه شان به صورت طلا و ارز تامین شده است. استفاده از این ذخایر بدون قید و شرط است و به صرف مواجه بودن کشور عضو با کسری موازنه پرداختها قابل برداشت است.

۲. قاقهای اعتباری:

در صندوق چهار قاج اعتباری وجود دارد که میزان هر یک معادل ۲۵ درصد سهمیه هر یک از اعضا می باشد. چنان که هر عضو می تواند تا ۱۰۰ درصد سهمیه خودش در صندوق به صورت اعتبار استفاده کند.

شرط استفاده از قاقهای اعتباری آن است که کشورهای عضو علاوه بر روبرو بودن با مشکل تراز پرداختها اجرای سیاستهای پیشنهادی صندوق را بپذیرند.

۳. تسهیلات مالی اضافی:

صندوق وامهای بیشتر و دراز مدت تر نسبت به قاچ های اعتباری از طریق تسهیلات مالی اضافی در اختیار اعضا قرار می دهد . کشورهای مشمول این نوع تسهیلات می شوند که تراز پرداختها یشان ناشی از عوامل ساختاری و سازمانی در اقتصاد ملی آنها باشد. صندوق در پرداخت این گونه وامها شرایط دشوارتری را به کشور وام گیرنده تحمیل می کند. کشورهای واجد شرایط می توانند تا ۱۴۰ درصد سهمیه خودشان از این محل وام بگیرند. مدت باز پرداخت این وامها بین ۷/۵ تا ۱۰ سال است.

۴. منابع گسترش یافته صندوق:

صندوق بین المللی پول از طریق منابع گسترش یافته خود به کشورهای وام می دهد که از طریق قاچهای اعتباری و تسهیلات مالی اضافی نتواند مشکلات تراز پرداختهای خودشان را بر طرف کنند. وامهایی که از این طریق داده می شود علاوه بر مشروط بودن به صورت مرحلهای و نظارت شده است. در حال حاضر هر کشور میتواند برای مدت ۳ سال و سالانه ۹۵ تا ۱۱۵ درصد و یا طی ۳ سال کلا ۲۸۵ تا ۳۴۵ درصد سهمیه خودش در صندوق از محل منابع گسترش یافته وام بگیرند.

۵. حساب حق برداشت مخصوص:

هر کشور عضو به نسبت سهمیه اش در صندوق در حساب حق برداشت مخصوص اعتبار دارد و می تواند از این اعتبار در صورت کسری تراز پرداختها و یا تقلیل ذخایرش بدون قید و شرط استفاده کند.

باز پرداخت این وامها مدت معینی ندارد لیکن صندوق انتظار دارد با بهبود وضعیت موازنه پرداختهای کشور وام گیرنده باز پرداخت وام صورت بگیرد. نا گفته نماند که به این گونه اعتبارات صندوق بهره تعلق می گیرد.

۶. منابع دیگر صندوق:

این منابع قرار احتیاطی و تسهیلات مالی جبرانی است که فقط به کشورهای صادر کننده ماد اولیه و مواد خام اختصاص دارد و قرارداد عمومی استقراض که مختص کشورهای صنعتی است.

بانک جهانی (WB) :

بانک بین المللی ترمیم و توسعه که به بانک جهانی شهرت یافته است بزرگترین سازمان مالی بین المللی است که در زمینه تامین مالی توسعه اقتصادی کشورهای در حال رشد فعالیت می کند.

هدف اولیه از تاسیس بانک مزبور کمک مالی به بازسازی و ترمیم کشورهایی بود که در جنگ جهانی دوم خسارت دیده بودند.

اهداف اولیه این بانک طبق اساسنامه عبارت بودند از:

کمک به باز سازی و توسعه ی کشورهای عضو از طریق تسهیل سرمایه گذاریهای تولیدی در آن کشورها و باز سازی اقتصاد کشورهایی که در خلال جنگ آسیب دیده یا از بین رفته اند. انطباق مجدد و هدایت تسهیلات و وسایل تولیدی با نیازها و احتیاجات زمان صلح و تشویق امر گسترش تسهیلات و منابع تولیدی در کشورهای در حال توسعه،

اعطای وام به کشورهای عضو از منابع بانک،

تشویق سرمایه گذاریهای خارجی در کشورهای عضو بانک از طریق تضمین اصل و بهره سرمایه گذاریها و مشارکت در اعطای وام و تسهیلات مالی مناسب ،

کمک به رشد متوازن و بلند مدت تجارت بین المللی و حفظ تعادل در موازنه پرداختها از طریق تشویق سرمایه گذاریهای بین المللی.

اعطای وام از سوی بانک مستلزم متقاعد شدن بانک به صرف وام جهت افزایش بهره‌وری کشور وام گیرنده و نیز اطمینان از توانایی باز پرداخت وام است.

شرایط عضویت:

اعضای اصلی بانک همان اعضای صندوق بین المللی پول هستند که عضویت بانک و اساسنامه آن را پذیرفته اند . عضویت در بانک برای همه اعضای صندوق بین المللی پول امکان پذیر است. شرایط عضویت را هیئت رئیسه بانک تعیین می کند.

ارکان و تشکیلات بانک جهانی:

بانک جهانی نیز مانند صندوق بین المللی پول دارای تشکیلاتی متشکل از هیئت نمایندگان – هیئت مدیره و مدیر عامل میباشد.

هیئت نمایندگان به عنوان مهمترین رکن تشکیلاتی بالاترین مرجع تصمیم گیری در بانک میباشد هیئت مدیره به عنوان یکی دیگر از ارکان اصلی تشکیلات بانک اداره بانک را بر عهده دارد و برای انجام وظایف خود دارای اختیارات و قدرتی است که از سوی هیئت نمایندگان به وی تفویض شده است. اعضای هیئت مدیره بانک وظیفه حمایت و حفظ منافع کشور متبوع خود و یا گروهی از کشورها که مدیر انتخابی آنها می باشند و همچنین نظارت و تصمیم گیری درباره سیاستهای بانک و ارزیابی کامل پروژه های تولیدی و سرمایه گذاریهای بانک می باشد.

ریاست بانک به عنوان مسئول اداره بانک توسط اعضای هیئت مدیره انتخاب می شود و حق نظارت عالیه بر پروژه ها و حق پیشنهاد اعطای وام به طور کامل به کشورهای عضو در اختیار وی می باشد.

سرمایه ها و منابع مالی بانک جهانی

سرمایه بانک از مجموع سهام تعهد شده اعضا که متناسب با توان اقتصادی و مالی آنها می باشد تامین گردیده است . علاوه بر مجموع سرمایه اولیه و دریافت حق عضویت ها منابع استقراض از بازارهای مالی و دولت ها از دیگر روشهای تامین منابع مالی بانک جهانی محسوب میگردد.

انتشار سهام بین مردم به پولهای غیر از دلار و سپرده گذاریهای سهام و اسناد خزانه در بانکهای مرکزی کشورها و یا سازمان های عمومی و دولتی و حتی فروش اوراق قرضه از مهمترین روشهای تامین مالی و استقراض بانک جهانی به حساب می آید.

وامهای بانک جهانی اکثرا به منظور اجرای پروژههای معینی به کشورهای عضو اعطا می گردد و باز پرداخت آن بعد از اتمام پروژه آغاز می شود. مدت باز پرداخت به خصوصیات هر پروژه بستگی دارد و بر اساس طول عمر مفید هر پروژه تقسیم می گردد که معمولا ۲۵ سال است. نرخ بهره بانک جهانی کمتر از نرخ بهره بازار است. علاوه بر شرایط بانک طرحهای مورد نظر هم بایستی از نظر فنی – اقتصادی و مالی توجیه پذیر باشند.

بانک جهانی علاوه بر وامهای پروژه ای در صورت بروز حوادث طبیعی به منظور جلوگیری از بروز و رفع وقفه در روند توسعه و نیز برای خرید مواد اولیه و تجهیزات به منظور تقویت امکانات تولیدی به کشورهای عضو وام می دهد.

تعداد آرای هر کشور عضو با مقدار سرمایه تعهد شده آن در بانک ارتباط مستقیم دارد. هر عضو دارای ۲۵۰ رای به علاوه یک رای اضافی برای هر سهم از سرمایه بانک است. ارزش یک سهم معادل یک صد هزار دلار است.

در نتیجه کشوری که سرمایه اش ۱۰۰ میلیون دلار است جمعاً ۲۵۰ رای دارد.

در سال ۱۹۸۸ ایالات متحده آمریکا به تنهایی دارای ۱۴۹۰۰۰ سهم از مجموع ۸۵۰۰۰۰ سهم می باشد یعنی حدود ۱۸ درصد آرا تنها متعلق به ایالات متحده آمریکا بوده است. کمترین تعداد سهام در همین سال به تعداد ۳۸۱ رای متعلق به کشور لائوس بود که معادل ۴ درصد کل آرا بوده است.

مؤسسات وابسته به بانک جهانی

به منظور گسترش فعالیتهای بانک جهانی و نیز ایجاد نوعی تقسیم کار دو موسسه وابسته به این بانک تاسیس شد:

شرکت مالی بین المللی: شرکت مالی بین المللی به منظور اعطای وام به شرکتها و مؤسسات صرفاً خصوصی کشورهای عضو تاسیس شد. دولت ایران در سال ۱۳۳۵ به عضویت شرکت مالی بین المللی درآمد.

موسسه بین المللی توسعه: به منظور دادن وامهایی با شرایط آسان به دول فقیر جهان تاسیس شد. منابع مالی این موسسه عمدتاً از محل پرداخت کمک بلا عوض ممالک ثروتمند و نیز واریز قسمتی از سود بانک جهانی به حساب این موسسه تامین می شود. وامهای موسسه مذکور بدون بهره است و با کارمزد بسیار نازل و برای دورههای بسیار طولانی ۴۰ تا ۵۰ ساله اعطا می شود.

➤ پولشویی

فساد مالی، اقتصادی و جنایت پدیده اجتماعی می باشد که عمر آن به قدمت بشر می رسد در آثار بسیاری از مورخین می توان سابقه تطهیر پول را از گذشته های دور برداشت نمود. مخفی کردن دارایی ها و جا به جایی ثروت از طرف بازرگانان و تجار در مقابل حکومت انتقال مالکیت یک قطعه زمین تحت عنوان هبه از طرف فروشنده و پرداخت هدایا از طرف خریدار در زمین هایی که حق فروش از آنان سلب شده بود، از جمله سوابقی است که در تاریخ ثبت شده است. « پولشویی یک پدیده جهانی است که از طریق جامعه مالی بین المللی صورت می گیرد. برای بیان این اهمیت میزان پولشویی در جهان، به برخی از آمارهای ارائه شده به شرح ذیل اشاره می گردد. براساس گزارش کمیسیون

بانکی icc در دهلی نو به تاریخ دسامبر ۲۰۰۳، آخرین آماری که از میزان پول حاصل از جنایت ارائه شد، مبلغی حدود ۷۸ تریلیون دلار اعلام گردید و براساس تحقیق صندوق بین المللی پول، جمع فعالیت های پولشویی برای تطهیر درآمدهای حاصل از جنایت بین ۲ تا ۵ درصد درآمد ناخالص داخلی دنیا (GDP) را تشکیل می دهد و طبق آمار دیگر در اروپا و آمریکا، قاچاقچیان در دقیقه ۲۳۱۵۵ دلار درآمد دارند و موفق می شوند ۹۹/۹٪ آن را به حساب های امن بانکی بسپارند و سازمان توسعه و همکاریهای اقتصادی در سال (۱۹۹۳) از تطهیر سالانه دست کم ۸۵ میلیارد دلار سود حاصله از قاچاق مواد مخدر خبر می دهد. پولشویی به عنوان یک جرم سازمان یافته و یک عمل مجرمانه نظر بسیاری از تحلیلگران اقتصادی و جامعه شناسی را به خود جلب نموده و آن را از اعمال جنایتکارانه به حساب می آورند

تاریخچه پول شویی

واژه پول شویی جدیداً وارد مفاهیم اقتصادی و مشمول جرایم گردید. گفته می شود این اصطلاح مالکیت مافیا بر دستگاه های لباسشویی سکه ای در آمریکا گرفته شده است در دهه ۱۹۲۰ گانگسترها مبالغ هنگفتی به صورت نقد از راه اخاذی، فحشا، قمار، قاچاق، مشروبات الکلی و ... به دست می آوردند و ناچار بودند منبعی برای وجوه غیر قانونی خود معرفی نمایند. یکی از راه های رسیدن به این هدف، خرید واحدهای تجاری قانونی و تلفیق عایدات غیرقانونی خود با عایدات قانونی و مشروعی بود که آنها از این مرکز تجاری به دست می آوردند. دستگاه های رختشویی سکه ای به این دلیل انتخاب شدند که از طریق این دستگاهها روزانه وجوه نقد زیادی کسب می شد و حساسیتی هم بر نمی انگیخت. در قضیه واترگیت در سال ۱۹۷۳ در آمریکا، برای نخستین بار اصطلاح پول شویی وارد مطبوعات شد و در سال ۱۹۸۲، به متون قضایی حقوقی آمریکا راه یافت.

تعریف پول شویی

پول شویی فعالیتی غیر قانونی است که طی انجام آن، عواید و درآمد های ناشی از اعمال خلاف قانون، مشروعیت می یابد. به عبارت دیگر پولهای کثیف ناشی از اعمال خلاف قانون به پولهای تمیز تبدیل گردیده و در بدنه ی اقتصاد جایگزین می شوند.

پول شویی معادل فارسی ((money laundering)) می باشد.

پول کثیف معادل فارسی ((dirty money)) می باشد. انواع پول کثیف:

چنانچه ناشی از قاچاق و فرار مالیاتی باشد "پول سیاه"

چنانچه منشاء درآمد رشوه و فساد مالی باشد "پول خاکستری"

چنانچه در حیطه مواد مخدر و فحشا باش "پول کثیف"

پول شویی چیست و به چه منظوری انجام می گیرد؟

معمولاً پول شویی را به معنای قانونی کردن درآمدهای غیر قانونی، مشروع کردن پول های نا مشروع، یا تطهیر پول های حرام تعریف نموده اند، اما واقعیت این است که قانونی شدن یا مشروع بودن هر درآمدی از نظر اقتصادی، نه تنها نباید ضرری به اقتصاد یک کشور بزند، بلکه باید به عنوان عنصر موثر در رشد و توسعه اقتصادی ایفای نقش کند.

در عملیات پول شویی به عنوان یک عملیات مجرمانه مالی، درآمدهایی که حاصل فعالیت ها غیر قانونی است به گونه ای با درآمدهای حاصل از فعالیت های قانونی در می آمیزد که تفکیک آنها از یکدیگر ممکن نیست و می توان از این درآمدهای غیر قانونی با حداقل ریسک برای فعالیت های دیگری در آینده استفاده کرد.

تعریف قانونی پولشویی در ایران

۱- تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از فعالیت های غیر قانونی با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیر مستقیم در نتیجه ی ارتکاب جرم به دست آمده باشد.

۲- تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان کردن منشأ غیر قانونی آن با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیر مستقیم ناشی از ارتکاب جرم بوده یا کمک به مرتکب به نحوی که وی مشمول اثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نگردد.

۳- اخفاء یا پنهان یا کتمان کردن ماهیت واقعی، منشاء، منبع، محل، نقل و انتقال، جا به جایی، یا مالکیت عوایدی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در نتیجه ی جرم تحصیل شده باشد.

دو ویژگی عمده ی پول شویی:

الف - پولشویی جرمی سازمان یافته است. ویژگی اینگونه جرایم حداقل سه نفر بودن اعضای آن، استمرار عملیات مجرمانه در طول زمان و جلب منفعت مالی به عنوان هدف اصلی است.

فراملی بودن، دیگر ویژگی پولشویی است که ارتباط فیمابین کشورها به صورت گسترده را اجتناب ناپذیر می کند ب-

این هر دو خصیصه امکان مبارزه با آن و تعقیب مجرمین را برای دولت ها بسیار سخت و بعضا ناممکن ساخته و تلاش های سازمان های بین المللی و منطقه ای در تحدید این امر موفقیت چندانی نداشته اند

پول شویی در کجا انجام می گیرد؟

محیطی که دارای شرایط زیر باشد مستعد پول شویی است :

کریدور فعالیت های مجرمانه و غیر قانونی باشد،

بخش های غیر رسمی اقتصاد فعال باشند،

بخش های رسمی ، به خصوص بازار مالی از کارایی لازم بر خوردار نباشد،

قوانین ضد پول شویی چندان فعال نباشد،

ریسک عملیات پول شویی چندان قابل توجه نباشد،

بازارهای مالی حاشیه ای و توسعه نیافته باشد ، اما با بازارهای مالی مدرن در ارتباط باشد،

روش های پول شویی برای نهاد های بازدارنده ناشناخته باشد،

به راحتی بتوان درآمد بدست آمده را برای فعالیتهای مجرمانه دیگر جا به جا کرد.

فرایند پول شویی

از آنجا که اکثریت قریب به اتفاق جرایم با هدف کسب منابع مالی رخ می دهند پول های آلوده به دلیل قابل دسترس بودن منشاء آن از سوی مامورین امنیتی و پلیس، قابلیت ورود به چرخه اقتصادی را ندارد. لذا رهبران جرایم سازمان یافته طی مراحل اقدام به پنهان کردن یا تغییر ظاهر منشاء مجرمانه و غیرقانونی فعالیت های خود با هدف سهولت در بهره برداری هر چه بیشتر از آن برای اقدامات مجرمانه آتی می کنند، این فرآیند پولشویی نامیده شده است.

مراحل و فرایند پول شویی :

(1) placement stage (مرحله جای گذاری یا مکان یابی و استقرار)

که عبارت است از تزریق پول آلوده به سیستم مالی رسمی و تبدیل وجوه نقد به ابزارهای پولی مانند چک مسافرتی، حواله های پولی و... یعنی وجوه کلان از طریق سپرده گذاری در موسسات مالی رسمی و غیررسمی یا ارسال پول به خارج از مرز با خرید کالاهای ارزشمند به وجوه خرد تبدیل می شود.

(۲) layering stage (مرحله پنهان سازی یا لایه چینی)

که عبارت است از جداسازی پول آلوده از منشاء خود به منظور مخفی کردن رد، جلوگیری از تعقیب و امکان بازگرداندن مجدد آن به چرخه جرم بدون امکان یافتن محل جغرافیایی و منشاء آن، یکی از روش های این کار انتقال موجودی از حساب های اولیه به سایر حساب ها در همان موسسه یا موسسات دیگر است.

(۳) intergration stage (بازگرداندن مرحله ادغام و یکپارچه سازی)

که عبارت از ایجاد پوشش ظاهری مشروع در قالب ایجاد موسسه های اقتصادی یا خریدهای کلان و بازگرداندن دوباره منابع اولیه به فعالیت در موارد غیرقانونی است.

فعالیت های مبارزه با پولشویی در فعالیت های غیرقانونی زیر ضروری می باشند::

۱- انواع فعالیت قاچاق در زمینه مواد مخدر (این فعالیت در ایران بسیار جدی است به جز یک سال استثنایی، سالانه ۲۲۰۰ تا ۳۳۰۰ تن تریاک یا مشتقات برحسب معادل تریاک، برای مصرف یا عبور به داخل کشور می آید.

۲- خرید و فروش غیرقانونی اسلحه و واردات آن این فعالیت در ایران بیش تر در شرایط بحرانی می تواند از طریق مرزهای نفوذپذیر و طولانی کشور شکل بگیرد

۳- قاچاق و واردات غیرقانونی کالا یا واردات از طریق تقلب و پنهان کاری که در ایران بسیار جدی است و سالانه به حدود ۵ تا ۷ میلیارد دلار می رسد.

۴- اختلاس از صندوق دولت یا از منابع خصوصی در ایران نسبتاً جدی و گاه نشان دهنده نمونه های بسیار عجیب است.

۵- کمیسیون گیری و رشوه ستانی، به ویژه وقتی مقیاس متوسط (با ۱ تا ۳ سال حبس برای مجرمان) و بالاتر از متوسط را پیدا می کند. این فعالیت در ایران بسیار جدی و گسترده و شامل طیفی از انواع تخلف خرد تا سوء استفاده های بزرگ می شود که پرونده های ده ها و صدها میلیارد ریالی آن در چند نوبت توجه همه رسانه های

جهان را به خود جلب کرده است. توجه داشته باشیم که ۸۰ درصد از ارزش این گونه سوء استفاده‌ها توسط ۵ درصد از مجرمان دانه درشت صورت می‌گیرد

۶- حلقه‌های خرید و فروش، کودکان و زنان که در ایران نمونه‌های رو به افزایش آن مشاهده شده است

۷- ایجاد محیط امن عشرت‌کده، مشتری‌یابی و جز آن برای تن‌فروشی

۸- سرقت‌های بزرگ از بانک‌ها، جواهرفروشی‌ها و موزه‌ها که معمولاً سرقت مسلحانه و سازمان یافته‌اند. (انواع سرقت در ایران رواج دارد اما سرقت‌های بزرگ سازمان یافته به صورت استثنایی رخ می‌دهد).

۹- فروش اطلاعات، خیانت در امانت، پرده‌پوشی و... که در ایران رواج نسبی دارد

پولشویی در چهار قالب قابل شکل‌گیری است:

پولشویی درونی: بدین مفهوم که پول آلوده در یک کشور حاصل می‌شود و پولشویی نیز در همان جا شکل می‌گیرد.

پولشویی صادرشونده: که پول آلوده در یک کشور به دست می‌آید ولی پولشویی در خارج از کشور محقق می‌شود.

پولشویی واردشونده: پول آلوده در سایر نقاط جهان حاصل می‌شود لیکن پولشویی در داخل کشور شکل می‌گیرد.

پولشویی بیرونی: پول آلوده از سایر کشورها حاصل و پولشویی نیز در خارج از کشور محقق می‌شود.

راه و روش‌های اصلی پول‌شویی:

یک راه بسیار ساده برای حل این موضوع این است که معامله به صورت نقد به انجام برسد و در جایی به ثبت نرسد. به این صورت پیگیری آن کار ساده‌ای نیست. در بسیاری از کشورها برای جلوگیری از این امر همراه داشتن پول نقد بیش از یک سقفی (معمولاً ۱۰ هزار دلار) جرم محسوب می‌شود.

چیزی که مسلم است این است که افرادی که مبادرت به این اعمال می‌کنند خلافاً کار هستند اما احمق نیستند بنابر این طبیعی است که بی‌جهت دنبال در دسر نمی‌گردند و بی‌جهت به خودشان در دسر نمی‌دهند تا با پول نقد معامله کنند. مثلاً ساده‌ترین راه آن این است که دو نفر، در یک کازینو با هم قمار بازی کنند و یک نفر تا می‌تواند به دیگری ببازد. یا فردی کالای بی‌ارزشی را برای حراج ارائه کند و فرد دیگری برای آن چندین برابر ارزش واقعی اش پول بپردازد. یا فردی ملکی را از فرد دیگری می‌خرد و در قرار داد ذکر می‌کنند که هر کس قرارداد را فسخ کند موظف است فلان مبلغ را به عنوان خسارت بپردازد....

اما راههای دیگری نیز وجود دارد:

انتقال مالکیت، خرید و فروش سهام، انتقال درآمد و پول به خارج، تبدیل درآمد به پول خارجی، چند مسیری کردن عملیات بانکی، استفاده از بنگاه‌های صوری خیریه‌ای، مشارکت صنعتی، همکاری با مأموران خائن، خرید و فروش چندباره مستغلات و زمین شهری، پنهان‌کاری و جاسازی پول و درآمد، خرید طلا و جواهرات، سایر موارد مشابه.

ایا امکان اندازه‌گیری حجم عملیات پول شویی وجود دارد؟ تا کنون روش قابل قبولی برای اندازه‌گیری حجم عملیات پول شویی ارایه نشده است.

تهدید های پولشویی:

گروه کاری اقدام مالی برای مبارزه با پول‌شویی وابسته به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه چهار تهدید اساسی پدید آمده از معضل جهانی پول‌شویی را چنین گفته است:

۱ - کوتاهی در مبارزه با پول‌شویی، سود آوری فعالیت‌های مجرمانه یا غیر قانونی را برای مجرمان آسانتر می‌سازد.

۲ - نباشت قدرت و ثروت توسط مجریان و گروه‌های بزهکار، برخورددار از امکان پول‌شویی تهدیدی جدی برای اقتصادهای ملی بویژه برای نظام‌های دموکراتیک به شمار می‌رود.

۳ - امکان بکارگیری شبکه مالی رسمی از سوی پوشویان یا خطر فساد پذیری نهادهای مالی و کل بخش مالی اقتصاد ملی را به همراه دارد.

۴ - کوتاهی در مبارزه با پول‌شویی، سازمانهای مجرم را در تأمین مالی فعالیت‌های مجرمانه و گسترش آنها آزادتر می‌گذارد.

آثار منفی پول‌شویی در اقتصاد:

تضعیف بخش خصوصی: پوشویان با هدف پنهان کردن عواید حاصل از فعالیت‌های غیر قانونی خود با استفاده از شرکت‌های پیشرو و عواید مزبور را با وجوه قانونی مخلوط می‌کنند.

تضعیف یکپارچگی و تمامیت بازارهای مالی: موسسات مالی متکی به عواید حاصل از فعالیتهای مجرمانه در مدیریت مناسب داراییها در انجام به موقع تعهدات و عملیات خود را با مشکلات و چالشهای زیادی مواجه اند.

کاهش کنترل دولت بر سیاستهای اقتصادی: در بعضی از کشورهای در حال توسعه این عواید غیر قانونی ممکن است میزان بودجه دولت را تحت اشعاع قرار دهد و در نتیجه کنترل دولت بر سیاستگذاری های اقتصادی را کاهش دهد.

اخلال و بی ثباتی در اقتصاد: اشخاصی که اقدام به پولشویی می کنند به دنبال سود حاصل از سرمایه گذاری وجوه غیر قانونی خود در فعالیتهای اقتصادی نیستند، بلکه هدف آنها نگهداری اصل وجوه است که این موضوع خسارت شدیدی به اقتصاد جامعه می زند.

کاهش بهره وری در بخش واقعی اقتصاد، افزایش ریسک خصوصی سازی، تخریب بخش خارجی اقتصاد، بی ثباتی در روند نرخهای ارزوبهره، توزیع نابرابر درآمد، فرار سرمایه به صورت غیر قانونی از کشور، افزایش پول شویی و جرم و جنایت سبب کاهش تقاضای پول و کاهش معینی در نرخ سالانه تولید ناخالص ملی می شود، اثرات منفی بر جمع آوری مالیات و تشویق فرار مالیاتی، افزایش تورم.

اقدامات لازم برای جلوگیری از پول شویی:

- صندوق های قرض الحسنه و مؤسسات اعتباری باید بلااستثنا زیر نظر بانک مرکزی قرار گیرند.
- به موازات، مبادی ورود کالا به کشور می بایست تحت نظارت کامل گمرک باشند. ولی در ایران، ما هنوز ۶۰ اسکله در دریا و ۸ مبادی در فرودگاه ها داریم که خارج از نظارت گمرک فعالیت می کنند که باید نسبت به این موضوع تجدیدنظر کنیم.
- باید دادستانی و دادسرا و دادگاه ویژه مبارزه با فساد و پولشویی تشکیل شود و نیروی انتظامی و امنیتی ویژه ملزم به همکاری کافی و بی چون و چرا باشند.
- این دستگاههای قضایی یقیناً براساس گزارشها و شکایتهای دستگاههای اجرایی انجام وظیفه می کنند. اما نهاد شکایت کننده دستگاه اجرایی باید مشخص و معین باشد. شکایتهای و گزارشهای نام و نشاندار افراد و شخصیت های حقوقی نیز قابل رسیدگی خواهد بود.

- شورای مبارزه با پول‌شویی باید مرکب از قضات، جرم‌شناسان، استادان جامعه‌شناسی، اقتصاد، حساب‌رسان و امور مالی و مدیران برجسته باشد تا در تدوین آیین‌نامه‌ها، همکاری زمینه‌ای، فرهنگی، سیاسی و علمی با دستگاه دادستانی و دادسرا و دادگاه مستقل را فراهم آورد و از همه مهم‌تر با موانع فردی و اجتماعی و سیاسی مبارزه با فساد از در مبارزات علمی و مردمی برآید.

اقدامات انجام گرفته برای کنترل پول شویی در ایران

به موجب اصل ۴۴ قانون اساسی دولت موظف است ثروتهای ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیرمشروع را در صورت اثبات مصادره کند.

قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳/۵/۲۵

قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴

لایحه ضد پول شویی ۱۳۸۲ (لایحه در مجلس تصویب ولی به علت ایرادات شورای نگهبان به مجلس مسترد شده است)

آیین نامه پیشگیری و مبارزه با رشوه در دستگاههای اجرایی ۱۳۸۳

تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی

روش های مبارزه با پول شویی:

تغییر قوانین و مقرراتی که به پول شویی مجال فعالیت می دهند،

تدوین سیاست های ضد پول شویی با استفاده از گزارشات آماری دقیق و تصویب قوانین ضد پول شویی،

اجرای این سیاست ها با استفاده از فرمول بندی قوانینی که بانک های مرکزی، تجاری و ارزی توسط آنها اداره می شود و بسط آنها به کلیه بانکها به منظور دور نگه داشتن آنها از پول شویی،

کنترل و نظارت دولت بر ارزهای خارجی با قرار گرفتن دولت در رأس بازارهای مالی و کنترل نقل و انتقالات ارزهای خارجی،

اعمال نظارت بر موسسات مالی و بانکی،

اصلاح ساختار مالیاتی کشورها به منظور جلوگیری از فرار مالیاتی و ایجاد پول های کثیف.

➤ بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی نخستین هدف نظام اقتصاد اسلامی را که عدالت اجتماعی است، تأمین می کند، چرا که لزوم استقرار نظام اقتصاد اسلامی به عنوان یکی از ضرورت های اساسی کشورهای اسلامی به شمار می رود تا بتوان در این راستا ضمن ریشه کن کردن مسئله ربا از سیستم بانکی، به مسئله قسط و عدل نیز توجه کرد .

هدف از تأسیس بانکداری اسلامی :

هدف از تأسیس این بانکها، تسریع توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای اسلامی بر پایه شرع مقدس بود. بر اساس آخرین آمار در سال ۲۰۰۴ دارایی بانکهای اسلامی با نرخ رشد سالانه ۲۳/۵ درصد، از مرز ۲۶۰ میلیارد دلار گذشت . این امر حاکی از این مطلب است که قوانین اسلامی مانعی در راه توسعه بانک های اسلامی نیست و هدف از اجرای این قوانین اجرای معاملات به صورت مشروع و سالم است .

فلسفه بانکداری اسلامی :

شریعت اسلامی تنها ربا (بهره) را حرام اعلام کرد، اما سایر درآمدهای سرمایه را ممنوع نکرده است. به عبارت دیگر هر گونه پیش شرط برای انتفاع از اصل سرمایه و بدهی ممنوع اعلام شده است. براساس اصول اسلامی شیوه اجرایی و به کارگیری سرمایه در یک پروژه و موارد ایجاد شغل از اهمیت ویژه برخوردار است .

با الهام از آیه ۲۷۵ سوره دوم قرآن کریم، سوره بقره ممنوعیت کار و درآمد بدون ریسک موجب می شود که فعالیت های مالی در اسلام دارایی های واقعی با ارزش افزوده همراه باشد .

بانکداری اسلامی بر تقسیم ریسک، دادوستد فیزیکی کالا، درگیری مستقیم با تجارت و کار، اجاره و قراردادهای ساختمانی با استفاده از عقود مختلف شرعی استوار است، همچنین بانکداری اسلامی با مدیریت دارایی به منظور افزایش

درآمد عمومی است. تقسیم ریسک و مدیریت آن برای دستیابی به حاکمیت مشارکت و همکاری در انجام پروژه‌ها یکی از اهداف بانکداری اسلامی است .

اصول بانکداری اسلامی :

بانکداری اسلامی همان اهداف بانکداری متداول دنیا را دنبال می‌کند با این تفاوت که ادعا می‌شود عملیات بانکداری در این بانک‌ها براساس فقه معاملات اسلامی صورت می‌گیرد.

مهم‌ترین اصل در بانکداری اسلامی تقسیم سود و زیان حاصل از معامله و پرهیز از پرداخت ربا یا همان بهره پول است .

آمار تعداد بانکهای اسلامی :

تعداد بانکهای اسلامی دنیا که طی سالهای ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۴ از ۱۷۶ به ۲۶۷ بانک رسیده است. بانک توسعه اسلامی از اولین بانک های اسلامی است که در دسامبر سال ۱۹۷۳ به عنوان یک مؤسسه مالی بین‌المللی تأسیس شد و کار خود را از ۲۰ اکتبر سال ۱۹۷۵ میلادی به طور رسمی آغاز کرد.

این در حالی است که نرخ رشد بانکهای اسلامی پس از حملات یازدهم سپتامبر ایالات متحده افزایش چشمگیری داشته است، چرا که پیش از آن بانکها دارای ۴۰ تا ۷۰ میلیون دلار سرمایه بودند که اکنون این مقدار به یک میلیارد دلار و حتی بیشتر افزایش یافته است .

گفته می‌شود ۳۰۰ بانک و مؤسسه اقتصادی اسلامی در سراسر جهان وجود دارد که دارائی های آنها به ۳۰۰ میلیارد دلار می‌رسد و پیش بینی شده این مقدار تا سال ۲۰۱۳ به یک تریلیون خواهد رسید.

میزان افزایش دارایی های بانکهای کشورهای اسلامی طی سالهای ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۳ به طور متوسط ۱۳/۷ درصد افزایش داشته است، اما این میزان طی چند سال گذشته تقریباً دو برابر شده است. سود در نظام بانکداری اسلامی ۵۰ درصد در سال ۲۰۰۳ افزایش یافته و بازگشت ارزش خالص آن نیز بیش از ۱۵ درصد افزایش داشته است .

صندوق سرمایه گذاری اسلامی :

صندوق سرمایه‌گذاری اسلامی یکی از بخش‌هایی است که در نظام مالی اسلامی به سرعت رشد کرده است. در سراسر دنیا تقریباً ۱۰۰ صندوق سرمایه‌گذاری اسلامی وجود دارد. جمع کل دارایی‌های مدیریت شده در این صندوق‌ها نزدیک

به ۵ میلیارد دلار است که سالانه ۱۲ تا ۱۵ درصد نیز رشد می‌کند. نظر به علاقه روزافزون به بانکداری اسلامی، تعداد صندوق‌های سرمایه‌گذاری روز به روز بیشتر می‌شود. در کشورهای غربی نیز بانکداری اسلامی علاقه‌مندان زیادی پیدا کرده است. با وجود این موفقیت‌ها، برخی از نیازهای سرمایه‌گذاران در این بازارها برآورده نشده و تعدادی از این صندوق‌ها بسته شده است. اغلب این صندوق‌ها دارایی‌های شخصی، دارایی موسسات تعاونی و سرمایه‌گذاری‌های کوچک را مورد هدف قرار داده‌اند که بین ۵۰ هزار تا یک میلیون دلار را شامل می‌شود.

بازارهای هدف برای صندوق‌های سرمایه‌گذاری اسلامی متفاوت هستند. برخی از آنها سرمایه‌های بازارهای محلی کشور مالزی و برخی دیگر سرمایه‌های کشورهای حاشیه خلیج فارس را هدف قرار داده‌اند. برخی دیگر به سرمایه‌های خاورمیانه چشم دوخته‌اند. در عین حال برخی از آنها برای عدم توفیق در دستیابی به بازارهای محلی و موفق نشدن در جذب سرمایه‌های جوامع اسلامی مورد شمت قرار گرفته‌اند.

قانون شریعت چیست؟

طبق شریعت (قوانین اسلامی) هر سودی که در معاملات خرید و فروش پول با پول نوعی ربا محسوب شده و این نوع بهره در شریعت مجاز نمی‌باشد. بهره می‌بایست تنها از طریق بازرگانی مشروع و گردش پول در سرمایه‌گذاری و معاملات کسب گردد. سرمایه‌گذاری در شرکت‌های مربوط به مشروبات الکلی، قمارخانه، دخانیات و فحشاء اکیداً مجاز نمی‌باشد. مدل تامین مالی اسلامی براساس تقسیم ریسک انجام می‌پذیرد. مشتری و بانک در ریسک هر گونه سرمایه‌گذاری براساس شرایط فوق مورد موافقت شریک شرکت و یا بانک سرمایه‌گذار بوده و در واقع سرمایه‌گذار در سود و زیان سرمایه و مشارکت سهام بوده و هر گونه سودی را می‌بایست بین مشتری و بانک تقسیم گردد.

چرا بهره در اسلام حرام است؟

در دوران حضرت محمد (ص) بسیاری از مردم پول‌های زیادی را از طریق قرض پول (رباخواری) با نرخ بهره باجگیرانه به جیب می‌زدند. در نتیجه پرداخت بهره بعنوان یک بی‌عدالتی ممنوع گردید. اسلام می‌آموزد که پول می‌بایست در راهی مثمر‌تر بکار گرفته شود. شما نمی‌توانید از پول، پول بسازید. شما می‌توانید سرمایه را از طریق بازرگانی مشروع در کالا و اقلام تولید نمائید اما می‌بایست در خطر و منافع آن سهام‌گردید

بانکداری اسلامی و ملاک‌های آن :

تجارت در شریعت (خرید و فروش در اسلام) می‌بایست از سه ملاک برخوردار باشند:

الف-هیچگونه بهره (نزول) به آن تعلق نمیگیرد .

ب - معاملات نمی توانند در زمینه هائی همانند قماربازی ، مشروب خواری ، خوک و یا فحشاء انجام شود..

ج - معاملات نمی تواند بعنوان یک قرارداد قماری قلمداد گردد و یا قراردادی که سطح ریسک آن بالا باشد و این معاملات و خرید و فروش می توانند در مورد مسلمان و یا غیرمسلمان بکارگرفته شود .

عقود مختلف دربانکداری اسلامی :

عمومی ترین مفاهیم مورد استفاده بانکداری اسلامی شامل مضاربه (تقسیم سود)، ودیعه (به امانت گذاردن)، مشارکت (سرمایه گذاری مشترک)، مرابحه (قرارداد مبتنی بر قیمت تمام شده) و اجازه به شرط تملیک (لیزینگ) است .

۱- ودیعه :

در عقد ودیعه بانک به عنوان یک محافظ و معتمد برای سپرده گذاری در نظر گرفته می شود. در بانکداری اسلامی هر شخص می تواند پول خود را به صورت ودیعه نزد بانک به امانت بسپارد و هر گاه که خواست می تواند آن را بدون کم و کاست دریافت کند. به این سپرده سودی تعلق نمی گیرد و در مقابل بانک با صلاح دید خود صاحب سپرده براساس میزان استفاده از سپرده هدیه ای تقدیم می کند البته پرداخت این هدیه از سوی بانک نیز هیچگاه تضمین نمی شود اما بانک تلاش می کند برای پاداش دادن به سپرده گذار براساس طول یک دوره سپرده گذاری هدیه ای به وی بدهد.

۲- مرابحه :

مرابحه از نظر لغوی به معنی توافق دوطرفه برای سود یک معامله است . مرابحه قراردادی است که براساس آن فروشنده هزینه و سود مورد انتظار خود را اعلام می کند . بانکداری اسلامی این نوع قرارداد را به عنوان یکی از تکنیک های کاری خود پذیرفته است. به عنوان یک تکنیک مالی مشتری از بانک درخواست می کند که یک کالای مشخص را برای وی خریداری کند و بانک با اعلام میزان سود علاوه بر هزینه خرید به مشتری این کار را انجام می دهد .

۳- مضاربه :

نمونه ای از شراکت در استفاده از منابع مالی است که یک طرف مسوول تامین سرمایه و یک طرف وظیفه انجام کار، تخصص و مدیریت را برعهده می گیرد. هرگونه منفعت به دست آمده براساس یک توافق قبلی بین طرفین تقسیم

می‌شود در صورتی که هرگونه زیان تنها متوجه تامین‌کننده سرمایه است. در این حالت بابت زیان شرکت و عامل اجرای پروژه خسارتی پرداخت نمی‌شود. در این عقد به وام‌دهنده رب‌المال و به وام‌گیرنده مضارب می‌گویند. در بانکداری اسلامی تمامی سرمایه توسط بانک پرداخت می‌شود و اجرای تجارت و مدیریت آن برعهده طرف مقابل است.

در مضاربه هیچ‌گونه زبانی تقسیم نمی‌شود. بانک در واقع صاحب دارایی است و عامل اجرایی به عنوان کارگر و یا کارگزار وی محسوب می‌شود. تقسیم سود بیشتر همانند عقد مشارکت تقسیم می‌شود. در مضاربه صاحب سرمایه حق مداخله در مدیریت و تجارت را ندارد. مسوولیت این مهم برعهده عامل این پروژه است. مهم‌ترین ویژگی مضاربه امکان توافق بر سر تقسیم سود به هر نسبت بین طرفین است. مضاربه می‌تواند به صورت انفرادی و یا گروهی اجرا شود.

۴- اجاره :

معنی تکنیکی اجاره فروش یک حق عمری و رقبی معین در مقابل دریافت پاداشی معین است. عموماً برای اجیر کردن و به خدمت گرفتن مورد استفاده قرار می‌گیرد، اجاره همچنین برای در اختیار گرفتن یک زمین در مقابل پرداخت اجاره بهای ثابت به صورت نقدی به کار گرفته می‌شود. بانک براساس قراردادی ساختمان، لوازم و امکاناتی مشابه را در ازای یک اجاره بهای توافقی به مشتری اجاره می‌دهد. اجاره‌بها ثابت بوده آنچنانکه بانک مبلغ سرمایه‌گذاری اصلی به علاوه سود آن را کسب خواهد کرد. . .

۵- لیزینگ :

لیزینگ یکی از شیوه‌های قانونمند کسب درآمد براساس قوانین اسلامی است. در این شیوه یک دارایی واقعی مانند دستگاه، اتومبیل، کشتی و یا یک خانه می‌تواند از سوی موجر به مستاجر برای دوره معین در قبال قیمت معین اجاره داده شود. هزینه و منفعت در این معامله به صور روشن و آشکار در قالب قرارداد اجاره قید می‌شود.

براساس قرارداد اجاره یا لیزینگ یک بانک اسلامی یک دارایی را براساس مشخصات و خواسته‌های مشتری خریداری می‌کند و آن را با توافق طرفین ضمن تعیین مدت اجاره و میزان اجاره به مشتری اجاره می‌دهد. مشخصات و طبیعت دارایی مورد اجاره نیز به هنگام تعیین اجاره و زمان اجاره مورد نظر قرار می‌گیرد. در طول مدت لیزینگ مالکیت دارایی در اختیار اجاره دهنده (بانک) است. بانک این حق را دارد که این مالکیت را به اجاره‌کننده (مستاجر) انتقال دهد. در پایان مدت اجاره دارایی مجدداً به بانک تحویل داده می‌شود.

۶- اجاره به شرط تملیک :

توافق خرید اجاره یکی از این نمونه‌ها است. براساس این توافق که به اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی یا «اجاره و الاقتناء» نیز معروف است، مورد اجاره در پایان دوره لیزینگ به تملک مستاجر در می‌آید و مبالغ پرداختی اقساط به جای اجاره (سود سرمایه) و همچنین اصل سرمایه محسوب شده و در پایان، مالکیت اجاره‌دهنده (بانک) سلب می‌شود. از این روش عمدتاً برای خرید منزل و اتومبیل استفاده می‌شود.

۷- قرض الحسنه :

قرض الحسنه یک وام با فضیلت است. وام قرض الحسنه با شرط اینکه در پایان دوره به هیچ عنوان مبلغی به آن اضافه نشود، پرداخت می‌شود. این وام بدون بهره برای اهداف خیریه یا برطرف کردن نیازهای سرمایه‌گذاری‌های کوتاه‌مدت اعطا می‌شود. قرض گیرنده موظف است که تنها اصل مبلغ وام را بازگرداند. این وام فقط مخصوص افراد نیازمند است و پاداش پرداخت این وام نزد خداوند است. بانک‌های اسلامی در ارائه این وام به روش‌های مختلفی عمل می‌کنند. برخی از این بانک‌ها وام قرض الحسنه را صرفاً برای سرمایه‌گذاری در خود بانک به متقاضیان ارائه می‌دهند. برخی دیگر به همه مشتریان این وام را پرداخت می‌کنند.

- منابع و مآخذ درس پول، ارز و بانکداری:

پول، ارز و بانکداری / نوشته مجتبی زمانی فراهانی / انتشارات ترمه

پول و بانک از نظریه تا سیاست گذاری / نوشته علی ماجدی و حسن گلریز / انتشارات بانک مرکزی

پول، ارز و بانکداری / نوشته یوسف فرجی / انتشارات پژوهشهای بازرگانی

پول، ارز و بانکداری / نوشته جمشید پژویان / انتشارات پیام نور

پول و بانکداری و نهادهای مالی / نوشته احمد مجتهد و علی حسن زاده / انتشارات پژوهشکده پولی و بانکی

پول، ارز و بانکداری / نوشته فردریک میشکین و ترجمه علی جهانخانی و علی پارسائیان / انتشارات سمت